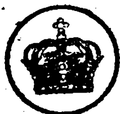
PETRE PANDREA

PORTRETE ŞI CONTROVERSE

(„CHESTIA SOCIALĂ" ÎN ROMÂNIA)

SERIA a II-a

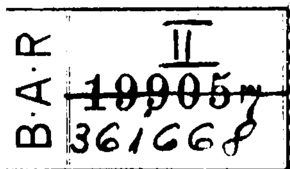

BUCUREŞTI
FUNDAŢIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1946

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI

IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI, 1946

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

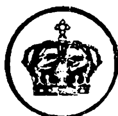

PETRE PANDREA

PORTRETE ȘI CONTROVERSE

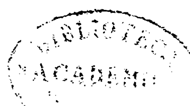
FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

PETRE PANDREA

PORTRETE ŞI CONTROVERSE

(„CHESTIA SOCIALĂ“ ÎN ROMÂNIA)

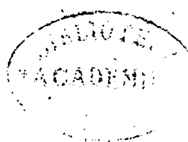
SERIA a II-a

BUCUREŞTI
FUNDAŢIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1946

II 361668

I. CONTROVERSA PAUPERIZĂRII IN ŢARĂ BOGATĂ

Psihologia poporului român se află, de un veac, în continuă prefacere. Aceasta, corespunde (dela 1829, adică dela tratatul din Adrianopole prin care Principatele Române intrau în complexul capitalist apusean) unei schimbări treptate dar profunde în structura economiei şi stilului de viaţă românesc.

Wirtschaft ist Schicksal (economia este destinul popoarelor): niciodată şi nicăiri nu se verifică mai exact, decât la noi în România dictonul profetic al lui Walther Rathenau.

Intr'un singur veac (1829—1929) agricultura românească a fost de două ori proletarizată prin dialectica specială a sistemului capitalist mondial în care am intrat. Prima perioadă s'a caracterizat prin pauperizarea şi alungarea titularilor uzurpatori ai proprietăţii rurale — boierii — şi intrarea pământurilor în mâinile reprezentanţilor capitalului financiar sau în tezaurele celor cari ştiuseră să lucreze, politic şi economic, la vreme, cu el. Printr'un act politic, adică prin prima expropriere agrară s'a refăcut temporar vechea lume organică rurală: legătura

directă cu pământul şi raporturi juridice corespunzătoare. In mai puţin de un deceniu posesorii direcţi ai sistemului nou au fost proletarizaţi, ca şi mai înainte boierii, pământurile intrând în proprietatea reală sau virtuală a băncilor şi a exponenţilor lor, cămătarii. Au trebuit să intervină factorii politici prin diversele legi ale *conversiunii* pentru a curma un proces natural. Prin a doua expropriere din 1945 s'a mers pe acelaş făgaş şi istoria se va repeta prin subjugarea la cămătari.

Este ciudat cum repetiţia fenomenului nu a fost încă observată. Iată de ce am căutat să scriu pe înţelesul tuturor şi am renunţat la aparatul ştiinţific, prezentând direct rezultatele obţinute prin analiză materialist-istorică şi scoţând în evidenţă numai câteva simptome speciale şi ilustrative. Alegerea capitolelor poate părea arbitrară. Dar, după cum pe o hartă geografică, cu spaţiu redus, nu poţi însemna toate târgurile şi satele, tot astfel într'o hartă sociologică nu poţi indica decât resorturi şi proeminenţe.

Pentru cercetări sociale şi juridice în domenii contemporane trebue curaj şi puritate de intenţii. Nu este puritate de intenţii, de sigur, atunci, când vrei să muşamalizezi fenomenele şi direcţia lor.

Cercetătorul sociologic are de stabilit direcţia unde curg apele subterane şi şuvoaiele mai puternice ale societăţii. Contra direcţiei pot interveni atitudinile care sunt şi ele date ale problemei: 1) pentru curentul inevitabil; 2) romantic şi reacţionar contra lui; 3) neutral (ipocrit); 4) pentru canalizare, sublimare. Adeziunea la prima atitudine are două formulări: reformă şi revoluţie.

Operaţiunea prealabilă este, însă, de *descifrare* a evenimentelor. Ne interesează aici în primul rând descifrarea. Evident, că pentru a întreprinde o asemenea lucrare trebuesc depăşite o serie impunătoare de prejudecăţi iritante. Aşa, de pildă, dacă se analizează istoric şi genetic « mitul naţional » se poate vedea coincizând acest mit cu luptele burgheziilor naţionale pentru pieţele internaţionale de desfacere, « naţiunea » fiind suport, pretext, mască, apărare internă şi externă, galvanizare.

« Specificul naţional » aplicat politic a suferit aceeaşi soartă. Dela intrarea României în sistemul capitalist raporturile dintre oamnei se pun exact în aceiaşi mod ca pretutindeni: bogaţi şi săraci, capitalişti şi proletari, forme contractuale, dizolvarea treptată şi efectivă a organicului, lupta între fiziocraţie şi « manufacturieri », dintre agricultură şi industrie, etc.

Apariţia « chestiei sociale » în România este în relaţie cu denunţarea inevitabilă şi necesară a pactului tacit dintre bogaţi şi săraci, strânşi temporar de către destinele istorice pe acelaşi platou al naţiunii. Comunitatea de limbă şi de multe ori de sânge nu lasă să se vadă diferenţele adânci şi exploatarea, sau, nu s'a pus accentul hotărîtor pe aceste diferende. Cu cei doi factori comuni s'a clădit iluzia unei înfrăţiri şi speranţa realizării dreptăţii între ei. Atâta vreme cât privirile erau îndreptate spre hotare pentru desrobirea « fraţilor » aflaţi sub jugul şi dispreţul unor magnaţi unguri sau conţi austriaci, iluzia trăgea o perdea groasă peste boierii şi negustorii proprii, cari storceau până la sânge pe ţăranul şi muncitorul valah.

După desrobirea iobagilor naţionali de sub dominaţia străină se ridică la orizont problema grea a desrobirii în ţară nouă. Chestia socială, exploatarea săracilor de către o grupă de bogaţi, trecută cu vederea sau drapată copios cu tăcere, considerată insidioasă sau inoportună, va trebui reluată de către o serie nouă de cercetători pentru a o impune atenţiei publice, pentru a o răspândi în toate colţurile şi pentru a contribui la rezolvarea ei în sensul unei protecţiuni maxime a muncii, cum cere vremea de azi şi prescripţia împiedicării exploatării sub o formă sau alta.

După consumarea solemnităţilor Unirii şi a «unificărilor» se constată cu uimire că, dacă exploatarea şi-a părăsit formele hidoase ale jignirii directe a demnităţii individuale prin simpla aparţinere la o comunitate deosebită de oameni, ea se continuă totuşi luxuriant sub alte modalităţi ceva mai rafinate, cu dinţi mai invizibili, dar mai veninoşi. In locul magnatului a sosit negustorul capitalist, în locul boierului expropiat s'a instalat plutocratul. Avem eterna poveste a ciocoiului vechiu înlocuit cu ciocoiul nou. Limbajul lui Nicolae Filimon va trebui iarăşi studiat în filele romanului lui naiv, reîmprospătat cu sânge şi durere contemporană.

«Două neamuri», romanul fără artă şi fără orizont de odinioară al lui Sandu-Aldea a definit just simţămintele şi realităţile exploatării. De orice neam va fi reprezentantul ei, coincidenţa sau necoincidenţa sângelui neputând şterge relaţia, el trezeşte pretutindeni şi oricând aceeaşi oroare, când conştiinţa socială este trează, provoacă aceleaşi suferinţe în activitatea şi existenţa lui.

Parazitismul social român, legitimat şi apărat de către numeroşii săi aderenţi, conştienţi sau fără să-şi dea seama, predică în ultima vreme soluţia « neutralizării claselor » şi recrutarea conducerii după criteriul « personalităţii », « neutralităţii », « gospodăriei », etc., etc.

Reacţiunea sub forma ei conservatoare ori plutocrat-liberal-burgheză a avut întotdeauna o deosebită slăbiciune pentru acest mod de organizare al politicii, sub a cărui mască îşi putea continua loviturile şi « activitatea » (exploatarea fără graniţi) economică. Neutralizarea politică este râma în undiţa plutocrată ori conservatoare.

Ce înseamnează neutralitatea politică a unui ministru de resort? El este în actualul sistem capitalist exponentul unei parcele sociale dintr'o grupare de forţe, ajuns — înlăuntrul unor anumite sfere precise de influenţe — să guverneze. Cine are interesul să ceară neutralizarea aparatului politic, după chipul şi asemănarea aparatului administrativ? *Cui prodest?* De sigur, grupei care doreşte un *status quo*. Care este această grupă? Cine este interesat la menţinerea ordinei existente? Evident, plutocraţia bancară-industrială şi aderenţii ei, sau cu un termen mai larg şi frumos-popular, bogaţii.

Lumea cu tendinţe conservatoare preferă îndeobşte primatul administrativ. Exemple: Rusia ţaristă, Prusia bismarkiană, judecătorul cu puteri nelimitate al Angliei coloniale şi exploatatoare, monarhia habsburgică austro-ungară. Evitarea luptei politice şi a unei eventuale uniuni a forţelor reale ale naţiunii se face — după cum a observat Karl Mannheim — printr'un procedeu comod.

Anume, se creează o armată de politicieni, funcţionari, jandarmi şi ofiţeri, educaţi în mod special, conferindu-li-se o situaţie favorabilă şi despărţindu-i de trupul naţiunii printr'o serie de prejudecăţi, onoruri şi prin formarea intenţionată a unui spirit de castă. Pofta de putere latentă în bestia umană este ajutorată printr'o serie de privilegii. Mai întâiu, spiritul de corp (castă), titlurile, posibilitatea de a chinui semenul într'un grad mai mic sau mai mare prin şicanare sau prin simplul act al atârnării. Apoi, prin sistemul pensionărilor şi al venitului fix, care creează o categorie specială faţă de salariaţii instituţiilor private sau faţă de muncitorul cu braţele, se ridică teama luptei pentru existenţă, dându-li-se o superioritate sufletească şi economică în comparaţie cu ceilalţi cetăţeni. Autonomia completă, care ar fi putut să se desvolte nu numai faţă de cetăţeni, ci şi faţă de superior şi de sistemul unde erau încadraţi a fost distrusă prin organizarea înaintărilor. Lumea conservatoare — sau mai pe larg lumea lui *status quo* — şi-a creat tipul care îi convenea, tipul administrativ pentru ţinerea în frâu a omului de pe stradă prin prestigiul « paperassei » misterioase, prin sistemul complicat al responsabilităţii divizate căreia cu greu i se poate găsi sfârşit ori început, prin limbajul de « specialist » şi « iniţiat », prin contemplarea orgoliului vizibil şi existent, datorit unor privilegii reale. Impertinenţa şi slugărnicia se naşte fără îndoială tocmai din serviciul dublu pe care e obligat să-l facă la clase variate. Aici se dovedeşte încă odată adevărul câştigat cu atâta trudă în ultimul veac, că reforma morală nu poate pleca dela *om*, ci dela *sistem*.

Pledoaria omului-cumsecade, a omului-cuminte, a « omului de omenie », unul din caii de bătaie, poate chiar punctul cardinal al moralismului de tip N. Iorga este de o naivitate exasperantă. In România, această prejudecată circulă fără a fi analizată şi desvăluită în ultimele ei componente. Predicile de reformare şi îmbunătăţire a omului sunt predici în pustiu, atâta timp, cât sistemul subzistă sub măşti variate, dar cu acelaşi conţinut. Reforma nu poate lua ca punct de plecare omul, care este animal adaptabil în orice sistem, ci dela o schimbare radicală a sistemului economico-social.

La 29 Mai 1862 în Adunarea Legiuitoare din Bucureşti, întrunită ca să discute proiectul de împroprietărire al ţăranilor, Barbu Catargiu — preşedinte al Consiliului de Miniştri şi reprezentant al marilor latifundiari — răspundea lui Kogălniceanu, care pronunţase un discurs faimos la 25 Mai 1862 în favoarea plebei: « dacă vreţi să eliberaţi pe ţăran, faceţi-l mai întâiu virtuos, iar pentru a fi virtuos, trebue să-l moralizaţi... » — « vă voiu arăta întâiu, domnilor, că în calitatea noastră de proprietari, trebue să apărăm drepturile de proprietate şi naţionalitate, pentrucă susţinând proprietatea, noi susţinem naţiunea ». Relaţia « naţiune şi proprietate » este masca favorită socială a celor privilegiaţi şi se repetă întotdeauna când proprietatea de orice natură — agrară, urbană, acţiuni, bănci — este ameninţată de revendicările populare. In 1862 Barbu Catargiu recomanda « moralizarea » ţăranului, înainte de a-i da drepturi.

Nu vrea să plece dela sistem, ci tot dela om, ca şi moralismul contemporan de tip Iorga. Profundă eroare;

omul se încadrează în sistem şi substanţa sa cea mai intimă reflectează până la sclavie datele fundamentale ale sistemului economico-politic.

« Omul de omenie » nu poate răsări generalizat într'un sistem de exploatare şi diferenţiere materială. Omenia este numai între egali, adică dela bogat la bogat şi dela sărac la sărac. Relaţia dela bogat la sărac este pentru bogat: sfidare, convingerea superiorităţii, abuzul; iar pentru sărac: umilinţa, atitudinea iobagă, invidia, treptată convingere a inferiorităţii iremediabile, sau în cazuri de vitalitate: şiretenia, resentimentul şi insurecţia. Nu există o prietenie reală şi sinceră decât între indivizi cu pungi egale.

Boieria conservatoare românească antebelică a încercat, ca pretutindeni în lume, crearea unui aparat administrativ cu ajutorul căruia să puie şi să menţină ordinea existentă. Pentru lumea rurală au fost meniţi ca instrumente de sugrumare: jandarmul, notarul, perceptorul, primarul, etc. Psihologia acestei caste rurale este tipică pentru biurocratismul conservator. Cele două caracteristice: slugărnicia şi impertinenţa, revin ca leitmotive evidente ale oricărei grupări sociale, menite să supuie şi să servească.

Conservatorismul are nevoie nu numai pentru ţăran, ci şi pentru orăşan de aparatul administrativ extins, dacă e posibil, în toate domeniile; în învăţământul de toate categoriile până la Universitate, ştiinţă, poliţie, artă, economie, etc.

Istoria universităţilor germane din secolul al XIX-lea şi modalitatea de tratare a învăţământului nostru până

la instalarea plutocrației bancare, care, deși bazată pe o exploatare eternă, a adus alte metode din pricina unor noui necesități, sunt capitole triste și de neînțeles pentru intelectualul neînregimentat și pentru omul liber al veacului nostru. Dacă o mare somitate « științifică » avea fericirea și cinstea să posede printre auditori unul dintre prințișorii numeroaselor și (vai !) atât de fecundelor dinastii germane, își începea prelegerea printr'o salutare servilă a « domnișorului » împodobit cu formule de politeță savantă și numai după această introducere se adresa cu un epitet oarecare cotidian și celorlalți « comilitoni ». Universitățile erau un inel dintr'un lanț enorm în jurul cetățenilor și al instituțiilor națiunii spre subjugare socială.

Modul cum a fost tratat N. Iorga cu teoria *omului de omenie* de către boierimea conservatoare și plutocrația bancară română, turbată fascist în toiul crizei imperialismelor din 1939—1944, demonstrează elocvent, că nu se poate aștepta venerația și delicatețea de miel dela o haită de lupi. Situația savantului și a intelectualului în lumea conservatoare este uneori aducătoare de onoruri și are rolul biurocratic de împărțire a unor informațiuni și a unei ideologii având ca finalitate menținerea lui *status quo*. Imediat ce încearcă să devină mentorul și profetul altei ordini, care ar putea să schimbe o iotă din ordinea existentă, este readus cu scandal ori gloanțe — 13 Martie 1906 — la limitele lui. Principalul este să nu fie prea luat în serios, iar dacă, teoretic, are toate libertățile, dreptul de a pune în practică și de a realiza ceva, îi este negat și interzis prin gloanțe.

Atitudinea plutocraţiei bancare, ajunsă la cârma societăţii, faţă de intelectual, depăşeşte faza pur administrativă situându-l cu sila în regiunea inexistentă a neutralităţii senine sociale, declarându-l «specialist». Aici are misiunea strictă de a da sfaturi şi consultaţiuni «tehnice», de a «raţionaliza munca» şi de a ajuta la buna funcţionare a sistemului. Rolul lui este, de fapt, acela de gardist, care supraveghează circulaţia în ore anumite sau de a ajuta la realizarea unui plan pe care el l-a inventat numai spre bucuria unei mici grupări aflate la un banchet, dela care el nu primeşte decât firimituri şi resturi. Este cu o expresie obişnuită şi plastică o «coadă de topor». Acesta a fost rolul lui N. Iorga în societatea românească dominată de capitalism. Când în 1919 pe vremea *Federaţiei* a ridicat glasul, pentru a doua oară, era cât pe-aci să i se înfigă foarfecele în barbă şi gâtlej, trezindu-i dulcile amintiri dela 13 Martie 1906. Un intelectual îşi poate imagina, că îndeplineşte într'o societate misiunile cele mai înalte şi cele mai pure. Dar ea îşi are legile de aramă şi barierele peste care nimeni nu poate trece decât cu pericolul «foarfecelor» şi al «gloanţelor». Dacă se lasă intimidat îşi salvează aparent «misiunea» şi, în fond, este readus la realitate. El mai poate fi folosit, dacă se cuminţeşte şi predică naşterea «omului de omenie», iar nu schimbarea sistemului, în diverse misiuni, acompaniate de diverse onoruri. Totul se uită, dacă eşti maleabil şi util. Dar misiunea intelectualului de pasăre a furtunii şi a dreptăţii sociale, de servitor al justiţiei şi răzbunării masselor este părăsită.

Punerea problemei Statului pe latura exclusiv naţională în actualele condiţiuni istorice — structura sociologică fiind determinată de capitalism — este sau o naivitate, sau înşelare de sine, sau o înşelare conştientă a altora. Nu există în actualele împrejurări, când forţele cristalizatoare ale ierarhiei sociale au dispărut din sufletul omului, decât faptul banal şi atroce al diferenţelor: sărac şi bogat, exploatat şi exploatator, nedreptăţit şi posesor al drepturilor prin uzurpare sau tradiţie. Perspectiva contemporană a Sud-Estului european semi-colonial răpeşte şi aici în urma ultimelor două războaie mondiale legitimitatea ideii naţionale ridicate la rangul de criteriu al vieţii de Stat. Ideea naţională se confunda înainte de războiul prim cu suferinţa socială. Aici erau izvoarele tainice ale extraordinarei şi propulsivei ei forţe. Ea era — în deosebi la naţionalităţile monarhiei austro-ungare — purtătoarea aspiraţiunilor populare de dreptate. Prin reflex şi atmosferă generală a epocei a fost posibilă deplasarea problemei naţionale pe primul plan al scenei publice. Acum ideea naţională este lipsită de conţinut şi justificare.

Considerată interesat de către opinia publică a marei şi micii burghezii ca alfa şi omega a vieţii de Stat, ea nu poate totuşi împiedeca de a defini realitatea socială în apariţiile ei cele mai hidoase, de a stabili stigmatele exploatării şi ale uzurpării.

Ce se urmăreşte şi s'a urmărit mereu cu primatul ideii naţionale?

Intâi de toate constatăm, că avem de aface cu resturi ale epocelor războinice unde criteriile reale ale vieţii

publice — grupările de interes — au fost substituite printr'o psihoză colectivă primatului naţional. Apelul la elan şi la jertfa de sine a găsit ecou popular pentrucă exista intenţia desrobirii unor minorităţi fraterne asuprite.

Continuarea apologiei ideii naţionale în actualele condiţiuni duce la eventualitatea asupririi altor minorităţi fără a avea aureola dreptăţii sociale. Crearea unui centru şovin în Sud-Estul Europei nu poate decât să ducă la dezastru. Intrarea României în capitalism aduce cu sine în mod fatal probleme analoage. Menţinerea artificială a unei lumi şi a unor idei inadecvate nu poate procura decât elemente noui de criză.

A intrat şi trăieşte România în faza capitalistă? Acest adevăr elementar este pus la îndoială de toţi cei cari au interesul de a amâna sau înmormânta chestia socială. După cum s'a stabilit mai de mult de către sociologia românească, actul de naştere al burgheziei noastre se află în tratatul dela Adrianopole din 1829. Deci, şi-a serbat de mult centenarul. Din momentul în care s'a trecut dela economia naturală la economia de schimb, adică la producţia de bunuri, care depăşesc acoperirea trebuinţelor autarhice, punerea problemelor în raporturile dintre oameni s'a schimbat definitiv. Atomizarea individului şi ruperea legăturilor organice s'a făcut treptat-treptat şi ne aflăm astăzi în faţa unor fapte îndeplinite.

Definirea vechei şi actualei structuri a Statului românesc nu poate fi făcută decât cu mari greutăţi din cauza cercetărilor tendenţioase. O împărţire tripartită aproximativ exactă ar fi aceasta: lumea organică, Statul liberal-individualist şi Statul social colectivist în devenire (cu indi-

caţiunile actuale date de expropriere, votul universal, naţionalizarea subsolului, etc., etc.).

Negarea existenţei sau a justificării existenţei Statului —instrument de organizare politică—este regulat o necesitate polemică (nemulţumire împotriva unei realităţi contemporane) ori utopie politică. Suveranitatea statală ca fenomen într'o societate este caracteristica fenomenului comunitar şi dovada elocventă a primatului colectiv. Statul nu poate fi chestia privată a unei clase dominante, restrânse ca număr, dar forte prin puterea banului şi a influenţei lui, exercitată subteran sau pe faţă, conştient sau nu. Aşa e dialectica forţei: ea implică influenţă publică, chiar dacă nu o pretinde, demoralizează şi încovoaie sufletele, chiar dacă nu are interes la aşa ceva, comandă în absenţă sau prin simplii lachei: presă, politicieni.

Călcâiul lui Achile al Statului naţional modern este ca şi înainte de războiu, problema minorităţilor. In Transilvania, problema capătă, prin realizarea reformei agrare aspecte inedite. Mitul naţional joacă un rol politic de mari proporţii numai cu condiţia să cuprindă în plasa sa chestia socială, adică un caz de exploatare economică şi naşterea simţămintelor aderente de inferioritate, nedreptăţire şi suferinţă. Prin izgonirea a câtorva mii de boieri şi magnaţi, ţăranul transilvănean (fără deosebire de naţionalitate) şi ţăranul valah din Vechiul Regat au fost puşi în condiţiuni de egalitate socială şi au fost înzestraţi cu o egală şansă economică.

Câteva date statistice oficiale din 1930 demonstrează cu elocvenţă aceste propoziţii.

Improprietăriţi în 1921 în noile ţinuturi de peste munţi:

Români	216.010	
Unguri	46.331	(s'au expropriat
Germani	16.276	626.985 jugăre).
Diverse naţionalităţi . .	5.763	
Total	68.370	minorităţi.

Incercările de restaurare a vechilor latifundii sau preluarea lor de către bănci a întâmpinat lupta politică a ţăranului transilvănean unit cu cel român, împotriva plutocratului sau latifundiarului fie boier, fie magnat în diverse organisme politice regnicolare. Comunitatea lor de interese este indestructibilă. Nu se poate spune acelaşi lucru despre comunitatea de interese a burgheziei minoritare cu aceea a burgheziei româneşti pure. Concurenţa lor este menită a crea turburări permanente, până când mitul naţional identificat oriunde cu interesele burgheziei va apune.

De ce burghezia se identifică şi propagă mitul naţional? Procesul psihologic este extrem de complicat, dar vizibil pentru cel care doreşte şi a învăţat să descifreze măştile şi sublimările.

Trebue să recunoaştem mai întâi că ideea care fundamentează actualul sistem politic şi legitimează esenţa majorităţii instituţiilor şi a modalităţilor lor de organizare este ideea naţională. Academia, Universitatea, Biserica, Armata, Poliţia, Administraţia, Presa, Şcoala sunt saturate de acest spirit. Criteriile şi unghiul sub care se judecă acţiunea politică se chiamă Naţiunea în totalitatea ei. Punerea luptei şi a diferenţelor de clasă este îngăduită

şi considerată ca un act de lèse-majestate. Chestiunea este, însă: cine profită din menţinerea acestui spirit? Sub imperiala hlamidă a acestei idei se ascund păduchii exploatării sociale. Ea a devenit pretextul sub care se interzice strigarea adevărului şi suferinţei sociale. Posesia majorităţii bunurilor materiale şi culturale aflate de fapt în mâna unui mic procent din totalitatea populaţiei se legitimează (escamotează) prin sublinierea constantă şi intensivă a identităţii de limbă, sânge şi tradiţie.

Structura sufletească a grupului capitalist n'are în realitate nici în clin nici în mânecă cu aspiraţiile grupului sărac şi majoritar din acelaş neam. Burgheziile de orice gintă vorbesc în limbaj analog. Structura psihologică a individului este determinată de profesie. Legea militarului este onoarea, a funcţionarului supunerea şi neutralitatea, a lucrătorului munca şi suferinţa, a preotului menţinerea divinului în lume, etc. Tipizarea figurilor din aceeaşi profesie e un fapt de mult cunoscut. Internaţionalismul păturii conducătoare din România (ieri fanariotism, azi germanofilie, francofilie ori anglofilie) se datoresc împrejurării, că atât aristocraţia, cât şi burghezia sunt internaţionale prin structura lor, regăsindu-se perfect într'un cerc analog pe care îl pot părăsi sau păstra după conjuctura favorabilă. Naţionalismul este pentru bogaţi masca cu care pot exploata în linişte şi siguranţă pe cei săraci şi proşti.

Bogatul trăieşte uneori sincer masca. Pentru orice acţiune, subconştientul uman doreşte o justificare în sensul unei vitalităţi şi prosperităţi maxime a individului. Tipul burghez, pus în condiţiuni propice de înflorire econo-

mică şi libertate — banul este în actualul sistem esenţă concentrată de libertăţi şi plăceri — de desvoltare favorabilă a facultăţilor de cunoaştere (de-aici în subsidiar exaltarea Raţiunii) se teme de nepatriotism şi iraţional (care se traduce prin revoltă, nemulţumire şi dinamism), dispreţuieşte grozav doctrinele materialiste, dialectic-marxiste şi vitaliste, pline de elan, încearcă să «raţionalizeze» şi să îmblânzească, să neutralizeze, să «ştiinţifizeze», să dea aureolă naţională instituţiilor existente, pentru a putea îngenunchia şi apoi, domina, singur, în linişte.

Pentru cercetătorul modern căruia îi sunt transparente mobilurile de unde pornesc elanurile, ideile, teoriile şi idealurile este o voluptate tristă şi desabuzată de a defini şi clasifica ideologiile. *O, ideile nu cad din cer*, cetitorule! Asta se ştie de mult (dela sociologul italian Loria) şi e necesar să reîmprospătăm vechea înţelepciune. Totul este o luptă de interese. Acest adevăr elementar, clar şi de cele mai multe ori neclarificat pentru cel în cauză, bârfit şi persecutat, adevăr al adevărurilor (care îşi are şi el povestea lui în suferinţă şi în răscoală socială) învaţă să mergi direct la izvorul de unde porneşte draparea ideologică. Prin izvor, defineşti aproape fără greş esenţa, resorturile şi finalitatea.

Gruparea bogaţilor şi a exploatatorilor din Europa ultimelor două veacuri avea o situaţie precară. Era greu să ţii în frâu o massă enormă de oameni, cari lepădau zi de zi din inima lor comandamentul supunerii sociale dictat de Biserică — dealtminteri un eveniment întâmplat cu ajutorul amabil al burgheziei aflate în luptă cu feudalitatea clericală — şi care erau din ce în ce mai clarificaţi

asupra rosturilor, lanţurilor şi barierelor sociale. Grupul burghez izbutise să bată aristocraţia şi să ia asupră-şi conducerea politică, secularizase evul mediu şi instituţiile lui, dar îi era greu să menţină poziţiile cucerite fără un nou narcotic destinat masselor. Rolul jucat în evul mediu de către religia organizată prin biserică, care era între altele, şi pe vremuri, opiul poporului (cu toate că orice religie este respectabilă şi însemnează un răspuns metafizic) a fost predestinat mitului naţional. El avea rolul să sintetizeze într'o formulă impecabilă şi cu conţinut naiv interesele bogaţilor şi să împrăştie pericolul pretenţiilor masselor. Burghezia născândă germană, de pildă, a creat pe Friedrich List şi listianismul, adică extinderea naţionalului în domeniul economic, din care partea leului şi-o face, desigur, bogatul însetat de capitaluri uşor acumulate din munca plebei naţionale, luat în braţe, apoi, în România de către casta burgheză liberală, în frunte cu P. S. Aurelian, Carada, I. & I. I. & G. I. & Vintilă Brătianu. Extinderea şi intensificarea naţionalului în ultimul veac coincide ciudat cu luptele burgheziilor europene, care nu se puteau înţelege la împărţirea prăzilor. Aţâţarea a fost, conştient ori inconştient, dar sistematic, făcută, până când s'a ajuns la catastrofa mondială din 1914. Declanşarea războiului din 1939 s'a făcut tot pe platforma naţionalismului. Ideologia naţionalismului a fost de două ori izvorul de măceluri războinice pe dimensiuni planetare.

Accentuăm că modul de formaţie al mitului naţional nu este uşor de demascat pentru cel dăruit lui. In mişcătoarea lui simplicitate, omul-de-pe-stradă depune la

picioarele acestui Moloh modern rezervele lui de iubire, jertfă şi goană după trăire emoţională, fatale sufletului omenesc. Chiar sufletele mai complicate şi minţile mai lucide pot fi prinse în mreaja lui. Ce-au fost ideologiile naţionaliste, decât muzică de acompaniere pentru noua burghezie românească aflată în proces de formaţie definitivă şi dornică de a se înscăuna la conducere?

Din punctul de vedere al teoriei juridice, mitul naţional al bogaţilor şi-a creat cele mai fantastice şi mai complicate construcţii pentru a-şi legitima domnia. Denumirea monumentelor juridice contemporane poartă indubitabil pecetea burgheză. Intâi, codul Napoleon, denumit extrem de caracteristic cod civil. « Civil » are în limba franceză o nuanţă de cuminţenie legalistă, de bună-creştere şi politeţă cetăţenească pe care nu o poţi găsi decât la domni cu o rentă anuală apreciabilă, capabili să figureze şi să iubească onorabil fete în romanele lui Paul Bourget. Nemţii ceva mai puţin subtili şi mai puţin ipocriţi, l-au denumit direct şi precis Bürgerliches Gesetzbuch, adică o carte de legi pentru burgheji. Substantivul «Bürgertum» înlocueşte neologismul «Bourgeoisie» pentru juriştii naţionalişti şi uneori chiar în limba jurnalelor, a cărţilor şi a cetăţeanului, *«Burgeoisie»* fiind rezervat cu precădere polemiştilor sociali, cuvântul fiind el însuşi încărcat de polemică. O bucătărie bună şi consistentă — mai ales! — se chiamă în limba germană «bürgerliche Küche». Nu vei găsi acolo, Doamne fereşte, vagabonzi şi muncitori urîţi, ci domni cu lanţ negustoresc şi «civil», care studiază îndelung lista de bucate, având doar... *l'embarras du choix.*

In dreptul constituţional şi în teoria Statului, problema suveranităţii naţionale a devenit centrală, fiind în interesul şi în concordanţă cu interesele «civile». Ideea de de suveranitate naţională analizată în componentele ei înseamnează: 1) status quo în interior şi punerea pe primul plan al naţionalului; 2) imperialism burghez şi cât mai mult protecţionism vamal prin accentuarea elementului de naţionalitate şi independenţă absolută faţă de alte organisme politice analoage; 3) obligaţia de a acoperi şi susţine interesele burgheze în concurenţa externă pe care o întâmpină. Lacheii ideologici au învăluit-o în valuri de fum de tămâie, au considerat-o ca pe un principiu absolut, imposibil de pus în discuţie şi nu se îngădue să fie readusă în complexul iniţial de unde porneşte. Uneori existenţa ei este negată (Duguit, Kelsen), conform unui obiceiu mai vechiu împrumutat dela struţ, alteori atingerea e o crimă, care duce în faţa curţilor marţiale. In realitate, suveranitatea naţională este un mit juridic cu o forţă propulsivă extraordinară, subordonată ideii naţionale şi — în ultimă analiză — intereselor bogaţilor.

Prin Statul-de-Drept, Statul juridic sau Statul kantian se înţelege deobiceiu «o mulţime de oameni strânsă la umbra normelor de Drept». Apariţia şi legitimarea teoretică (Kelsen) a Statului juridic, unde aşa zisa «domnie a legii» este dogma supremă, se leagă temporar de cuceririle unei clase, doritoare de a menţine un status quo şi a-l aureolà cu sfinţenia unei Legi stabilite în favoarea ei. Apologia Legii e o expresie cu înţelesuri variate, aproape un cuib de vipere, deobiceiu o formulă frumoasă, naivă şi ineficace, atâta vreme cât marile lupte

nu s'au dat. Intr'o societate de tranziţie şi suferindă, Legea în sensul stabilit de imperiul roman şi englez e o imposibilitate şi o ipocrizie. Legea se aplică mereu contra săracilor. Codul penal este un cod al pauperilor. Clasa dominantă este rareori pedepsită în actualul sistem capitalist.

Grupurile de hoţi şi de aristocraţi au un cod de onoare, o lege cu prescripţii precise. Banda care are de împărţit o pradă, pentru a putea trăi în mijlocul bănuelilor generale, îşi formeză un Cod draconic. Membrii poporului sunt în deobşte mai puţin severi între ei, mai puţin formalişti (formalismul juridic are în totdeauna ceva de ascuns) şi judecă după simţămintele de dreptate, concretizate, după conţinuturi, în judecăţi variate şi labile. Dura lex, sed lex, datoriile de onoare plătite chiar cu desonorări palpabile, duelurile — sunt lozinci ale spiritului de castă şi, în lumea lor, necesităţi. Banditul, aristocratul, jucătorul de cărţi, kantianismul şi formalismul juridic, Roma veche şi Londra nouă exploatatoare, negustorul cu frica şi nevoia de a fi păzit — iată Statul juridic. Plus naivii lachei admirativi. Apologia legii e o sabie cu două tăişuri. Ea aranjează pe piedestale idoli în numele cărora se umplu închisorile şi se justifică exploatarea. Călcarea legii însemnează arbitrariul administrativ şi posibilitatea uneori de a schimba cu violenţă o ordine de lucruri, de a nu cultiva în inima cetăţeanului credinţa în eternitatea lui status quo — pe lângă chestia subsidiară, că legea nu poate fi dreaptă în actualul sistem (ca să nu ne bandajăm ochii, ca zeiţa Dreptului).

Rolul psihologic al arbitrarului administrativ şi al călcării frecvente a legii nu poate fi trecut uşor cu vederea. Intr'o asemenea atmosferă naşte aşteptarea şi se adeveresc cuvintele înţelepte: cine scoate sabia, de sabie va pieri. O societate fără legi respectate, fără norme rigide, are o elasticitate apreciabilă în introducerea reformelor. Societatea cu legi respectate şi construită pe exploatare este mai greu de dinamitat, supunerea prinde rădăcini adânci în inima sclavului, aşteptarea unor zile mai bune n'are febrilitate.

* * *

S'ar putea face o distincţie între patriotism şi naţionalism.

Patriotismul este legat de iubirea căminului, de familie, de primele amintiri şi are nuanţe de afecţiune idilică, naturale şi îndreptăţite. Naţionalismul este ridicarea la dogmă a acestui complex de sentimente şi decretarea inamovibilităţii lui.

Trebue de remarcat că nu toată lumea are amintiri idilice din vremea căminului copilăriei. Dacă aşa ceva se întâmplă la marii şi la micii burghezi, pentru covârşitoarea majoritate a poporului, copilăria e legată de lipsuri, de muncă timpurie şi de întunerec. Câţi din copii primesc în leagăn libertatea divină a jocului, pe Moş Crăciun încărcat cu bunătăţi şi posibilitatea desvoltării darurilor lor naturale? Tristeţea îngrozitoare a căminului fără flori şi muzică, fără grădină paternă şi fără iubire este regula obişnuită, iar nu masa încărcată cu bunătăţi şi atmosfera afectuoasă. Veacul nostru, veac al copilului

încearcă să facă grădini şi căminuri luminoase, să-i dea libertatea de joc şi o atmosferă sănătoasă, stranduri cu nisip şi apă, lovindu-se de dificultăţi insurmontabile. De unde vine incomprehensiunea, apologia romantică a unei copilării fără romantism, în generalitatea ei? Majoritatea oamenilor de azi, lipsiţi la vremea lor de romantismul şi libertatea copilăriei, ajung la maturitate, îmbătrâniţi, severi şi lipsiţi de căldura inimii. Loviţi de amnezie parţială, fac din ea mai târziu o feerie. Priceperea veritabilă pentru legile copilăriei nu au, de vreme ce întrebuinţează băţul pentru copii lor, neavând vreme şi nici gustul afecţiunii. Copilăria în familia contemporană este mai întotdeauna un iad. Acreala «bătrânilor», — îmbătrâniţi de vreme, de nevoi şi de iadul propriei lor copilării —, obligaţia de a trăi între patru ziduri cu oameni de vârste şi cu preocupări variate, răpesc tot farmecul propriu al vârstei, care cere camaraderie cu egalii şi învăţătură dela specialişti. O dovadă peremptorie este procentul contemporan impozant de domni «serioşi» şi gravi (seriozitatea şi gravitatea aplicându-se nu odată cu sadică plăcere copilăriei). Uscăciunea, incapacitatea de a se juca cu copiii şi a lua cu ei contact este proba elocventă a propriei lor mizerii trecute.

Aceşti domni au nostalgia copilăriei, vorbesc şi scriu chiar cărţi groase despre fericirea de a fi copil, uitând ce-au suferit şi suferă majoritatea copiilor, cerând familia, temelia naţiunii, care nu e de fapt posibilă cu armonia ei necesară, decât pentru un mic procent de copii (tatăl şi mama fiind, îndeobşte, supra-încărcaţi de muncă). Grădina de copii, internatul modernizat cu grădini şi spe-

cialiști, în general, educația colectivistă va sustrage și pe ceilalți copii fără soare și fără joc și-i va aduce în marea comunitate unde nu există nici diferențe și nici tratament preferențial.

Barierele continuă și vor mai continua. In lumea de azi sunt prea mulți bătrâni precoci, rămășițe și victime ale unei lumi nedrepte. Vor cere educație în familia strămoșească dizolvată, severitate de moravuri, ca pe vremea bunicilor. Acești Catoni inactuali și indezirabili sunt bieți bătrâni ridiculi, cari nu pot trezi decât compătimire și uneori indignare. Trăiți în sclavie vor să pună și urmașilor lanțuri, pe care le sărută și le proslăvesc. Cine a avut o copilărie într'adevăr fericită și nu-i este necunoscută situația nouă nu poate să-și păstreze căldura inimii decât pentru noul tineret, în loc de a deveni un *laudator temporis acti*, cerând și pentru alții de ceeace a avut el parte, adică joc, lumină, camaraderie, bucurie și libertate.

Reacționarismul tineretului nostru e temporar și nu se datorește decât sărăciei clasei mijlocii de unde provin indignată de opulența burgheziei orășenești minoritare. In loc de a generaliza indignarea cum trebue și asupra bogaților de aceeași confesiune se opresc la jumătate de drum cu o soluție parțială, în loc de a se hotărî la lupta pentru schimbarea sistemului. Bogatul de orice rasă sau confesiune rămâne acelaș. Legea lui este exploatarea. Jumătățile de măsuri rezolvă probleme pe jumătate și îndeobște folosesc numai celor cari au nevoie de coade de topor.

Apariţii secundare în naţionalism, dar elemente hotărîtoare de natură emoţională pentru întărirea şi menţinerea lui sunt: steagul, amintirea căminului, imn naţional, bucătărie naţională, ura sau cel puţin mefienţa împotriva străinului, etc.

Dacă străinul n'ar exista în sânul unui popor, burgheziile naţionale ar trebui să-l inventeze. El este terenul ţap ispăşitor în capul căruia se aruncă oalele sparte interne. Să se observe un menaj unde unul din soţi este străin sau din altă clasă socială. Vina neplăcerilor şi a greutăţilor provenite din cauze aflătoare şi în alte menajuri ortodoxe se aruncă neapărat în spinarea străinului sau a aceluia de provenienţă socială inferioară. E una din trăsăturile urîte ale caracterului omenesc de a da vina la nevoie pe cel mai slab. Dacă menajul e ortodox, cel slab vital mănâncă bătaie sau primeşte remontranţele. Străinul dintr'un menaj, prin însuşi faptul că e venetic, are un teren slab sub picioare. Mai întâi pentrucă nu se poate apăra cu arme egale. Nu cunoaşte suficient limba, moravurile, înjurăturile sau le aplică exagerat şi scabros. Când străinul conrupe pe alţii o face fără decenţă şi inabil. Apărarea lui e nesigură, neruşinarea trece graniţele. In el, este, nu odată, ceva de sclav sau de libert. Autohtonii cari cunosc sentimentele de domn şi de siguranţă în preajma străinilor, chiar când sunt lachei şi se pleacă, sunt gata în cazurile de ceartă sau de criză să dea vina pe cel mai slab.

Istoria ţapului ispăşitor e într'adevăr eternă, fiind legată de una din caracteristicele Omului. Evreii, în diaspora, au cunoscut şi au mâncat veşnic pâinea amară

a străinului, pâinea menajului mixt, unde ei nu erau niciodată indigeni. In capul lor se sparg nemulțumirile și crizele. Este straniu, că efervescențele antisemite coincid cu regularitate matematică cu epocele și peisajele geografice aflate în urma unor catastrofe politice sau economice. Anglia, după terminarea durerilor nașterii capitalismului și după fundarea belșugului său economic a îngăduit pe Evrei pe toate treptele ierarhiei sociale. Lord Beaconsfield (Benjamin Disraeli) a fost conducătorul conservatorilor. In Germania bogată, puternică și plină de viitor până în preajma lui 1914, Wilhelm II și Bismarck se înconjurau cu ei. După catastrofă, Wilhelm II îi găsește principalii vinovați, iar cu progresele crizei economice ale sistemului capitalist s'au înregistrat și progresele antisemitismului, ca o coadă de topor la distrugerea frontului solidar muncitoresc și ca țap ispășitor general. Problema tratării străinului, e dialectica sistemului de exploatare.

Patriotul are nenumărate aparițiuni. In Franța, de pildă, este legat de jacobinism, adică de Revoluție sau de radicalismul tip 1789. Clémenceau a fost incarnarea tipică a «patriotului francez», element de desordine parlamentară până în preajma bătrâneței, răsturnător de guverne, amestec de fanatism și cinism cu ironii mușcătoare până la sânge. In el retrăia soldatul Revoluției burgheze, adică lupta până la cuțit cu reprezentanții clericalismului și apărarea contra străinului boș; ecoul pur al burgheziei naționale în ascensiune, luptând revoluționar în interior cu conservatorismul, iar naționalist

cu burgheziile străine în concurenţa pentru câştigarea pieţelor economice de desfacere a mărfurilor.

Naţionalismul nu este o idee, care a apărut în toate timpurile, în toate culturile şi peste tot globul pământesc. Nu are nimic din fatalitatea legii gravitaţiunii universale, după cum se crede de către fanatici, ci e o apariţiune legată de timp şi spaţiu, circumscrisă istoric. Nu are nimic teologal. Istoria ideii naţionale este cât se poate de laică.

Exploatarea simte necesitatea legitimării ei. In antichitate se baza pe prejudecăţi de castă, — sclavi şi patricieni —, în evul mediu a îmbrăcat haina teologală, în evul modern a inventat naţionalismul.

Unitatea naţiunii este o iluzie. Posibilitatea topirii bogaţilor cu a săracilor în aceeaşi pastă e o superstiţie din care profitul cel mai gras îl trag bogaţii, iar toate neajunsurile le suportă săracii. Uniunile în mari organisme au fost făcute de-a-lungul istoriei pe alte baze decât acelea ale naţiunii, cu toate minciunile istoricilor oficiali naţionalişti, cari au reuşit să înrădăcineze această părere în opinia publică cu ajutorul abecedarelor, ziarelor, şcolilor, festivităţilor, armatelor, discursurilor solemne, etc. Marile comunităţi în istorie s'au creat pe baza unor principii ideologice şi pe interese materiale, criteriul naţional fiind o apariţie izolată, afară de veacul al XIX-lea şi al XX-lea unde a provocat atâtea dezastre. Dar chiar în ultimele două veacuri, criteriul naţional nu e generalizat. El a reuşit să fie pârghia lui Arhimede — printr'o propagandă sistematică abilă, abundent finanţată publicistic şi folosind alţi factori — numai pentru burgheziile naţio-

nale, care în 1914 și 1939 au deslănțuit catastrofele din care Europa nu se mai poate însănătoși.

Ce interes real ar fi putut prezenta pentru popoarele muncitoare ale lumii, cearta criminală dintre capitaliștii englezi și germani? Numai orbirea și neluminarea maselor, aliată cu trădările (sau inconștiența) conducătorilor uvrieri au dus la măcelul fără precedent care a costat viața a 10 milioane de bărbați în floarea vârstei și a lăsat 20 milioane de invalizi, fără a socoti bunurile distruse și desorganizarea lăsată de primul războiu mondial. Să mai enumerăm victimile din al doilea războiu mondial? Rana nu s'a vindecat...

Alianțele s'au încheiat pe afinități de capital. Dacă Franța și Anglia nu făceau învestițiuni în Rusia țaristă, Marea Antantă nu s'ar fi născut. Datele statistice aruncă o lumină crudă asupra dedesubturilor evenimentelor. Capitalul bancar din Petersburg[1]) se cifra în 1914 la 8235 milioane ruble. Participarea capitalului străin era următoarea: capital francez 55%, capital englez 10%, capital german 35%. Filiale ale acelui trio bancar parizian: Banque de Paris et des Pays-Bas, Banque de l'Union Parisienne, Société Générale făcuseră, apoi, învestițiuni fantastice cu banul din «ciorapul rentierului francez», transformat printr'un sistem de dividende exploatatoare în «cămătarul lumii» (Lysis, *Contre l'oligarchie financière en France*, a V-a ediție în 1908). Imprumutul de înarmare antebelic acordat țarismului împotriva căruia a protestat furtunos Inteligența rusă, iar Maxim Gorki a scris pam-

---

[1]) v. E. Agahd, *Grossbanken und Weltmarkt*. p. 116.

fletul faimos (*Frumoasă Franţa, te scuip în obraz!*), investiţiunile industriale şi participările bancare făcuseră din Rusia o colonie franceză.

Solidaritatea capitalului rus şi a capitalului francez — ţăranul şi muncitorul rus fiind exploatat până la sânge şi obligat să-şi trimită cerealele în străinătate scoase dintr'o agricultură rudimentară în timp de foamete aproape permanentă pentru a plăti dobânzile, iar băncile indigene — de pildă — ca «Banca Rusească» şi «Banca Internaţională» îşi măreau capitalul între 1906—1908 dela 44 milioane ruble la 98 milioane, iar rezervele dela 15 milioane la 39 milioane — a dictat şi solidaritatea de arme.

Solidarităţile sunt dictate de interese capitaliste, naţionalismul fiind un simplu pretext pentru atragerea săracilor. Interesul bogaţilor nu coincide cu al săracilor, cari sunt la fel de exploataţi în toată lumea capitalistă, primind doar firimituri mai mici sau mai mari, având în schimb spectrul şomajului cu desagregările lui sufleteşti ori mizerie permanentă şi nivel scăzut.

Solidaritatea pe bază naţională e ceva inedit, un pretext de a mişca masele. El e specificul lumii moderne.

Comunităţile în Istoric au avut drept criterii până acum: un stil de viaţă şi administraţie (imperiul roman), cultură (elenismul), religie (islamismul), religie şi persecuţie (iudaismul), foamete şi războiu (imigraţiunile barbare), prosperitate economică (americanismul), pacea (Elveţia), monarhia şi administraţia (Austro-Ungaria), prosperitate şi libertate (imperiul britanic), monarhia şi religia (ţarismul), etc. Criteriul naţional generalizat e

tardiv. Definiţia cea mai celebră a naţiunii « un plebiscit de fiecare zi » (Renan) dă dreptul la dinamitarea ei prin faptul bine cunoscut al variabilităţii plebiscitelor. Conştiinţa tot mai accentuată şi în marş victorios a diferenţelor de clasă indică dispariţia mitului naţional. « Wirtschaft ist Schicksal ». Problema economică formulată astfel pentru destinele epocei moderne de Walter Rathenau şi demascarea sistematică a exploatărilor sunt cei doi piloni pe cari se construeşte stilul lumii care va veni.

Societatea nouă a cărei naştere are loc sub ochii cari nu vor să vadă, ale cărei ţipete ale facerii nu găsesc urechi să audă, are caracteristicele internaţionalismului, ca tatăl său capitalismul şi ca munca, mama sa. Legea ei specifică e munca colectivă, iar conştiinţa, necesitatea apărării drepturilor ei.

Naţiunea bogaţilor e capitalismul, iar naţiunea săracilor, munca şi idealul socialist. Capitalismul e imperialist şi agresiv, deoarece între grupurile de bogaţi rivalităţile sunt maxime. Incercările de a controla producţia prin trusturi, carteluri, sindicate, monopoluri şi conferinţe internaţionale sunt baloane de încercare şi alcool pentru ameţirea mişcărilor sociale. Cu aceste metode se încearcă a se sparge unitatea suferinţei prin promisiuni, care nu pot fi ţinute. Redeplasarea centrelor capitaliste şi împărţirea lor între bogaţii tuturor naţiilor, ca să se împace în faţa prăzii pe cale pacifică, e o farsă greoaie. Instituţiile pacifice (Geneva, Haga, Locarno, etc.) au fost anexe ale societăţilor anonime, care însărcinaseră pe salariaţii lor să se îngrijească de lichidarea obstacolelor actuale şi viitoare în lupta lor pentru existenţă. Iar existenţa şi

semnificaţia capitalului e exploatarea. Chiar admiţând că s'ar împăca în faţa prăzii (şi în aşa ceva nu avem nicio speranţă), trecutul ne învaţă contrariul: permanentizarea exploatării. Deşteptarea conştiinţei sociale este în marş pretutindeni.

II. DETERMINAREA STILULUI DE VIAȚĂ SOCIALĂ

Unul dintre motivele care împiedecă acumularea unui capital național român de mare format e stilul de viață cu tendință de creștere a nivelului. Capitalul este acumulare de muncă și bunuri în mâini restrânse care se obține din reținerile personalului de toate categoriile din întreprinderea pe care o conduce cel care acumulează.

Pentru a se îngădui acumularea, salariile trebuesc fixate cât mai jos. Asceză voită sau forțată este lozinca supremă. Acumulările imense de capital se fac în colonii sau cu export în țări coloniale ori semicoloniale. Piața internă suportă numai pentru puține decenii o exploatare colonială. Mizeria înspăimântătoare a maselor muncitorești — urbane și rurale — dela începuturile capitalismului modern e considerată ca atare nu pentrucă această mizerie n'ar mai fi fost cunoscută, ci acum se ia cunoștință de ea prin raportare la stilul de viață al grupei favorizate din lăuntrul națiunii.

Dialectica sistemului capitalist disolvă stilul de asceză medievală. Producându-se bunuri terestre în mari cantități răspândite pe tot teritoriul și la toate colțurile, siste-

mul impune maselor să devie cumpărătoare ale acestor bunuri. Stilul de viaţă contemporan este determinat de fabrica modernă. Prin aruncarea mărfurilor pe piaţă, capitalismul confiscă treptat, treptat în câteva mâini toată avuţia naţională. Pentru acumulare, capitalismul fixează minimal salariile citadine; produsele agricole destinate marilor mase cu venituri restrânse, sunt preluate anual pe un preţ redus, vânzând în schimb pe un preţ cât mai ridicat posibil fabricatele sale. Acumularea este într'adevăr piatra-din-capul-unghiului întregului sistem. Având conducerea la fixarea preţurilor, deoarece posedă forţa financiară iniţială, capitalismul pauperizează massele industriale şi agricole pentru a-şi acumula diferenţele în capitalul sporit.

Massele se pauperizează (adică nu mai sunt posesoare ale parcelelor avuţiei naţionale), fiindcă prin introducerea capitalismului îşi părăsesc stilul de viaţă căutând să-l ridice la acelaşi nivel cu al capitaliştilor. Deşi stilul se ridică, impresia de suferinţă şi sărăcie persistă. Mai întâi pentrucă prin ridicarea standardului de viaţă nu se ridică teama luptelor pentru existenţă din cauza crizelor frecvente capitaliste. Cetăţeanul din sistemul capitalist nefiind posesor direct al unei parcele de avuţie, neavând rezerve atât în agricultură cât şi în industrie, un singur an rău îi desechilibrează bugetul şi-l îndatorează pe viaţă băncilor şi cămătarilor. Dar chiar în epocele de prosperitate impresia de suferinţă şi sărăcie persistă comparând opulenţa afişată sau numai virtuală — banul e criteriul bunurilor şi al plăcerilor — pe care o deţin capitaliştii.

Economiştii puri operează prea puţin cu complexele psihologice. Ei nu văd decât cifre şi operaţiuni comer-

ciale. Chestia socială e o problemă cu mult mai complicată. Elementele ei sunt variate. Psihologia își dă întâlnire cu economia, dreptul, sociologia, religia, cu politica externă și internă. Trebuesc cunoștințe din domenii felurite pentru a putea fi privită în totalitatea ei.

Cum se calculează stilul de viață contemporan? Să accentuăm, că sunt două felurii de stiluri în viață: acela pe care este obligat să-l ducă individul și acela la care tinde. Discrepanța stilurilor provoacă suferința și dă naștere chestiei sociale. Știu că moraliștii anoști și hienele deținătoare ale avuției generale predică masselor sărăcia, restrângerea, rezervându-și privilegiul consumației tuturor bunurilor pământului. O, dacă s'ar putea ca massele să se hrănească numai cu mămăligă și să fie de o modestie îngerească! Cine a trăit și trăiește printre burghezi cunoaște grimazele și indignarea de canalie când pomenesc de pretențiile țărănimii de a mânca grâu în loc de a-l exporta, de a-și trimite copiii la școli în loc de a-i ține la coarnele plugului în neștiință și mizerie paternă. Numai caiafa și hiena burgheză au stomac pentru pâine și friptură, urechi pentru muzică de gramofon și radio, piele pentru mătase, șifon și postav, ochi pentru carte și plimbare. Țăranul și muncitorul trebue să trăiască în mizerie și besnă eternă, pentru a îngădui anual o acumulare de capitaluri. Cu cât acumularea se intensifică cu atât pauperizarea crește, deși stilul se poate ridica și complica. Chestia socială e problema discrepanțelor. Ea e, în primul rând, o problemă psihologică.

Exponenții capitalismului și lacheii lor teoretici nu vor să țină seama de sufletele masselor. In era organică și

patriarhală a omenirii, suferinţa masselor era mai mică, deoarece stilul de viaţă al clasei conducătoare şi al clasei conduse, era, cu mici deosebiri, care ţineau mai mult de funcţiune, decât de structură, similar. Funcţia de conducător o îndeplinea tipul ctitorului, şef quasi-religios a cărui viaţă nu avea sens decât în mijlocul massei fără zăgazurile obiective contractuale. Raporturile lui cu massa erau organice, dela suflet la suflet, iar nu contractuale ca în capitalism, dela unitate la unitate, dela monadă fără fereşti la monadă fără fereşti. De aceea apropierea structurală dintre lumea organică şi lumea colectivismului sovietic este cu mult mai mare decât între comunism şi capitalism. Atmosfera lor este profund înrudită. Raporturile dintre exponenţii lor sunt directe dela om la om, dela suflet la suflet, pe când în lumea capitalistă sunt atomizante, contractualiste şi lipsite de fluidul vieţii.

Conducătorii lumii capitaliste se izolează prin stilul lor de viaţă de masse pe care le dispreţuesc şi le consideră ca pe simple unelte de muncă. Literatura lor este estetizantă, se închide în turnul de ivoriu, care are oroarea omenescului şi devine literatură de cenaclu închis, rezervată iniţiaţilor. Jemanfişismul, scepticismul, raţionalismul sunt florile acestei lumi. Dar pieirea ta prin tine, Izraile ! « In vremurile când lupta de clasă se apropie de decizia ultimă, procesul de disoluţie al vechii clase şi înlăuntrul întregii societăţi vechi ia un caracter aşa de puternic şi de colorat, încât o mică parte a clasei conducătoare se desparte de ea şi trece de partea clasei revoluţionare » (Karl Marx). Acolo e dreptatea, suferinţa şi omenia. « După cum înainte de Revoluţia franceză o parte a

aristocrației a trecut de partea revendicărilor burgheziei — liberté, égalité, fraternité — tot astfel acum o parte din burghezie îmbrățișează revendicările proletariatului — (industrial și agrar) — anume o parte a ideologilor burghezi, cari au căpătat înțelegerea teoretică a procesului istoric » (Marx). In saloanele dela Versailles se jura pe drepturile Omului, indiferent de originea lui aristocrată sau roturieră. Pe jumătate, de sigur, din snobism. Dar altă jumătate era prinsă sufletește. Poate cea mai bună, cea mai lipsită de prejudecăți, cea mai capabilă de jertfă. Contele de Noailles a putut să ia inițiativa istorică a deposedării drepturilor clasei sale, iar alții au fost pe baricade. Mai târziu, saloanele Berlinului, Parisului și Bucureștilor au mișunat de comuniști: unii rămân acolo; alții se manifestau pe stradă, acea stradă cu aer curat de care pomenea Nicolae Filipescu, pe când în anticameră te amețea duhoarea pestilențială.

Camera și anticamera sunt contra străzii. Pe pietonii străzii i-ar dori în sdrențe, înfometați (adică ascetici), locuind în bordeie de șoareci famelici, pe când guzganii să se desfete în voie și în liniște în hambare spațioase și pline.

Stilul general de viață nu se fixează pe trepte și nici la media stilurilor, ci stilul maxim determină transformarea societății. Explicația e pur psihologică, iar nu economică. Stilul minimal tinde să ajungă pe cel maximal. Atâta vreme cât stilul nu se standardizează, chestia socială va exista. Evident, la bază e invidia. Sau poate ereditatea lumilor organice unde stilul era unitar, iar conducătorul simplu ctitor, adică îndrumător cu daruri

lăsate dela Dumnezeu sau natură, care îşi găsea funcţiunea în împlinirea şi activitatea darurilor în folosul comunităţii unanime fără a fi posedat de demonul acumulării personaliste. Atunci, când se întâmpla să acumuleze, se izbăvea prin redarea bunurilor furate din colectivitate sub forma bisericilor, spitalelor, darurilor mănăstireşti. Astăzi furtul se acumulează şi e lăsat moştenitorilor. Standardul lor se ridică. Mulţimea rămâne în urmă şi discrepanţa creşte. Aşa se naşte chestia socială, lupta şi conştiinţa de clasă, suferinţa generală. Prin colectivizarea marilor izvoare de producţie standardul se stabilizează la nivelul producţiei, risipa şi suferinţa e minimală. Suferinţa devine pur individuală prin sorginte şi, izvorul actual de suferinţă datorită societăţii şi diferenţelor ei, dispare.

* * *

Cine e exploatat şi cine e exploatator?

Definirea raporturilor nu porneşte dela o tabelă abstractă (colorată eventual moralizant şi teologal), ci dela stilul de viaţă dinlăuntrul unei societăţi. Iar stilul de viaţă este determinat de standardul grupei restrânse de privilegiaţi şi exploatatori. Dictarea condiţiunilor şi aspectul felului de viaţă socială porneşte de sus în jos. Versailles a pus pecetea stilului francez şi l-a ridicat la rangul de criteriu şi ideal. Berlinul prusian în urma victoriei dela 1871 şi a politicei de expansiune colonial-militaristă a dat indicaţiunile după care s'a modelat prusian-organizatoric o federaţiune patriarhală de «gânditori şi poeţi». New-York a americanizat triburile

medievale Sud-Estice și Est-Europene emigrate dând ca norme 100% americanism (100% e titlul unui roman tipic american, iar Babbitt, eroul romanului, a ajuns... babbitt, adică un substantiv).

Stilul de viață impus în România este București - Paris, o mixtură latifundiară parizianizată. Atâta timp cât se rămâne în sistem, orice lamentații sunt inutile. Precizarea stilului nostru de viață s'a făcut la o intersecție între latifundie, decadență și cetate capitalistă. Acesta este idealul social al tuturor Românilor și ediția princeps se tipărește în toate formatele și pe toate cărările. Discrepanța dă impresia de provizorat și suferință.

Nu voi face acum un portret sociologic al stilului de viață românesc. Ediția princeps a fost refăcută, cu un strălucit rafinament și cu o artă superioară de giuvaergiu din vremea Renașterii, de Al. O. Teodoreanu în *Hronicul măscăriciului Vălătuc*, o carte cu haz, unică în felul ei. Formația stilului de viață român intuită de Al. O. Teodoreanu a fost studiată în formele ei ulterioare, care au păstrat linia primară, de Ionel Teodoreanu în *La Medeleni* și *Bal Mascat*. Indicațiuni concretizate literar se mai găsesc în *Venea o moară pe Siret* de Mihail Sadoveanu și în *Calea Victoriei* de Cezar Petrescu.

Era firesc ca, o țară « eminamente agrară » să primească pecetea stilului de viață dela principii latifundiilor. Nerentabilitatea agriculturii în sistemul capitalist i-a ruinat cu toată bogăția de materii prime și de personal pe care le posedau. Dacă se face o evaluare justă între capitalul învestit într'o fabrică și avuțiile agricole posedate de latifundiari, egalitatea lor era perfectă. Deosebirea provenea

din nerentabilitate, preţurile fiind indirect fixate de fabrică şi bancă prin menţinerea la un minimum a salariilor muncitorilor industriali consumatori de pâine. Având monopolul preţurilor, rentabilitatea posesorilor lor era maximală pe când a latifundiarului extrem de redusă.

Această diferenţă de venituri nu se traducea pe scara ierarhiei sociale. Din punctul de vedere al Reprezentaţiunii şi pe baza tradiţiei, latifundiarul aristocrat trecea înaintea burghezului fabricant. El era chiar obligat de morala socială să ducă un stil de viaţă mai opulent decât burghezul. Discrepanţa de venituri a dus pe latifundiar să-şi « mănânce moşiile ca pe măsline », după expresia atât de sesizantă a lui Păstorel Teodoreanu.

In timp ce burghezul îşi putea îngădui un stil de viaţă tot atât de ridicat ca şi al latifundiarului, pe care l-a înlocuit, rentabilitatea întreprinderilor lui punându-l la adăpost, latifundiarul, însă, se ruina.

O moşie = o măslină.

România, ţară eminamente agricolă, n'are în sistemul burghez o valoare mai mare decât a unei porţii de măsline.

In loc ca stilul de viaţă să scadă la valoarea reală pe care o avem în sistemul capitalist, el creşte.

Standardul de viaţă al masselor muncitoreşti şi agrare române este în ascensiune datorită mijloacelor rapide moderne de molipsire din atmosfera citadin-burgheză. Ultimele decenii ale veacului XX au implântat în inima şi mintea ultimului plugar şi ultimei ţărănci imagini orăşăneşti. Invazia copiilor de săteni la şcoli îşi are aici sursa. Nu insistăm. Concepţiile poliţiste strigă pe toate cărările despre roşul, pudra, mătasea şi gramofoanele pe

care cooperativele populare au fost silite să le cumpere pe baza principiului comercial just burghez de cerere şi ofertă. Este, dealtminteri, şi o dovadă a fineţei plămadei poporului român, care simte necesitatea de a-şi asimila aceste ustensile ale civilizaţiei moderne. Canaliile orăşene ar dori un privilegiu de castă pentru tehnica, amabilităţile şi plăcerile modernităţii, iar ţăranului român îi predică modestia — sau grosolănia structurală? — a unei ţărănimi negroide. Blândul Simeon Mehedinţi a predicat o viaţă întreagă învăţătoarelor şi ţărăncuţelor să poarte zăvelcile moştenite din zestrea bunicelor, purtate uneori — aceiaş bucată — şi de răstrăbunice. Mersi. Stamba se poate spăla săptămânal la cişmeaua cu apă limpede. E mai igienică. Moda se schimbă la Paris, sezonal. Cochetăria şi nasul ascuţit al unei simple ţărăncuţe simte ceva mai mult decât un geograf culturolog educat antebelic la Berlin şi îmbrăcat ca un pastor protestant pe trotuarul cu încântătoare picioruşe de pe Calea Victoriei, învăluite în mătase străvezie de Lyon şi cu idealuri de bijuterii în Rue de la Paix.

Un portofoliu dubios de 2¼ miliarde lei al Cooperativelor a fost preluat prin 1931 de către Stat. Datoria agricolă de 60—80 miliarde lei, tot Statul a plătit-o. Statul face împrumuturi în străinătate...

Stilul latifundiarului în sistemul capitalist, care îi răpea veniturile, l-a dus la ruină. Rentabilitatea agriculturii române care făcea schimbul cu Apusul pentru a-şi duce un stil analog, e deficitară. Diferenţa se citea în balanţe comerciale. Titularii proprietăţii rurale n'au mai fost ţăranii, ci băncile sau instituţiile similare, care sunt

finanţate de Apus. Incă puţine decenii şi dacă sistemul continuă, întreaga Românie se va proletariza definitiv. Deţinătorii principali vor fi din Apus. In niciun caz nu vor fi cei ocupaţi în agricultură. Titlul lor juridic va fi expropriat pe cale economică.

III. PAUPERIZAREA ROMÂNIEI IN SISTEMUL CAPITALIST

Critica spiritului și culturii românești intrate în sistemul capitalist apusean a fost în istoria noastră de o rară violență. Dobrogeanu-Gherea vorbea cu patos social-democrat și « lichidatoric » (liquidatorismul a fost un curent puternic de lichidare a Revoluției sociale și de încredere deghizată în capitalism), întrebuințând o comparație astronomică despre intrarea României în « orbita apuseană ». Imagine barocă în care se reflecta fidel concepția mecanicistă a social-democrației oficiale intimidată de « stabilizarea capitalismului » în Occident și de necesitatea « celei mai mari revoluții, aceea a respectării legilor » în Orient.

Răul acestei intrări « în orbită » era adânc simțit, fatalitatea situației cu greu de înțeles, dialectica evenimetelor rar descifrată. După generozitatea, elanul și utopismul Revoluției burgheze (1848, 1866) s'a instaurat în cultura românească o eră de circumspecție, criticism, scepticism și satiră generalizată fără nicio teleologie salubră. Olimpianismul gen Titu Maiorescu și negativismul tragic I. L. Caragiale a obsedat până la teroare trei generații

culturale: « Direcţia Nouă », generaţia simbolistă a anului 1908 şi ultima generaţie imediat de după primul războiu mondial. Criticismul a fost pe larg analizat de G. Ibrăileanu.

A existat între timp un splendid intermezzo: « generoşii » dela *Contimporanul*, prima aventură a socialismului în România. A fost în fond, o echipă cu ramificaţii în paşoptism, cum s'a dovedit ulterior (s'a furnizat burgheziei române cea mai strălucită falangă de miniştri), derivând ideologic din bomba bătrânului Ion Brătianu, pregătită studenţeşte la Paris cu un terorism fără succes împotriva lui Napoleon III (amănunte în cartea d-lui Alexandru Marcu despre « Conspiratori şi conspiraţii », 1931).

După acest intermezzo, instaurarea criticismului, circumspecţiei, scepticismului şi satirei generalizate (ironia şi auto-ironia ridicată aproape romantic la rangul de criteriu al vieţii) căpăta forţe remarcabile şi o domnie neturburată. Astfel s'a lichidat tabla adversă de valori: prognoza dialectică, optimismul în forţele revoluţionare, iubirea de oameni săraci, credinţa şi lupta pentru progres, naivitatea sublimă, forţa simplicităţii, sănătatea şi echilibrul interior. Dela 1880 până astăzi, tonalitatea culturii româneşti este pesimismul sceptic.

După succesul paşoptiştilor, cari au avut darul să dărâme efectiv multe instituţii anahronice, au apărut mici grupe cointeresate la binefacerile sistemului capi-

talist european: simple sucursale, unele afişând naţionalismul sgomotos burghez, altele progresismul, predicând vizionar şi interesat revărsările Nilului european. S'ar putea defini: pasări de pradă în jurul cadavrelor prezente şi viitoare.

Apologia sistemului capitalist în România (făcută de H. Sanielevici, Vintilă Brătianu şi St. Zeletin) lua ca exemplu standardul muncitoresc apusean ridicat, uitând condiţiunile speciale cu surse coloniale inexistente la noi, standard ramificat dealtminteri numai la o « aristocraţie sindicală ».

La primul lucrau, instinctiv, probabil, pe lângă reflexie, tradiţiile burgheziei progresiste şi interesele ei de clasă, la al doilea interesele puternicei grupări bancare pe care o reprezenta, la al treilea decizii şi atitudini de intelectual rafinat crescut în cafenea literară, cultivând paradoxul şi acrobaţia, singurul intelectual român care a căutat să justifice « ştiinţific » mizeria şi proletarizarea masselor, părăsind interesele claselor muncitoare şi îmbrăţişând frenetic Banca. Masca « ştiinţifică », « neutralitatea », « imparţialitatea » în disciplinele sociale se cunosc ceva mai bine în ultima vreme. Distincţia introdusă de problematica germană între « Geisteswissenschaften » şi « Naturwissenschaften » a terminat o impostură mai veche. In domeniul disciplinelor sociale nu există decât lupte de clasă, atitudini, decizii intime. Originalitatea formulei constă în justificarea « marxistă » a oligarhiei (Şerban Voinea), în loc s'o facă pe latura iluministă şi libertară după cum se obişnuia. Eşafodul se poate « construi ». Construcţia reprezintă o viziune personală a feno-

menelor sociale din România. Viziunea este extrem de interesantă. Pretenţia ei de « obiectivitate » şi « generalitate », e impostură. In domeniile sociale nu există « obiectivitate » şi « generalitate », ci unghiuri care pornesc dintr'un complex de interese. Doctrinele politice şi sociale au la bază clasele, votul cetăţenesc schimbător. Adică, opinia publică exprimată prin aclamaţie (regalitate, feudalitate, dictatură), vot universal sau restrâns (« ştiinţificul » sociolog Zeletin a cerut corectarea şi restrângerea votului universal prin introducerea votului plural pentru a « favoriza » pe intelectuali şi « titraţi »). In problemele politice şi sociale nu există decât opinii fluente, interese, hotărîri intime, propagandă.

In marea luptă de interese şi opinii, angajată de un veac, reprezentanţii şi apologeţii sistemului capitalist în România au justificat mizeria şi proletarizarea masselor arătând în viitor o Mecca irealizabilă. « Generaţii de sacrificiu ! » a spus Vintilă Brătianu. Cu o paletă somptuoasă de pictor Kimon Loghi şi Böcklin, sociologul St. Zeletin a trasat cadrul întunecat al începuturilor capitalismului român şi străin, proiectând în « Spätkapitalismus » epoca de aur unde va curge numai lapte şi miere.

Dar n'am avut în epoca dinaintea războiului din 1914—1918 a Apusului condiţiunile maxime şi cu fundamente coloniale pentru Chanaanul capitalist apusean? Nu s'au ţinut lanţ grevele? Alături de somptuozitatea unei grupe privilegiate n'a fost foametea intermitentă a masselor, spaima existenţei materiale şi otrăvirea lor sufletească prin discrepanţa stilurilor de viaţă în sânul naţiunii?

Prima eroare făcută la evaluarea Chanaanului capitalist și la scrierea ditirambilor a fost desconsiderarea unor elemente primordiale de psihologie a masselor și necunoașterea modalității determinării stilurilor de viață.

Care sunt motivele?

Apologia sistemului capitalist viitor în România — situația actuală e privită de toată lumea ca un provizorat — se datorește unei comparații între doi termeni neegali. Toți doresc ca România să ajungă la nivelul Apusului. Se uită diferența de condițiuni de viață, faptul fixării centrelor capitaliste și imposibilitatea deplasării în favoarea noastră, exploatarea colonială, etc. Comparația stilului de viață apusean nu se face în adâncime și pe latura tuturor straturilor populației, ci se rămâne la aparențe și la micul grup exploatator.

Reprezentanții micului grup capitalist român își continuă în străinătate stilul lor de viață, care coincide cu al burghezului apusean: fraternizare și înțelegere generală.

Intelectualii proletarizați — gen St. Zeletin — au oroarea polemicii sociale și patima «obiectivității». Meteci închiși în mansarde solitare și în biblioteci oficiale roze, ei nu au sufletește elasticitatea de a trăi pe toate treptele ierarhiei apusene. Relațiile lor sunt restrânse, cunoașterea reală și psihologică inexistentă. Diferențele de clasă, inamicițiile, otrăvirea lentă, diformarea sufletească nu intră în construcția sistemului lor social. Avem de-a-face cu o pledoarie cu argumente strânse din izvoare oficiale și oficioase, falșificatoare a adevăratei situații economice, sociale și psihologice. Proletarizarea și chinuirea masse-

lor — spectrul şomajului periodic şi discrepanţa de stiluri — nu apar în asemenea trandafirii cercetări. Numai cine a avut ocazia şi curiozitatea de a trăi toate treptele sociale apusene îşi dă seama de trista şi oribila situaţie. Reportajele române din Apus sunt reportaje de metec izolat şi de gură-cască.

Sistemul capitalist e un infern pentru masse, adică dela concentrarea producţiei în câteva mâini, pentru marea majoritate a populaţiei. In Germania, 26.000 de capitalişti controlau producţia unui popor de 66 milioane de oameni sub regimul Republicei dela Weimar, care s'a terminat în aventura războinică a naţional-socialismului.

66 milioane (minus 26.000) nu au avut siguranţa vieţii. Termenul care exprimă această teribilă realitate se chiamă «Existenzangst», teama pentru existenţă şi se bucura de cea mai tristă celebritate. Independenţa individului a dispărut. Vestita umilinţă de turmă a Germaniei îşi are explicaţia aici. Raporturile individului în lupta pentru existenţă sunt acelea de salariat, adică supus, iar întreprinderile individuale sunt în dependenţă de bănci şi mari concerne. Crizele frecvente şi teama de şomaj ţin permanent pe individ sub o presiune, care se traduce prin gesturi şi temeri unde creatura umană iese umilită şi deformată.

Prosperitatea materială nu se traduce printr'o prosperitate sufletească. Criza spiritului şi culturii europene îşi are rădăcinile în condiţiunile materiale atroce de viaţă. Căutarea înţelepciunii şi a echilibrului interior, *la douceur de vivre*, creaţia armonică şi *de longue haleine* s'au trans-

format în trepidație, anxietate, compensație în nevroze și viciu, așteptare, efemeridă, tainic desechilibru și degenerare. Numai reacțiunea puternică a sporturilor, silind capitalismul și autoritatea stabilită de a construi parcuri, bazinuri, mijloace ieftine de locomoție săptămânale soldate cu deficite publice de miliarde, au creat supape de ușurare.

Criza mondială din 1929, datorită raționalizării întreprinderilor, care în loc de a folosi masselor a intrat în sfera exclusivă de influență a capitaliștilor, creând milioane noui de înfometați, a turburat definitiv organismul social.

Disciplina nouă a psihotehnicei care dă indicațiuni strălucite de economisire a energiei vitale și de scoaterea a unui maximum de randament, a devenit o armă contra masselor, după cum dinamita și chimia binecuvântată au devenit mijloace de ucidere războinică. Scandalul Profesorului Moede, titularul catedrei de Psihotehnică dela Politehnica din Berlin-Charlotenbourg, care într'o broșură dădea sfaturi « științifice » de concediere a personalului prin trucuri și tertipuri de o imoralitate scabroasă, a rămas memorabil. Un ministru « național » a și pronunțat că Germania are 20 de milioane de locuitori în plus, asemeni credinței intime a lui Clemenceau. Mașina și materia primă a Europei pot hrăni o populație triplă cu o economisire minunată a energiei vitale. Numai mașina și materia primă a Europei aflate în mâinile capitaliștilor au cerut holocauste.

Fenomene analoage de înfometare și teamă atroce pentru existență și-au făcut aparițiunea și în România.

La noi, situaţiunea se agravează prin poziţiunea specială a României faţă de Europa: poziţiunea muncitorului faţă de fabrică şi bancă, aflat la cheremul capitalismului. Atârnarea a devenit atât de accentuată, încât nu se poate construi o şosea între Bucureşti şi Braşov, dacă o bancă engleză sau suedeză nu furnizează creditele necesare, cu toate că braţele de muncă, materiile prime, alimentaţia şi specialiştii se găsesc în ţară. Dar din scandalul creditelor şi al împrumuturilor în străinătate n'am văzut nicăieri o pricepere cât de slabă despre anomaliile sistemului în care se sbate România.

* * *

Toate străduinţele au fost îndreptate în direcţia formării unui sistem capitalist naţional perfecţionat ca tehnică şi rodnic în productivitate.

De ce direcţia e greşită şi ţelul imposibil de realizat, pe noi aşteptându-ne situaţia Indiei înfometate, cu mari bogăţii, situaţia ţărilor sud-americane cu revoluţie endemică, posesoare de mine vestite şi a republicelor petrolifere neolatine central-americane?

Răspunsul vine dela un studiu al condiţiunilor istorice de formare a capitalului. Acumulările de capital au fost datorite şi se datoresc încă unor condiţiuni specifice lui. Există aceste condiţiuni pentru capitalismul românesc? (Notăm că actualmente avem sistem capitalist, dar lipseşte capitalul de exploatare pe care trebue să-l importăm din străinătate).

Cum s'au format capitalurile în marile centre financiare?

Iată-le:

a) acumulări de bogății coloniale, adică exploatări în mare stil de materii prime și oameni;

b) putere politică și — în subsidiar — putere administrativ-militară pentru îngenuncherea masselor de sclavi colorați.

Ambele condițiuni ale acumulărilor de capital lipsesc la noi, în România. Există numai, în interior, bogății de materii prime. Prin introducerea capitalurilor străine, acumularea nu rămâne în țară, ci ia drumul originei lui. In țară se fac numai instalațiuni, care nu aparțin teritoriului unde se găsesc, iar începuturile de capital național vor fi ruinate și proletarizate pe baza legii de concentrațiune, neavând capacitatea de credit și de rezistență a societăților străine. (Cazul ruinării sezoniere a industriei petrolifere autohtone: Creditul Minier, I.R.D.P., etc.).

Dar să analizăm faptele care împiedecă definitiv formarea unui capital național. După cum se știe de toată lumea, capitalul de mari proporții nu se formează cu ciorapul. El are nevoie de mari lovituri. Numai moraliștii provinciali cu știința lor de broască își imaginează că puii de crocodil ies din ouă verzi de rață. Cercetarea sociologică a stabilit definitiv sorginții le coloniale și prădalnice ale capitalismului. Paginele lui Sombart sunt clasice, iar «*Raubwirtschaft*» (economie de pradă, banditism, etc.) sunt complimente și mângâieri obișnuite. Să remarcăm că Sombart e sociolog burghez, aproape de dreapta, iar unanimitatea sociologiei și economiei politice de orice nuanțe pe această temă e înduioșătoare. Numai

broasca moralistă română se lamentează în febra crizei proletarizante predicând biciul de foc al economiilor de ciorap într'o pauperizare crescândă şi iremediabilă.

Puritanismul în interior al incipienţei capitaliste se traducea în colonii cu schingiuiri şi vânătoare de sclavi coloraţi urmăriţi cu câini-lup hrăniţi zilnic cu carne colorată pentru a-şi păstra calităţile şi mirosul. Noi n'avem colonii. Capitalismul român şi sluga lui cetind aceste pagine, regretă grozav că nu se pot întrebuinţa în interior asemenea metode pentru turmele naţionale de muncă. S'ar forma, în sfârşit, capital şi acumulare naţională. Anomalia constă în faptul, că însuşi capitalismul naţional le obligă psihologic să cumpere puţinele lui fabricate, ridicându-le standardul, virtual, şi aruncând masele în suferinţă prin lipsă. Dacă masele ar fi ascetice, iar fabricatele ar fi exportate, s'ar face acumularea. Condiţiunile specifice ale capitalismului naţional cer două lucruri contradictorii: fii econom şi modest, dar cumpără-mi fabricatele! Cu o mină încruntată de moralist gen Vintilă Brătianu, N. Iorga îi recomandă să nu se întindă mai mult decât plapuma de sclav şi om al jertfei, iar cu amândouă mâinile îi vâră sub plapumă pe credit (vezi datoriile şi camăta) toate meşteşugurile şi mărfurile capitaliste. Aici e o primă contradicţie care face imposibilă acumularea naţională. Ridicându-se standardul, începe importul din Apus cu preţuri şi procente coloniale, desechilibrând definitiv acumularea şi ciorapul.

Câteva lovituri de mare anvergură pe care le-au întreprins şi le întreprind căpitanii capitalismului naţional — incendieri de depozite prealabil golite şi «acumulate»,

mită, furturi rentabile cu aparențe legale — indignează, aruncând în efervescență și resentimente opinia publică, necreându-le acea atmosferă de respect și îndemn, propice desvoltării începuturilor căpitalismului. Coloniile tăceau sau nu se auzeau, iar în patrie era puritanism și respect. « Găinarul » și « excrocul » nostru capitalist era mai înainte invidiat, dar n'a fost niciodată respectat. Acum e arătat pejorativ cu degetul și fiecare îi dorește «*cinci perechi de palme*». Din această cauză căpitanul întrepid de lovituri se diformează sufletește în complexe de inferioritate socială, care se traduc ca o compensare — asta e o lege a sufletului — prin risipă, sfidare costisitoare și neacumulatoare, traiu bun, afișare scandaloasă și cu orice preț, adică la consumarea « loviturii », iar nu la capitalizarea și productivizarea ei. Vintilă Brătianu a fost, de pildă, pentru opinia publică bucureșteană un tip ridicul, fiindcă, deși bogat, umbla cu tocurile scâlciate ca un pietist englez sau baptist american. (Psihologia e de multă utilitate pentru comprehensiunea sociologică și economică).

Capitalismul român, ieșit din atmosfera latifundiară, n'a trecut prin stadiul întreprinderii coloniale cu puritanism intern în patrie — ca cel englez, francez, olandez, german și american — și nu reprezintă niciunul din caracterele capitalismului în durerile facerii și ale ascensiunii. El își apropie numai formele de decadență în afinitate structurală cu latifundia și care se caracterizează prin lipsa spiritului de întreprindere, cu preferințe marcate pentru pură consumație somptuoasă și anarhică. Somptuozitatea grupei de capitaliști naționali ridică și stan-

dardul intern prin imitaţie pe care alte sisteme capitaliste l-au ţinut multă vreme la un nivel scăzut prin exemplul lor ascetic.

S'a observat de multe ori faptul ciudat, că a doua generaţie de burghezi români, în loc să fie cu Biblia în mână şi să umble cu tocuri scâlciate, citesc pe Baudelaire, se stabilesc la Longchamps, uitând fabrica, şi sunt complet ...degeneraţi. In fond, ei îşi asimilează rapid formele de viaţă ale tovarăşilor lor din Occident, sărind personal treptele, deşi fabrica e începătoare. Individul poate uşor sări treptele. Economia, ceva mai greu. Atmosfera pietistă gen Boodenbroocks (romanul burghez de mare faimă al lui Thomas Mann), care ar trebui să domnească la începuturile noastre capitaliste se preschimbă foarte natural în prietenie cu strănepoţii familiei Boodenbrocks. Anomalia e în economia specifică. Tradiţiile religioase de renunţare şi restrângere personală pentru bunul mers şi înflorirea întreprinderii fiind pierdute în atmosfera europeană de *Späthkapitalismus* care se furişează fatal, întreprinderea dă faliment în a doua generaţie.

Se mai adaugă nesiguranţa provocată de războiu, teama revoluţiilor sociale, devalorizările, crizele endemice, factori absolut contrarii unei desvoltări normale a capitalismului, plantă gingaşă, care nu poate creşte decât în pământuri îngrăşate special.

Apologia capitalismului român făcută de H. Sanielevici, Brătianu, Şt. Zeletin & Co., e o grandioasă autoînşelare. Cultivarea *tale quale* a unei plante apusene a uitat originile ei. In rezumat, originea capitalurilor e exploatarea colonială a popoarelor străine. Capitalul român

nu poate exploata atât de sălbatic intern din cauza ridicării standardului de viaţă.

Neputându-se naşte în ţară, pentru perfecţionarea sistemului, se rup acum zăgazuri lăsându-se inundarea cu capital străin, sperându-se fecundităţi miraculoase de Nil. Venirea capitalului străin în ţară se lasă greu din motive de colonie nesigură — (exproprieri, conversiuni) — şi neîndeajuns de rentabilă (în Africa şi Indii salariile muncitoreşti sunt mai mici).

Imaginea Nilului legată de întroducerea capitalului străin în România, pusă în circulaţie de Take Ionescu şi repetată fără analiză sociologică, uită structura capitalismului:

a) în comparaţie cu modul de viaţă, capitalismul proletarizează massele, căutând un profit cât de mare;

b) profiturile capitalului investit nu rămân în ţară.

Munca naţională aliată cu bogăţiile extrase din solul şi subsolul naţional, condensate în profituri coloniale, iau drumul Apusului. Dacă până la facerea instalaţiilor găsim o perioadă mică de înflorire, în sensul unor noi instalaţiuni, după aceea urmează o subjugare definitivă şi o sărăcire treptată. (Analizele profesorului Alfons Goldschmidt despre America Centrală şi statele sud-americane sunt concludente).

Forma actuală modernă a producţiei, prin societăţi anonime şi trusturi nu favorizează nici măcar spiritul de întreprindere naţional. Intreprinzătorii adevăraţi sunt numai reprezentanţi efectivi apuseni ai băncilor şi ai societăţilor anonime, restul fiind tăietori tot apuseni de cupoane şi studioşi ai gazetelor de bursă pentru pândirea

loviturilor. Personalul naţional întrebuinţat de trusturi şi societăţi sunt simpli funcţionari în subordine. Naţionalizarea băncilor şi a societăţilor anonime, de pildă, n'ar schimba din activitatea de muncă şi stilul personalului cu nicio iotă, numai că activitatea trusturilor şi a băncilor ar fi armonizată cu interesele producţiei generale, nu ca până acum, iar veniturile n'ar lua drumul Apusului, ci ar rămâne în ţară şi ar fi întrebuinţate din nou acolo.

Titularii cari încasează dividendele — şi cari teoretic ar trebui să fie ei înşişi conducătorii întreprinderilor — nu stau azi în nicio legătură directă cu producţia. Imaginea fabricantului care munceşte din zori până în noapte pentru bunul mers al fabricei, se concretizează azi printr'un administrator-delegat energic sau un inginer salariat fix, cari pot îndeplini exact aceleaşi funcţiuni — la bază e energia vitală, ambiţia de creaţie şi de renume personal — şi într'un sistem de naţionalizare al producţiei. Conducătorii direcţi ai producţiei actuale au ajuns simpli salariaţi ai societăţilor anonime şi ai bancherilor. Lupta nu se mai dă pe terenul fabricei. Ea se dă în speculaţiuni de bursă, aranjamente de mari concerne şi credite la umbra băncilor. Fabricantul conducător e comanditat, iar comanditarul e marea finanţă. Din veniturile producţiei, conducătorii de fiecare zi ai ei, nu încasează decât o leafă de funcţionar calificat. Adică, ceea ce se întâmplă şi într'o producţie naţionalizată, care nu mai are pericolul şomajului, ci îşi intensifică sau limitează capacitatea după nevoile întregii populaţii. Rezultatele sunt peste orice aşteptări în Uniunea Sovietică unde s'a intensificat producţia, acoperind nu numai nevoile interne, ci

au invadat şi pieţele străine cu produse agricole sau chiar industriale, băgând spaima în capitalişti prin aşa zisul « dumping sovietic ».

Sistemul economiei moderne a îndepărtat prin mecanismul său intrinsec, care tinde la concentrare şi colectivizare, toate seriile de mici întreprinzători, pe cari îi proletarizează. O mică parte devin rentieri prin exproprieri plătite. Există în Apus câteva ţări favorizate prin conjuncturile istorice unde clasa parazitară a rentierilor este destul de desvoltată — Franţa, Olanda, Suedia, Anglia. Introducerea capitalului străin pentru organizarea producţiei noastre nu va contribui la crearea unei clase favorizate de rentieri români, cari nu au numerarul pentru a subscrie acţiuni, ci va contribui la susţinerea şi formarea unei noi grupe de rentieri favorizaţi în patria de origine a capitalului importat. Sombart numeşte aceste grupe « pete de grăsime într'o supă »; « ele stau departe de viaţa economică »[1]).

Aceste pete de grăsime, cum caracterizează Sombart « la haute finance » din Franţa şi Anglia veacului XVII şi XVIII (« oameni extrem de bogaţi, de origine de obiceiu burgheză, îmbogăţiţi în operaţiuni cu statul, cari plutesc ca petele de grăsime într'o supă şi cari stau departe de viaţa economică ») le găsim câteodată şi în România contemporană. Tot pete de grăsime fără legături cu spiritul întreprinzător şi direct al producţiei sunt rentierii actuali, străini, cari ne furnizează capitaluri.

---

[1]) Sombart, *Der Bourgeois*, p. 46.

N. Bucharin a scris despre psihologia şi rolul rentierului o carte clasică: *Die politische Oekonomie des Rentners* (Wien-Berlin, 1926).

Defoe spunea despre negustorul devenit rentier: « mai înainte trebuia să se îngrijească de facerea averii lui, să fie activ şi vrednic; acum nu mai are nimic altceva mai bun de făcut decât să se hotărască a deveni leneş şi inactiv (to determine to be indolent and inactive) ».

« Nu trebue să credem, că prezentul nu cunoaşte o atare psihologie. Dimpotrivă. Evoluţia capitalismului din ultimele decenii a adus cu sine o acumulare rapidă de valori. In urma transformării diferitelor forme de credit plusvaluta acumulată revine unor persoane, care nu stau în nicio legătură cu producţia. Numărul acestor persoane creşte mereu şi formează o întreagă clasă socială, clasa rentierilor »[1]). Această grupă socială apare şi se întăreşte odată cu desvoltarea societăţilor pe acţiuni, a băncilor şi cu naşterea unui comerţ enorm cu valorile de bursă. Domeniul activităţii ei economice se restrânge la problemele circulaţiei bunurilor ». « Este caracteristic, că înlăuntrul acestei grupe, care trăieşte din venitul acţiunilor se găsesc diferite nuanţe. Tipul extrem este reprezentat de acei cari stau, nu numai înafară de producţie, ci chiar înafară de procesul circulaţiei. Aceştia sunt mai ales posesorii de hârtii cu venituri fixe: rente de stat, obligaţii de naturi diverse, etc. Aceste categorii nu cunosc nici măcar neliniştea jocului de bursă » (*op. cit.*, p. 22).

---

[1]) Bucharin, *Die politische Oekonomie des Rentners*, p. 22.

Rentierul e absolut parazitar: «el capătă trăsături sufleteşti înrudite cu ale aristocraţiei aflate pe curba descendentă la sfârşitul vechiului regim şi cu căpitanii aristocraţiei financiare din aceeaşi perioadă. Trăsătura cea mai caracteristică a acestei pături, care se deosebeşte atât de proletariat cât şi de celălalt tip al burgheziei active, este, după cum am văzut, înstrăinarea de viaţa economică. Ea nu mai participă direct nici la producţie, nici la comerţ. Reprezentanţii săi de multe ori lasă pe alţii să le taie şi să le administreze cupoanele. Domeniul activităţii unor asemenea rentieri poate fi definit ca sfera consumului pur» (*op. cit.*, p. 24).

Identitatea de ocupaţii şi stil de viaţă între latifundiar şi rentier este neîndoielnică. România ieşită din latifundii a intrat prin reprezentanţii producţiei sale în stilul rentei cu cea mai mare uşurinţă. Ar fi fost nenatural să fie altfel, fiindcă ar trebui să ceri dela exponenţii capitalului român să devie eroi, când ei sunt nişte bieţi oameni. Trecerea a fost pregătită sufleteşte prin amintirea şi influenţa recentă a latifundiei şi prin influenţa franceză în România.

Franţa e ţara clasică a rentierilor. Nu vorbesc de mase, care sunt contaminate de aceleaşi idealuri, deşi nu au decât parţial şi în mică, aproape inexistentă măsură, posibilitatea realizărilor.

Clasa conducătoare cu care vine în legătură directă clasa noastră conducătoare — legături de rubedenie, voiajuri, consum de literatură — este o clasă tipică de rentieri. Poziţia geografică şi destinele istorice au creat din Franţa o ţară fericită şi parazitară în actualul sistem modern

capitalist până în anul 1939, când a primit o gravă lovitură. Investiţiunile de capital în străinătate, aducătoare de venituri grase, pe care le-a făcut burghezia franceză printr'o politică economică şi militară abilă au fost imense. Nu mai întroducem date statistice obositoare. Lucrul e cunoscut de toată lumea. Indignarea contra Sovietelor că nu vor să plătească datoriile ţariste antebelice — capitaluri învestite colonial de unde au scos sume duble şi triple din învestiţiuni, dar pe care le-ar fi dorit prefăcute în rente eterne — este pârghia lui Arhimede cu care reacţiunea a încercat să mişte opinia publică burgheză europeană contra Sovietelor şi din care s'a născut în Franţa caricatura de « Stat francez » a lui Pétain-Laval sub ocupaţia hitleristă.

Critica idealului rentier de viaţă francez a fost făcută cu o neobişnuită violenţă chiar de Francezi, acest popor echilibrat, amabil, sceptic, clasic şi senin. Afluenţa spre birocratism — v'amintiţi lamentul care seamănă ca două picături de apă cu cel român? — se datoreşte aceluiaşi ideal de asigurare rentieră (pensia), deşi numai un ideal de clasa II-a. Mărturisesc că între un *séjour* până în 1939 în Franţa şi altul la Bucureşti nu puteam face deosebiri. Aceleaşi maniere de rentă onctuoasă, acelaşi mod de gândire cu tainice venituri nemuncite — durerea discrepanţei e numai originalitatea română —, aceeaşi literatură cu psihologia purului consumator. Estetica lor literară, vestimentară, pură, olimpian-anxioasă (trăiesc neigienic-somptuos), răţoielile, suficienţa, egotismul amuză şi desgustă.

Dar analizate în substratul lor mi se par apariţii naturale şi îndreptăţite.

Eşecul capitalismului român actual şi viitor îl văd în lipsa condiţiunilor lui intime de înflorire şi în intrarea rapidă a exponenţilor lui şi a ţării în *Spätkapitalismus*, iar nu în *Frühkapitalismus*, în lipsa coloniilor, în incapacitatea de organizare şi de ridicare a standardului de viaţă şi în poziţia noastră specifică în subordine faţă de Apus unde s'au fixat centrele financiare, în situaţia obiectivă de semi-colonie a centrelor financiare mondiale graţie şi importanţei mondiale a petrolului dela 1880 până astăzi.

* * *

De ce România nu are nevoie să parcurgă ciclul capitalist?

D. Prof. Eugen Demetrescu, discută cu o remarcabilă claritate de gândire şi scris problema specificului economic român: « înafara acestui tablou, care ne dă măsura în care ne cunoaştem, nu a existat decât un singur punct de vedere clar-văzător şi acesta cu ajutorul concepţiei unor economişti cari au avut a explica evoluţii înrudite cu a noastră: Rusia » (Revista « Independenţa Economică », 1930, Nr. 3).

Nu insistăm pe plan istoric.

Problema se poate pune într'adevăr cu multă îndreptăţire în actuala conjunctură internaţională. In schimbul burghez cu Apusul, pe baza sistemului capitalismului occidental, noi ieşim cu o proletarizare şi o pauperizare crescândă. Se poate vorbi de un faliment apropiat al României, faliment pe latura şi în morala burgheză. Experienţa de un veac se dovedeşte dezastruoasă. Dacă

am putut organiza un mecanism de stat şi de confort limitat pentru burghezi, rezultatele totale faţă de bogăţiile naturale şi posibilităţile muncii româneşti sunt jalnice şi cu tendinţa de a consuma însăşi substanţa.

In schimbul pe baze de economie privată pe care îl facem cu capitalismul apusean ieşim deficitar. Importul se face anarhic, neproductiv şi costisitor. Apusul ne impune condiţiuni oneroase pentru produsele lui, iar avuţiile noastre reale — petrolul, lemnul şi grâul — sunt preluate sub cost. Ne aflăm în raporturile obişnuite dintre un European şi un Hotentot.

Exemplul sovietic în această privinţă, a rămas hotărîtor şi pilduitor.

Unificându-se standardul general, limitarea şi triarea importului a fost uşor făcută, fără dureri în mase şi fără pericole.

Ne mai îngăduind capitalului să fie piatra unghiulară a producţiei, organizarea şi intensificarea ei a fost o chestiune de un deceniu, deşi producţia lăsată de regimul anterior trecuse prin uzura unui războiu mondial şi a unui pustiitor războiu civil. Banul devine instrument simplu de schimb, iar nu dictatorul producţiei. Făcându-se aprovizionarea masselor prin concerne de stat, care reglează şi controlează producţia, pentru facerea de drumuri între Bucureşti—Ploieşti, de pildă, nu mai e nevoie de enorme capitaluri engleze sau suedeze, ci totul devine o chestie de organizare, alimentaţie, specialişti şi materii prime aflate integral în ţară. Importul de capitaluri făcut de Soviete are cu totul altă misiune: exclusiv cumpărări de tractoare pentru modernizarea agriculturii, de maşini,

fabrici, etc. In general, s'au cumpărat mașinele necesare instalațiilor unor fabrici. In crizele ciclice ale industrialismului european și american, Sovietele au cumpărat—în deosebi din Germania și Statele Unite — fabrici întregi de tractoare și fabrici în ramurile cele mai productive, pe care le demontau și le transportau cu monteuri cu tot în Rusia, unde personalul rus se familiariza treptat, treptat cu ele. Culturalizarea în tempo accelerat a masselor a fost aliată cu furnisarea de reviste tehnice editate de stat și răspândite pretutindeni, pregătind, astfel și personalul. Actele de sabotaj și indisciplină au avut permanent un dublu control: al personalului din întreprinderi unde s'a format o morală severă și ireductibilă (ca și în sânul muncii din fabricele apusene) și al controlului politic. Sufletul este labil. Reportajele despre noua generație sovietică: mândră, disciplinată, ascetică, sportivă, activistă și larg deschisă bucuriilor minții și sufletului, nu mai coincide cu reportajul literaturii vechi despre « sufletul slav » cu bețivani vestiți, indolență, lenevie — Oblomov ! —, aiureli sublime și lipsă de igienă. Judecățile tipizate despre sufletul popoarelor sunt o stupiditate. Atmosfera generală a unui popor este determinată de fundamentele și mecanismul său economic. Oricine a trăit în Germania weimariană nu mai recunoaștea decât din vestigii și habitudini în dispariție celebrele « calități germane ». Aflați în debandadă economică, la ei, ca și la noi, conrupția a întrecut orice margini. Afacerea Sklarek, Barmat, cumpărarea consilierilor comunali și intrarea lor cotidiană și generalizată dela masa verde a demnitarilor politici în închisori cu costume vărgate, indisciplina, insu-

recţia politică, furtul, nepotismul, etc., au fost la ordinea zilei. « Omul e într'adevăr etern » (Chesterton) în sensul că pus în condiţiuni analoage se comportă în consecinţă. Seniorii noştri conservatori se asemănau şi se aseamănă sufleteşte cu junkerii germani, cu rentierul francez, cu lordul englez (P. Carp, Alex. Marghiloman, Lahovary); kulacul român se aseamănă cu cel ţarist, bismarckian sau francez. Psihologia popoarelor este cu mult mai exactă, atunci, când se face pe profesii, generalizările actuale identificând de obiceiu o profesie de influenţă şi dominantă cu întreg poporul. Generalizarea psihologiei unei profesii într'un popor are o durată exactă cu a dominării şi înfloririi profesiei respective şi tipizarea e îndreptăţită numai în asemenea cazuri.

România a intrat dela începutul veacului al XIX-lea într'o criză permanentă care nu se va sfârşi până când actualele forme de viaţă economică nu vor fi distruse şi nu se va crea noul stil. Criza este epocă de tranziţie: indecizie între două stiluri de viaţă, amestecul lor în dozaje hibride, luptă de guerilla şi nerodnicie.

1829, 1848, 1866, 1907, 1917, 1937, 1941, 23 August 1944 — sunt stadii ale unei crize şi ale unei efervescenţe continue.

Potenţialul economic şi cultural este cu mult mai ridicat decât realizările de până acum. « Sărăcirea » şi « sărăcia » sunt triste realităţi raportate mai ales la potenţialul existent aici. Sunt câteva particularităţi ale capitalismului român şi ale sistemului capitalist, în general, aflat în ţări coloniale sau quasi-coloniale, care împiedecă ridicarea tehnică la nivelul potenţialului de avuţii posedat.

Să enumărăm aceste particularităţi:

1. Particularitate la fenomenul « acumulării capitalului » (a se vedea la problema acumulării cartea clasică a Rozei Luxemburg inclusiv erorile semnalate de Lenin). Preluarea schemei lui Marx şi a sociologiei marxiste de către Şt. Zeletin este justă, uneori, la capitolul întroducerii capitalismului în România. Este inexactă prognoza stabilizării capitalismului european, luată dela Kautsky şi Sombart, precum şi analiza parţială a « acumulării capitaliste în România », problemă tratată eronat, deşi face parte integrantă din întroducerea şi desvoltarea capitalismului la noi, toate problemele expuse cu hotărîrea de a face o sinteză în « Burghezia română ». Introducerea capitalismului în România s'a făcut analog cu acelea din semi-colonii, fără a fi un drum cu totul original la noi. Desvoltarea capitalismului prezintă « particularităţi », în comparaţie cu Occidentul. N'am avut colonii, ci am fost semi-colonie. « Acumularea » la noi, în loc să se reîntroducă în circuitul producţiei şi în forme productive ia drumul Apusului sub formă de procente coloniale ale capitalului împrumutat şi prin exportul exagerat de devize al unei burghezii costisitoare.

2. Bugetul Armatei în România a fost, îndeobşte, pur defensiv. Ţările apusene aveau şi au un buget militar şi poliţienesc ridicat pentru păstrarea coloniilor şi apărarea privilegiilor şi învestiţiilor de capital în străinătate. Un buget, deci, indirect rentabil. Al nostru a fost defensiv şi consumator.

3. Politica industrializării şi autonomiei industriale n'a fost urmărită cu tenacitate. Se spune despre Prusia că

a ajuns mare prin înfometare: *Preussen hat sich grossgehungert.* Capitalismul englez, olandez, belgian şi francez s'a sporit prin înfometarea şi prădarea coloniilor.

4. Poziţia noastră faţă de Apus este poziţia raporturilor dintre sat şi oraş. Satul n'a avut şi nu poate avea niciodată capital activ şi modern, ci numai sistem capitalist, ceea ce e cu totul altceva decât capital naţional. Procesul de disolvare al Agriculturii şi acapararea ei de către capitalul financiar se observă pretutindeni în lumea capitalistă. In America, de pildă, am avut, în mod periodic, ruina micilor şi a marilor fermieri, înglobarea în datorii şi transformarea lor de *facto* şi uneori de *jure* în simpli proletari salariaţi famelic. In Germania, după datele statistice publicate de «*Institut für Konjunkturforschung*», împrumuturile postbelice în agricultură au fost în medie de 10—14%, iar datoria agricolă germană în 1927 era de 13 miliarde mărci, adică de 520 miliarde lei. O situaţie analogă cu cea din România la aceeaşi epocă. Noi, fiind o ţară «eminamente agricolă» avem global poziţia agriculturii în relaţie cu dictatura capitalului străin internaţional. Capitalul bancaro-industrial anexează pe cei «eminamente agricoli» cu forţa lui financiară şi la un preţ derizoriu, forţând pe ţărani să cumpere cu preţ ridicat produse industriale şi impunând preţuri mici productelor agricole. Schimbul e totdeauna deficitar pentru agrarian. Capitalul financiar are într'o mână banca, adică creditul cămătăresc şi în altă mână industria. Cu aceste două pârghii îşi asigură monopolul, de aceea capitalul financiar se mai numeşte şi monopolistic. Imprumuturile României

în străinătate au fost împrumuturi cu dobânzi la nivelul agricultorului apusean îndatorat.

Capitalul are oroarea vidului în spaţiul economic. Vrea atotputernicia. Economiceşte suntem *de facto* anexaţi capitalului internaţional în mod direct şi, indirect, controlaţi. O colonie cu independenţă politică. Din punctul de vedere formal al dreptului internaţional posedăm toate drepturile politice. Dacă am fi fost o colonie definitivă, capitalul internaţional ar fi construit mai mult, probabil. Ne-ar fi transformat în sclavi indieni şi sud-africani, punându-se la sfârşit chestia izgonirilor. Dar, aşa, situaţia e şi mai tragică: ne-au pus juridic şi politic, aparent, pe picior de egalitate, ridicând, virtual, stilul de viaţă, fără a-i da infrastructura corespunzătoare.

IV. «INAPOIAŢI» ŞI «INAINTAŢI» SAU DESPRE COLONII ŞI METROPOLE

Criza mondială din 1929—1932 a fost una din acele crize periodice incluse în substanţa capitalismului, o criză a unei gospodării lipsite de plan şi iremediabil anarhică. Pentru vindecarea rănilor războiului din 1914—1919, fabricele au lucrat sub presiune, trecând limita necesităţilor şi pieţelor de desfacere. A fost o scurtă criză. Apoi a urmat, ciclul ascensional. Deci — supraproducţie. Capitalurile noui învestite cu ocazia raţionalizării producţiei apusene şi americane au devenit nerentabile, deoarece nu au ţinut pasul cu capacitatea de cumpărare a masselor.

Capitalismul, care nu lucrează decât cu condiţia de a avea neapărat un profit la capitalul învestit şi-a văzut capacitatea de plasare şi mai scăzută datorită tocmai raţionalizării. Raţionalizarea însemnează un progres technic şi înlocuirea braţelor de muncă cu maşini. Braţele de muncă, care erau pieţe bune de desfacere, după raţionalizare au fost lăsate pe drumuri, deci fără venituri şi fără capacitate de cumprare. Intre producţie, muncă şi cumpărare există raporturi indelebile. Producţia se face

cu ajutorul muncii, iar brațele de muncă furnizează consumul, adică piața de desfacere a produselor. Prin introducerea mașinismului în locul oamenilor, acest echilibru a fost turburat.

Capitalismul lucrează numai pentru câștig. Câștigul imediat, indiferent de urmări pentru viitor, indiferent de oameni. Prin raționalizare, adică prin introducerea la maximum a mașinelor în locul oamenilor și prin folosirea maximală a brațelor întrebuințate, capitalistul a observat, că se poate câștiga mai mult. Prin concedierea lucrătorilor și introducerea de mașini perfecționate marfa câștigă în calitate, iar o parte din salariile muncitorești sunt desființate. Costul mărfurilor poate fi scăzut, mărfurile multiplicate cantitativ și câștigul mai mare. Socoteala era făcută fără un factor esențial: piața de desfacere!

Piața de desfacere a mărfurilor era populația muncitoare, fiindcă producția modernă are astăzi în vedere cantitatea. Prin introducerea mașinei, lucrătorul devenea șomeur. Ne mai având salariu, capacitatea lui de cumpărare scădea până la zero. Mașinele noui introduse lucrau la început sub mare presiune. Plasarea mărfurilor devenea tot mai grea și rentabilitatea cât de mică, dar constantă a capitalului învestit, chiar dacă suma investiției a fost depășită prin dividendele din anii ciclului prosper, capitalistul nu mai lucrează. Iși închide întreprinderea și concediază lucrătorii și funcționarii săi comerciali.

Sunt țări menite de a avea de-acum înainte un șomaj endemic. Anume, țările cele mai înainte, ca Germania, Anglia, Franța și Statele-Unite, afară de timpul așa zisei economii de război. Soarta proletariatului acestor țări

devine analoagă cu soarta proletariatului embrionar şi sclavagist al antichităţii decadente. Soarta proletariatului din ţările înaintate contemporane este poate şi mai tragică decât a turmelor umane desrădăcinate din Roma. Atunci, ca şi acum, marile izvoare ale producţiei erau concentrate nelucrativ în câteva mâini. Latifundiile romane şi astăzi marile trusturi care ţin cheile fabricelor închise se aflau sub apărarea poliţiei, contra plebei dornice de muncă. Dar în antichitate, proletariatul considera munca ca un blestem de sclavi, asemeni «domnilor». Astăzi, proletariatul respectă şi doreşte munca. A mânca fără a munci, este considerat ca o înjosire şi cerşetorie, iar nu ca o stare normală. Lipsa de muncă e sursa unei lente otrăviri sufleteşti. Pentru proletariatul sclavagist antic, circul reprezenta o sursă de bucurie vitală remarcabilă. Proletariatul modern ieşit din disciplina de fier a fabricelor ultimelor generaţii, n'are şi nu ştie să ceară circ. Nu are bucuriile culturei şi ale contemplaţiei. Inactivitatea este o plagă. Pentru circ şi joc n'are înţelegere. Proletarul este tipologic un tip prea grav: gravitatea muncii.

In antichitate era fericit cel care mânca şi nu muncea. Structura vieţii publice şi atmosfera eticei sociale antice, determinată de războinici şi de către cuceritori, crease acest criteriu. Tipul modern-apusean nu are înţelegere pentru asemenea situaţie: a mânca şi a nu munci, înseamnează parazitism. Morala muncii în Apus este o realitate. In orice caz, criteriul de valorificare al acţiunilor sociale şi al vieţii publice este determinat de muncă şi producţie.

Conjuctura istorică face ca cele patru ţări înaintate moderne — Anglia, Germania, Statele-Unite — să intre

într'o fază, determinată de situaţia internaţională, aflată în crasă contradicţie cu stilul lor de viaţă. Zeci de milioane de oameni în aceste ţări trebuesc hrăniţii, sub nivelul obişnuit — şi evident — fără o contraprestaţie de muncă în ciclurile economice depresive. Aceste trei ţări înaintate şi-au construit producţia pentru export pe pieţele străine. Anglia, în special, pentru export în vastele sale colonii. America lucrează proeminent pentru piaţa chineză (400 milioane locuitori), iar în epoca 1910—1923 pătrunsese şi pe piaţa europeană (în deosebi 1914—1919). Germania a lucrat pentru coloniile pierdute de Wilhelm II şi pentru export mondial. Franţa făcea exporturi substanţiale în coloniile sale şi pe piaţa Sud-Estului european.

Trinitatea economică anglo-germană-americană a dat tonul şi indicaţiile pentru structura economică şi a altor ţări. Fiecare unitate politică doreşte a deveni şi o unitate economică. De-aici, zidurile şi războaiele vamale. Incetul cu încetul, vechile pieţe de desfacere devin independente economic şi scapă de sub raza de influenţă a «înaintaşilor». «Inaintaţii» se emancipează. Coloniile nu mai vor să audă de «mama Anglia», care se trezeşte cu un şomaj permanent. Germania pierde coloniile şi pieţele vechi de desfacere ocupate de Anglia şi Franţa învingătoare sau aflate în febra lui «noi înşine». America îşi crease vertiginos industrii pentru aprovizionarea (pe credit !) a Europei războinice sau înfometate, care trebuia obligată să plătească în mărfuri datoriile de războiu, adică tocmai în ceeace nu trebuie niciodată exportului american, iar aurul fiind de mult acumulat acolo. E o quadratură a cercului fără scăpare.

Producţia mondială construită pe anumite baze (export la «înaintaţi» şi import la «înapoiaţi») este modificată dela temelii («înaintaţi» au şomaj permanent, iar «înapoiaţii» se industrializează sau tind să devină autarhii economice).

In timpul acestor transformări structurale, izvoarele principale ale producţiei rămân acaparate de o mână de capitalişti incapabili de a ieşi din cercul lor magic. Massele demonstrează pe stradă cerând «muncă şi pâine», iar capitaliştii îşi fumează nervoşi pipele declarând, că nu pot deschide fabricele înainte de a li se garanta pieţele de desfacere cu profituri acceptabile, «înapoiaţii» preferă oarecari lipsuri până când devin independenţi, (România, Balcanul), coloniile sabotează şi se reîntorc la patriarhalism gandhian, Germania este zguduită de febre războinice şi de războiul civil, Sir Deterding sau alţi capitalişti similari incită la cruciade contra «criminalilor bolşevici», etc, etc. Atmosfera grea nu se poate solda periodic decât cu războiu sau revoluţie, ori cu războiu şi revoluţie, în orice caz cu convulsiuni sângeroase şi cu tensiuni de psihologie colectivă.

Copilul unui lucrător din minele de cărbuni din Renania (poate fi şi dela Lupeni) a întrebat odată pe mama-sa:

— Mamă, e frig. De ce nu faci foc?

— N'avem cărbuni. Tata e şomer şi nu ne poate cumpăra.

— Şi de ce e tata şomer?

— Pentrucă sunt prea mulţi cărbuni şi nu se vând.

In acest fragment de conversaţie este închisă toată problema şomajului mondial. Pentru orice om, care n'a

înnebunit încă sau nu simulează nebunia este clar: să se deschidă fabricele şi minele, dându-se voie lucrătorilor să muncească pentru a avea cărbuni să-şi încălzească locuinţa unde tremură copilul şi nevasta.

Dar aceasta este o socoteală greşită făcută fără cârciumar, cum spune un proverb german, adică fără proprietarul minei. Lui dacă nu i se plăteşte cărbunele la un preţ din care să aibă profit anual la un capital (din care a scos şi capete şi dobinzi enorme) închide întreprinderea. El poate aştepta. Iar fără un profit calculat după capul lui şi după un criteriu din anii de abondenţă nu lucrează. In anii de abondenţă evaluările unei întreprinderi sunt pur şi simplu un castel construit din joc de cărţi. Acest castel este luat ca etalon. Dacă la «valoarea» acestui castel nu-i iese în fiecare an 5—10 % profituri, îl închide.

Jocul preţurilor în capitalism este un joc capricios. Se aude din când în când din America sau din Apus, că a fost o scădere «catastrofală», un krah la Bursă. Reporterii amatori de senzaţional vorbesc de « pierderi de miliarde». Ce înseamnează asta? S'au distrus fabricele? Au fost incendii? Nu! Opinia publicului capitalist s'a schimbat în privinţa câtorva valori de bursă Se clădise un castel din joc de cărţi într'o conjunctură favorabilă pentru anumite acţiuni. Piaţa fiind saturată cu mărfurile care formau baza acestor acţiuni, dividendele sunt mai mici. Investiţiunile rămân. «Catastrofa» vine pentru lucrători, când se închid fabricele, capitalistul păstrând mai departe proprietatea. Inşelaţi sunt regulat micii acţionari, cari se văd furaţi de economiile depuse în cumpărarea de acţiuni.

O criză în sistemul capitalist are două stadii: stadiul supraproducției, adică abondență, muncă intensivă a mașinelor și a lucrătorilor, urmată la scurt timp de imposibilitatea de plasare a tuturor mărfurilor; panică între capitaliști; închiderea parțială a întreprinderilor sau lucrul cu 60—40% din capacitatea lor reală; prin concedierile parțiale, plasamentele de mărfuri în diverse ramuri devin tot mai grele; panica se mărește de ambele părți — capital și muncă — până se ajunge la concedieri de milioane și la subconsumație catrastofală, care formează al doilea stadiu al crizei și cel mai greu. In acest timp capitaliștii, cari păstrează titlurile juridice ale întreprinderilor se vindecă de iluzia «castelului», adică de dividende fantastice și continui, mărfurile înmagazinate fiind vândute încetul cu încetul în anii de criză, când întreprinderile stopează și ciclul se reia lent, dela început. Capitalul începe să renteze. Evident, nu în proporția anilor de *hausse* — o ridicare de obiceiu artificială —, ci obicinuit cu 4—5 %. Clădirea jocului de cărți nu încetează. Aici nu poate fi vindecare, fiindcă lăcomia nu implică reflexia și producția după un plan. Cea mai mică fantasmă, care atinge discret resortul tainic — (lăcomia, profitul cât de mare) — are darul de a-l reduce pe drumurile «pierzaniei», adică al crizei. Cu atât mai mult cu cât din criză nu pierde instalațiile și nădejdiile, ca lucrătorul înebunit de foamea și nevoile elementare, ci își păstrează mai departe drepturile și are perspectiva de a începe jocul profitului la prima ocazie favorabilă.

Anarhia producției capitaliste și periodicitatea crizelor însemnează o pierdere considerabilă de bunuri virtuale

în tezaurul ecomoniilor naţiunilor respective. Dacă s'ar folosi 100 % technica modernă aliată cu disciplina şi dorinţa reală de muncă a masselor, orice ţară din lume se poate reface cu o uşurinţă ramarcabilă, poate atinge o treaptă de progres material şi de culturalizare a masselor pe care n'a mai cunoscut-o Istoria. Ceeace face noutatea epocei noastre şi o deosebeşte de antichitate şi de evul mediu este apariţia technicei — în agricultură şi industrie. Tehnica dă posibilitatea unei producţii cantitative şi calitative într'o măsură, care n'a mai fost cunoscută vreodată. Totdeodată înlocueşte munca fizică brutală, unde omul îşi pierde o bună parte din energia vitală, ne mai fiind capabil să aibă acel *otium* contemplativ şi creator de valori culturale.

Pentru realizarea acestui «paradis pământesc» se opun forţele formidabile ale inerţiei. Proprietatea privată burgheză, care a acaparat izvoarele principale ale avuţiei naţionale nu poate renunţa fără luptă la privilegii. Mica proprietate, care nu ar avea de câştigat o situaţie materială superioară şi sigură este uşor luată în barca marei burghezii. Muncitorimea agrară şi industrială este greu de organizat. Intelectualii chemaţi prin structura lor sufletească de a întreprinde această organizare — ei pot uşor renunţa la bunuri materiale şi privilegii — se dovedesc destul de incapabili în faţa gravităţii problemei. Naturii contemplative se claustrează onest sau chiar cu preţul prostituţiei conştiinţei numai pentru a avea linişte şi pentru a-şi îndeplini destinul contemplativ.

Lovitura de graţie a sistemului capitalist a fost dată tot de către tehnică. Oamenii sunt destul de incapabili să

organizeze politic, social şi administrativ. Spiritul tehnic a reuşit în ultimii ani să raţionalizeze şi să economisească energia umană în întreprinderi în aşa fel, în cât mâna de lucru devine din ce în ce mai rară. Oamenii sunt trimişi ca inutili maşinei în *agora*, în biblioteci, pe câmpul de sport, la iubire şi la alte bucurii trupeşti şi sufleteşti. In ţările înaintate tehnic şomajul devine endemic. Evident, că pentru epoca acaparării bogăţiilor şi a progresului tehnic în mâna câtorva zeci de mii de privilegiaţi şi abili negustori este numai scrâşnire din dinţi, mizerie şi criză. Din prostia şi lăcomia câtorva, oamenii nu se pot bucura, că munca a devenit inutilă şi au timp liber pentru treburi pur personale şi plăcute. Economistul vestit englez Keynes, care discuta cândva ce vor face oamenii în cazul destul de apropiat, că maşinele vor lucra 100% prin etatizarea lor, munca putând fi redusă la 3—4 ore săptămânal de fiecare prin introducerea zecilor de milioane de şomeri în procesul producţiei, ajungea la concluzii comic-pesimiste. Omul de astăzi e *homo faber*, adică un animal activ. Nu ştie să întrebuinţeze timpul liber. E un fel de îngrijorarea extrem de amabilă şi platonică. Bucuriile trupului şi ale spiritului sunt aşa de nemăsurate, încât aceasta e grija cea mai de pe urmă. Economistul Keynes pune căruţa înaintea boilor. După ce se va rezolva chestia socială de către oamenii politici, întrebuinţarea timpului liber al masselor este o problemă care poate fi lăsată fără grijă, pe mâna artiştilor.

In privinţa realizării «paradisului pământesc», care presupune oarecari schimburi de mărfuri, există între «înaintaţi» şi «înapoiaţi» o polemică vie. Inapoiaţii (România,

Balcanul, coloniile, semi-coloniile) acuză pe înaintaţi (Anglia, America-de-Nord, Germania, Franţa) de banditism. Pe bună dreptate. Pentru o testea de ace, o oglindă şi câţiva metri de postav, banditii cer o tonă de grâu, obţinută cu râuri de sudoare. Nu merge aşa. La urma urmei se poate renunţa temporar la dichisurile civilizaţiei până când le facem «prin noi-înşine». Nu este mare lucru. Planul iniţial al autarhiilor listiene încercat şi dat faliment pe baze capitaliste în România şi în ţările semi-coloniale, experimentat pe scară înaltă de către bolşevism şi aplicat pe baze clasice socialiste, cu tehnică americană şi specialişti rapid pregătiţi, a dat rezultate favorabile uimitoare. Planurile autarhice au fost formulate prima oară de către Friedrich List şi aplicat prusiano-milităreşte, cu chiag de 5 miliarde franci aur furaţi dela Francezi, de către Bismarck. Inaintaţii au memorie scurtă când fac negoţ cu înapoiaţii. Ii acuză de obrăznicie. Ce fac «sărmanii» înaintaţi cu fabricele, dacă nu pot exporta la înapoiaţi? S'ar putea exporta, dar fără banditism. Hoţia şi exploatarea fiind legea înaintatului, înapoiatul renunţă. Polemica se închide la aceste două invective: banditism capitalist şi obrăznicie de popoare înapoiate. Războiul se continuă. Un războiu vamal destul de crâncen. Il simte consumatorul şi, îndeobşte, consumatorul din ţările semi-coloniale cu tendinţe autarhice.

Intre « înapoiaţi » şi « înaintaţi » este mereu un războiu economic de vaste proporţii. Fiecare ţară de acest tip vrea tot mai mult să ajungă la o autarhie economică. Zidurile vamale sunt ziduri chinezeşti pe care şi le ridică orice ţară pentru a fi apărată contra exploatării de către altă ţară.

« Prin noi înşine » în ediţie nouă a fost realitatea mondială în epoca 1919—1939. Statele-Unite au interzis nu numai emigrarea de oameni, ci de mărfuri străine între graniţele lor într'o măsură care se apropie de zidul chinez Anglia, patria şi profiteurul liber-schimbismului s'a gândit la formarea unei unităţi pure a imperiului său politic şi economic şi a realizat-o parţial două decenii. Franţa a refuzat anumite mărfuri germane, sovietice, etc. Germania nu a mai vrut să importe producte agricole şi ministrul de agricultură Schiele se războia savuros cu ministrul român Virgil N. Madgearu în trative interminabile la acea epocă.

« Prin noi înşine » a fost arma înapoiaţilor în lupta fatală deschisă înaintaţilor. « Inaintaţii » ar dori graniţe deschise la alţii şi o piaţă internă exclusiv naţională. Adică, să importe dela « înapoiaţii » agricoli numai în măsura în care nu poate pierde agricultura lor naţională. Exportul industrial, în schimb, să fie, cât mai rentabil banditesc şi cât mai intensiv. In ultimă analiză ţările agrare, deşi cu virtualităţi de industrializare (materii prime, braţe de muncă) să rămână veşnic colonii pentru « înaintaţi » unde să exporteze fabricate scumpe şi de unde să importe materii prime ieftine. Tratamentul pe care ar dori să-l aplice « înapoiaţilor » balcanici (România) sau « eurasiatici» (U.R.S.S.) ar fi tratamentul pe care «l-au aplicat şi-l aplică coloniilor cu Negri şi altor seminţi « inferioare ». De data aceasta, ca să ne reamintim de zicala germană, cârciumarul capitalist ar vrea să facă o socoteală şi o listă de bucate fără a se gândi şi la consumatori...

România actuală şi Rusia Sovietică au faţă de capitalismul internaţional al înaintaşilor o poziţie absolută analogă. Le-a ameninţat şi le ameninţă pericolul de a fi transformate în simple anexe economice coloniale ale Apusului. Rusia antebelică era o simplă colonie a capitalului anglo-francez. Scandalul pe care l-a făcut Apusul, bolşevicilor, cari n'au vrut să plătească datoriile şi învestiţiile capitaliste în Rusia ţaristă a fost o nouă faţetă a unei vechi polemici: « bandiţi capitalişti » şi « înapoiaţi » obraznici. Investiţiunile erau făcute în condiţiuni coloniale. Acapararea petrolului şi bogăţiilor miniere ruseşti se făcuse pe preţuri minimale. Investiţiunile nu numai că au fost scoase integral, dar au primit şi procente apreciabile. Banditul apusean doreşte tocmai o rentă eternă dela o investiţie iniţială.

Nu este acelaşi lucru în România? N'au scos societăţile petrolifere olandeze, engleze şi americane din România miliarde din petrolul nostru pe care l-au transportat anual peste graniţă? Deşi o ţară bogată în materii prime, noi suntem meniţi să rămânem etern săraci. Rezultatele bogăţiilor şi muncii naţionale nu rămân înlăuntrul graniţelor, ci trec sub formă de rente opulente în Apus.

Incercarea burgheziei noastre de a organiza şi perfecţiona economia naţională a dat faliment pe toată linia. Rezultatele sunt în văzul tuturor. Proprietatea privată din România este stupid şi inutil rapace. Caracteristicele capitalismului în epoca finală şi o tehnică modernă nu s'au putut organiza în România din pricina şi a impedimentelor derivate din trecerea dela economia veche la o producţie de tip superior ultramodern.

Proprietatea privată capitalistă justificată prin imboldul individual necesar creaţiei de valori materiale — creaţia intelectuală cade sub alte legi, atunci când este veritabilă: sub legea inspiraţiei şi a vocaţiei lăuntrice — nu mai este valabilă din pricina schimbărilor aduse de tehnica producţiei moderne. Tehnica modernă (bănci, fabrici, petrol, agricultură intensivă) este prin esenţa ei colectivă. Fiecare ramură are legi proprii şi ţeluri bine definite. Intervenţia iniţiativei individuale ajunsă la conducerea unei ramuri, imediat ce încearcă a o abate din calea ei, o hipertrofiază în dauna altor domenii pe care le distruge sau le dăunează, în folosul temporar propriu şi spre paguba altora. Hipertrofia instituţiilor bancare care aveau banul în conducerea lor a ruinat producţia românească. Lipsa de control şi de armonizare cu alte ramuri a dus la sincope periodice şi la nerodnicie economică. Acolo unde domneşte fără margini iniţiativa individuală este războiu şi luptă, care se traduce economic prin concurenţă ucigaşă. Producţia modernă n'are nevoie de concurenţă. Prin introducerea tacită a muncii obligatorii pentru fiecare individ — pe care alte epoce n'au cunoscut-o — se pune numai problema organizării maximale a muncii pentru exploatarea bogăţiilor naturale. Libera concurenţă dela începutul capitalismului a avut menirea de a face educaţia muncii generale. In perioada maşinismului contemporan libera concurenţă duce la acapararea izvoarelor de avuţie generală în mâna unei grupări restrânse şi aruncarea în şomaj periodic a milioane de braţe. Concurenţa dintre grupările restrânse ale naţiunilor — armonizarea cartelurilor şi trusturilor în

variatele centre naţionale fiind extrem de dificilă, dacă nu imposibilă — duce la războaie pentru pieţele de desfacere şi la carnaj mondial din sfert în sfert de veac.

« Cine nu munceşte, nu mănâncă », acest paragraf esenţial al Constituţiilor socialiste înlocueşte « imboldul individual » din Constituţia burgheză. Constituţiile apusene actuale, inclusiv cea românească din 1923, sunt constituţiile proprietăţii private, care apără drepturile derivate din posesia bunurilor. Lupta de epopee, angajată de câteva decenii în viaţa publică a Europei, poate fi tradusă în limbaj constituţional, ca o luptă dusă contra Constituţiei proprietăţii individuale pentru proclamarea Constituţiei Muncii, dela Constituţia drepturilor iniţiativei individuale la Constituţia colectivităţii. Dela apariţia iluminismului şi a liberalismului economic, marile comunităţi în istorie au fost distruse. Atomizarea individului, adică singurătatea lui, este perfectă. Acţiunile colective necesare sunt pregătite şi obţinute, nu prin resorturi lăuntrice individuale, ci prin propagandă şi îndobitocirea individului. Rolul reclamei în viaţa capitalistă este un simpton al tragicei discrepanţe dintre comunitate şi atom, comunitatea fiind obţinută printr'o punte artificială şi fragilă.

« Imboldul individual în producţie » este risipă de energii şi duşmănie între atomi. Atâta vreme cât au existat câmpuri virgine ale producţiei, imboldul individual şi-a avut rolul istoric. Astăzi este o piedecă în calea standardizării produselor, necesară stilului de viaţă socială unificat de fapt, creatorul conflictelor de clasă, sursa durerilor şi lentei otrăviri a organismului social contimporan.

V. DOUĂ POTENȚIALURI

Cine păstrează regulile unei minți sănătoase pe timpul ciclului depresiv capitalist se întreabă îngrijorat: a înebunit actuala omenire? Nebunie reală? Nebunie simulată? Mi-aduc aminte că, pe timpul crizei din 1929—1932, toți se plângeau de supraproducție și parlamentele îndemnau la restrângerea ei. In același timp 45 milioane de șomeri în Europa și Statele-Unite erau obligați să trăiască împreună cu familiile lor cu mult sub nivelul stilului de vieață contemporan și cu spectrul foamei zilnic, iar 80% din populație își restrângea consumul. Se producea prea mult. Se consuma prea puțin. Ideologia burgheză — ziare, reviste, conferințe, parlament — nu îndrăznea și nici nu îndrăznește să pună problema Repartiției, problemă eminamente socialistă. Nu e nebunie reală, nici nebunie simulată, ci crima cunoașterii. Tenacitatea în eroarea burgheză.

Europa și America sunt de mult coapte pentru socializare. Tehnica modernă și producția de bunuri, colective în structura lor, au creat condițiile colectivizării. Prin introducerea mașinei și prin progresul tehnic, orele de muncă ale energiei umane sunt de prea multă vreme

exagerat numeroase. Alianţa dintre Maşină şi Om trebue soldată prin excluderea parţială a Omului dela Muncă şi trimiterea lui pe câmpul de sport, pe câmpul culturii, al bucurilor şi al plăcerii. Nu e nevoie de închiderea Maşinei. Ea trebue să lucreze în locul braţelor umane de muncă. Beneficiarul nu trebue să fie, evident, decât Omul. Dar din pricina inerţiei, maşina şi progresul tehnic a căzut în lotul unei singure clase — clasa burghezo-capitalistă — care administrează titlul juridic în interes propriu. Prin concentrarea capitalului, beneficiarii s'au restrâns la un număr infim. In Franţa se vorbeşte pitoresc despre « les deux cents familles », cele două sute de familii dominante şi profitoare ale producţiei naţionale. In toate ţările găsim micul club al miliardarilor. Lucrătorii sunt excluşi din procesul producţiei, fiind înlocuiţi cu maşini, iar rezultatele producţiei, revin, prin sistemul drepturilor câştigate acelei mici clase privilegiate din cluburile miliardarilor. Puterea de cumpărare a masselor excluse, scade, iar mizeria se întinde fără niciun motiv obiectiv dictat de înapoierea tehnicei sau de densitatea demografică. Vina o poartă exclusiv lăcomia feroce a clasei conducătoare capitaliste. Există suficiente bunuri materiale în actuala lume. Dacă instalaţiunile industriale ar lucra 100%, virtualităţile ar fi imense. Foametea în lumea modernă nu a fost niciodată provocată de un surplus de populaţie faţă de alimentaţia deficitară. Este prea mult grâu. Poate fi şi mai mult. Mulţi cărbuni. Mult petrol. Cantităţi imense aşteaptă să fie scoase din măruntaiele pământului sub conducerea spiritului tehnic, a spiritului ştiinţific degajat dela Renaştere şi răspândit

pretutindeni. Cărbunele alb poate electrifica într'un deceniu întreaga Europă şi toată planeta. Ştiinţa aliată cu materii prime şi munca umană pot elibera omul de sub blestemul lui Adam, blestemul muncii excesive şi ordinar-fizice. Omul nu mai are nevoie să lucreze ordinar ca un sclav. A devenit un inginer seniorial până la ultimele straturi sociale ale salahorilor taylorişti (muncitori necalificaţi într'o fabrică nouă). Dar inerţia masselor pe care se sprijină — ca pe o pârghie arhimedică — o poftă tristă (în sine) şi neînţeleaptă a capitaliştilor este incapabilă de a profita de rezultatele splendide pe care le-a dăruit întregii omeniri pleiada de cercetători ştiinţifici ai ultimelor veacuri. Zadarnic au ostenit inventatorii şi intelectualii în laboratoarele şi mansardele lor solitare.

Economia politică şi sociologia antebelică ajunseră la un relativ consens: etapa capitalistă va fi înlocuită prin etapa socialistă mai întâiu în Apusul Europei. Acolo se creaseră toate condiţiunile. Munca privată, care presupune repartiţie absolut privată şi directă, se dizolvase în fabrici, creindu-se spiritul colectiv şi o nouă etică a muncii. Individul se transformase din mic întreprinzător, în absoluta lui majoritate, în simplu salariat al ramurilor corespunzătoare de producţie. Exproprierea fabricilor şi a băncilor se poate uşor face, fiind apărate numeric de o mică clasă. Munca apuseană este în totalitatea ei colectivistă. Prin structură era şi este încă proprice socializării, pentru a transforma economia privat-capitalistă, în economie sistematică socialistă, raţionalizată şi cu o repartiţie dreaptă. Intr'un cuvânt: pentru a exclude anarhia concurenţei şi a şomajului fără pâine, trecerea dela sis-

temul capitalist la sistemul socialist părea o chestiune de ore, o naştere rapidă şi fără durerile forcepsului revoluţionar.

Dar istoria neînduplecată a amestecat puţin cărţile şi a produs o nouă panică şi o nouă amânare. Oamenii şi partidele politice — ne gândim la social-democraţiile chemate la ocârmuire pretutindeni odată cu ministerialismul memorabil al lui Millerand, Briand, Viviani — şi-au modificat atitudinea. Odată cu războiul au crescut naţionalismele. Fiecare naţiune aşteaptă ca socializarea să fie începută de ceilalţi. Excluzând Revoluţia din program, burghezia a câştigat teren sub forma fascismelor de orice grad şi nuanţă. Socializarea e amânată *sine die*. Macdonald, Herman Müller-Franken, Léon Blum şi alţi social-democraţi europeni ştiu că salvarea nu poate veni decât dela o producţie socializată. O declară pe toate cărările. Dar o vor realizată pe cale paşnică şi nu revoluţionară.

Pe cale paşnică se pare, totuşi, a fi imposibilă de realizat. Burghezia are poziţiile câştigate, pe care le apără cu o îndârjire remarcabilă. Titlul juridic câştigat asupra proprietăţii în atâtea veacuri de muncă şi de exploatare a muncii masselor anonime nu poate fi psihologiceşte părăsit printr'un gest generos pentru a se reorganiza producţia pe baze moderne şi repartiţia să cuprindă totalitatea cetăţenilor. Titlul juridic şi rolul lor aflate pe banca acuzării istoriei economice şi sociale contemporane găsesc mereu avocaţi. Avocaţi politici în primul rând. Fascismele care joacă pe două cărţi la naşterea lor — critica acerbă a capitalismului şi acuzarea desordinile socialiste — au primit sprijin larg financiar din partea bur-

gheziei. Milioanele primite altădată de fascismul italian din partea băncilor şi industriaşilor, precum şi cele pe care l-a primit hitlerismul au fost simptomatice. Titlurile de posesie ale burgheziei nu vor fi dăruite atât de repede masselor muncitoreşti şi ţărăneşti pentru a se putea începe construcţia unei noui lumi.

« Noua lume » trebuia să apară mai întâiu în Apus. Acolo se pregătise terenul de către tehnica modernă; disciplina de muncă colectivă a masselor era un fapt necontestat; cadrele erau bine educate. Doctrina partidelor socialiste era unanimă în a recunoaşte superioritatea terenului economic şi social apusean pentru introducerea noului sistem. Răsăritul şi Sud-Estul european, nu aveau datele necesare. Resturile de feudalitate şi primitivitate tehnică trebuiau lichidate de către burghezie şi numai după această « etapă » urma socialismul. Conjuctura politică a vroit astfel. Frontul capitalist a fost spart mai întâi în Rusia. Era ţara europeană cea mai înapoiată şi mai nepregătită sufleteşte şi material. Este greu — deşi posibil — să faci producţie socialistă fără alfabet, fără săpun, fără căi ferate şi industrie suficientă. A urmat războiu civil, blocadă, iar foştii aliaţi — Franţa, Anglia şi America — au trimis armate, bani, muniţiuni pentru dărîmarea noului regim instalat la « scumpii aliaţi ». Greutăţile extraordinare au compromis în decada 1918—1928 sistemul economic socialist în ochii masselor muncitoreşti. Ceea ce era o simplă urmare nefericită a analfabetismului, a generalilor albi şi a « scumpilor aliaţi », cari au atacat pe trei fronturi, se considera drept urmare a noului sistem de producţie colectivă. Potenţialul socialist

era considerat inferior ca producție materială potențialului individualist-burghez. A fost epoca tragică din istoria socialismului european.

Social-democrația a pus accentul în această epocă pe democrație, iar nu pe socialism. Curentul reformist a câștigat teren. Tactica politicei inaugurată pe vremuri cu rușine și eliminare din rândurile partidelor muncitorești de către Millerand și Aristide Briand, fundamentată teoretic de Bernstein, a fost acceptată drept program de luptă zilnică. Se aștepta ca tiparele capitaliste să fie încetul cu încetul umplute cu socialism. Iluzie banală demonstrată ca atare prin ridicarea capului șarpelui capitalist viu, amețit numai în perioada postbelică de loviturile catifelate ale mișcărilor muncitorești.

Tactica social-democrațiilor europene a mai avut darul de a compromite grav ideea socialismului practic. Prin participarea în coaliție și guverne a partidelor social-democrate, dar păstrându-se de fapt esența capitalismului, massele au început să piardă încrederea în binefacerile pe care le-ar aduce economia socialistă. Sistemul capitalist a rămas în picioare. Grevele, supraproducția, subconsumația, repartiția capitalistă continua. Social-democrații primeau posturi și ajungeau « bonzi », dar nu li se dădea voie să puie în practică nimic din programul lor. Câteva bucățele de pâine ca să nu moară și nici să trăiască omenește pentru șomeuri furnizau lustrul unui edificiu în prăbușire. Unele condițiuni pseudo-socializante realizate alături de capitalism — fixitatea tarifelor de muncă — anihila și minimul de elasticitate al activității capitaliste.

Din această colaborare hibridă (social-democraţie şi partidele burgheze) economiile respective au avut profund de suferit. Intre timp programul economiei socialiste a fost destul de compromis în faţa opiniei publice înainte de a se realiza.

Raţionalizarea şi tehnicizarea maximală din industrie, transport şi agricultură a ultimului deceniu, a mărit procentul capitalului fix în comparaţie cu capitalul variabil. In capitalul fix din producţie sunt incluse maşinele şi instalaţiunile. Prin raţionalizare şi perfecţionare tehnică investiţiunile de capital au crescut. In mod automat capitalul variabil — salariile plătite Muncii umane — au scăzut. Prin perfecţionare tehnică braţul muncitoresc se înlocueşte şi producţia creşte. Dar prin diminuarea capitalului variabil, care intra prin canalurile variate ale Muncii în punga şi stomacul masselor muncitoreşti, puterea de cumpărare a pieţii a scăzut. Raţionalizarea şi tehnicizarea sunt fatale şi necesare. Capacitatea de a produce se măreşte. Capitalul fix învestit cere procente. Dar o consecinţă firească este reducerea capitalului variabil cu care se cumpărau articolele producţiei. Aci se iveşte discrepanţa. Producţia creşte nesăbuit, consumaţia scade prin înlocuirea oamenilor cu maşini şi raţionalizare. In rezumat: virtualităţi neînchipuite de bogăţie, plus bogăţie reală în instalaţiuni şi sărăcie îngrozitoare la massele cumpărătoare. Capitalul învestit neputând lucra fără procente, instalaţiunile se închid, capitaliştii pierzând şi massele suferind de lipsuri şi foamete. Cei doi termeni: producţie şi consumaţie nu formează astăzi o unitate. Producţia se află în mâinile capitaliştilor, o minoritate

numerică, iar consumația este a majorității populației. Devine evident, că sistemul actual economic se găsește grav bolnav. Este producția colectivistă o formulă superioară formulei burgheze individuale? Apariția Rusiei Sovietice pe piața mondială și progresele tehnice uimitoare, care s'au cetit până în 1941 în bilanțurile economice la import și export a țărilor cu care făceau afaceri sunt fapte care nu mai pot fi trecute cu vederea. Dar efortul gigantic pentru a câștiga rozboiul? Din punctul de vedere al cantității și calității metodelor colectiviste în agricultură, transport și industrie sunt incontestabil superioare. Românul-poet recită cu Vasile Alecsandri la momente solemne: unde-i unul, nu-i putere, unde-s doi puterea crește, dar în viața cotidiană își vâră înțelepciunea în buzunar. Producția individualistă este lipsită de elasticitate. Fiecare ține strâns la ceea ce are — de multe ori numai virtual — și din această înțepeneală iese imposibilitatea de a regrupa izvoarele și forțele economice așa cum dictează legile tehnice. Pentru a organiza rațional și fecund producția modernă, drepturile câștigate de particulari cu decenii în urmă prin conjuncturi favorabile sunt obstacole de netrecut. Ca să clădești bulevarde și străzi spațioase trebue acordat arhitectului dreptul de a dărâma și reclădi altfel suprafețele, conform planului lui studiat cu grijă și care prevede totul dela canalizare până la parcul copiilor. (Unul din cele mai frumoase bulevarde ale Bucureștiului a fost întârziat cu câțiva ani prin procese nesfârșite provocate de pietatea familiară a unui președinte la Inalta Curte de Casație!).

Problema producției contemporane e o problemă de regrupare a forțelor și a izvoarelor avuției — în primul rând. Dacă se adaogă munca obligatorie pe care și-o impune conștiința actuală a lui *homo faber* avem factorii esențiali. Capitalul este numai mijlocitorul schimbului internațional și introducerea experiențelor ultime sub formă de mașini și specialiști. Acolo unde există materii prime, brațe de muncă și gruparea națională a izvoarelor de avuție, capitalul a jucat întotdeauna rolul secundar de mijlocitor. Se știe cum Spania n'a putut să facă nimic cu capitalul introdus sub formă de aur și pietre prețioase din colonii.

Drumul pentru progresul material este următorul: 1) materii prime; 2) munca quasi-obligatorie pentru cetățeni; 3) grupare favorabilă a izvoarelor de avuție; 4) posibilitatea unui schimb internațional în proporția introducerii de mașine și de experiență tehnică (care se face sub forma de credite, adică împrumuturi de capital străin).

Materii prime — petrol, cărbuni, electricitate (căderi de apă), aur și tot felul de minerale — există în România în proporții neobișnuite pe glob pentru un popor de 16 milioane. Obiceiul de a munci 6—7 ore zilnic s'a împământenit, afară de ministere și clasa mic-burgheză unde se muncește efectiv 2—3 ore. Spectrul șomajului are un rol psihologic de primul rang și este una din tristele apariții bune ale crizelor ciclice. Psihotehnica a demonstrat superioritatea randamentului la o muncă neexagerată în timp. Materialul uman din România — în deosebi Oltenia, Ardealul și Dobrogea — este excelent. Mai

rămâne și o chestie de educație, care se capătă în scurtă vreme, atunci, când mecanismul muncii funcționează.

Dacă primii doi factori se găsesc în România, al treilea factor — Regruparea — lipsește cu desăvârșire. Izvoarele românești principale de avuții sunt acaparate de o mică grupă care nu știe ce să facă cu ele. Ele sunt sustrase comunității. Nici pentru ei nu le administrează superior pentru ca întreaga circulație să nu intre în sincopă. Hagi-Tudose, mort pe câteva grămezi de aur și în mult petrol, plus ceva fabrici, trebue actualizat de către economiști și sociologi, ca tablou literar realist al țării noastre.

România trăiește sub regimul și respectul paralizant al proprietății private. Țara este împărțită în parcele mai mici sau mai mari și fiecare, ține cu mâinile strânse la piept, titlurile judecătorești ale parcelei. Ca să începi o acțiune economică, în conformitate cu condițiunile dictate de tehnica modernă trebue să regrupezi altfel aceste mici parcele, să strângi oamenii sub alte acoperișuri și să le dai noui funcțiuni. In România nu poți mișca pe nimeni. Această înțepeneală este egală cu moartea. Cu mâini înghețate de Harpagon fiecare ține de mica lui părticică. Țăranul la cele 2—4 ha deși tractorul nu e rentabil decât la mii de ha, petrolistul la petrolul «lui» pe care-l restrânge pentru a-l vinde mai scump, cămătarul la camăta «lui» lăsată de un Dumnezeu laic și amabil, banca la frumoasele «ei» procente, etc., etc. Iar cu toții intră în catalepsie.

O economie actuală pe baze exagerat individualiste, neconcentrată în direcții unitare, este greoaie, nerodnică și risipitoare în sărăcie.

O economie colectivă are avantajul splendid al elasticităţii. Eliminarea caracatiţei harpagonice şi naţionalizarea (colectivizarea sau etatizarea) producţiei, aceşti trei termeni fiind sinonimi, îngăduie rapid combinaţiile tehnice în conformitate cu cerinţele ei specifice, standardul de viaţă crescând treptat, treptat şi generalizat. Se folosesc toate posibilităţile. Nu poate exista restrângerea producţiei atâta timp cât există cerinţa consumaţiei. Nu poate exista exista şomaj niciodată, fiindcă dacă consumaţia unanimă începe să se satureze se restrâng automat şi pentru toţi orele de muncă zilnică până la acel minim cerut de consumaţie. Nu mai vorbim de înlăturarea discrepanţelor de opulenţă şi mizerie, care creează tragedia surdă (greve, invidie, conflicte sângeroase) din sânul organismului social.

Intre cele două potenţialuri: potenţialul colectivist şi potenţialul individualist-burghez, într'o producţie modernă, potenţialul colectivist este de o netăgăduită superioritate. Pe alte trepte istorice şi în alte stadii, fireşte, că lucrurile se schimbă. Capitalismul a reprezentat, în epoca sa de incipienţă şi înflorire, un progres organizatoric. Azi — e un regres cataleptic.

In epoca modernă, problema îşi are rezolvarea ei specifică. Noutatea constă în maşinismul capabil de a fi aplicat atât în agricultură cât şi în industrie. Maşinismul nu îngăduie parcelarea în mici proprietăţi. Maşina creează colectivitatea unanimă pentrucă nu poate servi rentabil numai unui singur individ, ci la mai mulţi. Trenul, tramvaiul, telefonul, aeroplanul, marele magazin, tractorul, institutele financiare, etc., desindividualizează şi tipizează

prin funcția lor. Dă acces tuturor. Producția își pierde caracterul individual pentru a se standardiza și colectiviza. Repartiția nu poate rămâne individuală — în folosul celui care a putut acapara — și se colectivizează. Beneficiile trebuesc împărțite pentru ridicarea standardului general.

Colectiv în producție și individual în repartiție, capitalismul modern provoacă o mulțime de turburări în însăși mecanismul general. Cei cari au prioritatea la conducere și repartiție se concurează ucigaș între ei spre paguba comunității. Calculul volumului producției se face anarhic și conjunctural ducând la supraproducție și distrugeri imense de bunuri. Risipă și lipsă: iată cele două caractere ale capitalismului! Sistematizarea și luarea în considerațiune a nevoilor tuturor membrilor muncitori ai națiunii pentru satisfacerea lor sunt caracterele stilului economic socialist. Capitalismul este imoral prin despărțirea națiunii în clase cu interese deosebite și dușmănii fanatice pe când stilul colectiv reface unitatea și aruncă puținele înțelegerii cetățenești.

Lăsând la o parte latura morală, potențialul burghez nu poate folosi toate virtualitățile volumului unei economii actuale. Inscriind în codul civil respectul proprietății private se asigură monopoluri pentru cei cu drepturi câștigate. Un drept câștigat poate fi la început în concordanță cu interesele generale. Dar un drept câștigat se poate repede preface într'un serios impediment la adresa intereselor publice. La înscrierea în codul civil a drepturilor proprietății individuale se recunoaște fără limită dreptul profitului individual. Câștigul nu cunoaște limită. In

sfera lui este înscrisă noţiunea de vast, aproape de infinit. De altminteri noţiunea de infinit a invadat în lume odată cu capitalismul. Dar volumul unei economii are limite. Expansiunea se face în detrimentul altor cetăţeni. De aici tendinţa de concentraţiune, adică de acaparare maximală. S'ar putea spune plastic: peştele mare înghite peştele mic. Dreptul la dobândă este înscris în codul comercial. Capitalul financiar posedă forţa banului. Iată de ce nu prezintă niciun mister faptul, că agricultura întregii lumi are tendinţa irezistibilă de a intra în stomacurile băncilor, a marilor capitalişti şi a cămătarilor. Numai acte politice pun stavilă acestui fenomen de concentraţiune. Actele politice sunt paleative aplicate periodic unei legi economice fatale a capitalismului, care proclamă respectul poziţiilor câştigate şi a profitului cu tendinţa « boule-de-neige ».

Potenţialul individualist nu foloseşte virtualităţile pentrucă se află în luptă de guerilla cu semenii săi dotaţi cu aceleaşi potenţialuri. Grupările de producţie în loc să se facă după cerinţele tehnice, se fac după hazard şi după alianţe războinice. Petrolul e în luptă cu agricultura. Cărbunele cu transportul. Transportul cu toată lumea. Iar Banca dacă i se oferă, îi strânge pe toţi sub aceeaşi tutelă frigoriferă a exploatării cămătăreşti.

In România mai lipseşte factorul III, adică Regruparea forţelor, ţinută în şah de actualul sistem de mică proprietate. Intr'unul din mesajele de deschidere a unui Parlament democratic român am notat cândva cuvântul surprinzător şi excelent: « ajustarea » economiei noastre. « Ajustarea » presupune eliminarea unor capitole sacro-

sante din codul civil şi comercial, poate chiar abolirea acestor coduri.

Bogăţii naturale, Muncă, Regruparea (ajustarea) forţelor — iată cei trei factori fundamentali. Doi există cantitativ şi chiar calitativ (virtualităţile sunt enorme) în România.

Pentru factorul IV (capitalul străin) polemica a fost vie. Politica zisă « prin noi înşine » a răposatului Vintilă Brătianu se ştie că a considerat capitalul străin ca indezirabil. Pe bună dreptate teoretică. Falimentul politicei economice întrupate de Vintilă Brătianu a fost datorit stâncei asasine, adică imposibilitatea Regrupării (pentru a ţâşni forţele creatoare), într'un regim de mică şi absolută proprietate individuală, iar nu din pricină că a împiedecat venirea capitalului străin exploatator în ţara noastră.

Nevoind a se recunoaşte cauza reală a falimentului s'a încercat a se deschide toate zăgazurile pentru invaziunea capitalului străin. O invitaţie la dans (până acum), fără consecinţe maritale. Deocamdată mirele aşteptat nu răspunde chemărilor fierbinţi. Condiţiunile pe care le pune mirele sunt despotice, adică transformarea României în colonie integrală. Până acum, situaţiunea noastră este aceea de semi-colonialitate.

Este întristător, cât de puţin se cunoaşte structura şi dialectica normală a capitalismului internaţional într'o ţară ca România, intrată în procesul de dizolvare al lumii organice şi transformare în lume burgheză, de peste 100 de ani. Deşi raporturile economice şi sociale în ţara românească sunt, ca pretutindeni, în Apus, absolut capita-

liste — bancă, circulaţie de mărfuri, schimb, credit — oamenii de ştiinţă socială şi oamenii politici nu vor încă să înveţe şi să se adapteze la noua ordine de lucruri. Ordinea în România contemporană este o ordine capitalistă. Raporturile noastre cu capitalismul apusean nu pot fi făcute decât pe aceste baze. Piatra unghiulară a capitalismului este profitul. Oriunde i se oferă câştig — în Lună, Planeta Marte, Africa, România, Australia — capitalul este gata să-şi ofere serviciile şi să-şi încaseze dividendele.

De ce nu vine capitalul internaţional în România? Probabil, că noi nu-i oferim în situaţia noastră obiectivă câştig suficient şi siguranţa plasamentelor. Dacă avuţiile şi munca noastră în actualul sistem şi în actualul etalon internaţional ar însemna un lucru rentabil, cu siguranţă că banul din toată lumea ar invada aici să caute plasamente, ar trece peste legi, peste graniţe, ar ridica munţii din loc şi tot şi-ar face mendrele.

Adevăratul vinovat a fost şi este sistemul de mică proprietate. Cum poţi să modernizezi o ţară fărămiţată în milioane de bucăţele, fiecare având drepturile marelui capitalist burghez, adică proprietatea absolută şi virtualităţi de capitalist? Profiturile nu trebuesc parcelate pentru a fi pulverizate în bunuri de consumaţie, ci concentrate şi investite periodic. Sistemul capitalist, capabil de a moderniza tehnic o ţară presupune o mică grupă de mari burghezi în mâna cărora se strânge conducerea, ştiinţa şi capacitatea de a face învestiţiuni. Restul naţiunii sunt proletari, adică oameni cari nu mai posedă nimic altceva decât braţele de muncă pe care le închiriază şi

pentru care primesc salarii cu cari să poată trăi în conformitate cu nivelul economic al ţării. E o lege grea a cărei călcare atrage consecinţele mizeriei unanime. In România avem sistem burghez, dar s'a creat prin acte politice o numeroasă mică burghezie, adică tocmai clasa cea mai incapabilă de a organiza pe baze noui o societate. Mica burghezie este analoagă cu clasa meseriaşilor mici, care ar fi avut pretenţia să ţină piept şi să facă concurenţă fabricatelor marei industrii. Să mai amintim lamentele romantice la dispariţia micilor meseriaşi în toată lumea? Am avut şi la noi aşa ceva. Micul meseriaş, micul comerciant, micul agricultor trebue să facă loc marelui industriaş, marelui magazin comercial şi fermei agricole gigantice. Indivizii sunt transformaţi în anexe ai marei întreprinderi unde îşi găsesc o muncă mai convenabilă, viaţă mai igienică şi standardul ridicat. Aşa s'a întâmplat în Occident şi în America de Nord. La noi n'a fost posibil şi nici nu va fi posibil din motivele specificităţilor economiei româneşti.

Micul burghez este o creatură hibridă în lumea modernă. Se apropie de proletar prin veniturile restrânse, dar costumul, sufletul şi poftele lui aparţin structurii burgheze. Pretenţiile lui vestmintare, culinare şi de amuzament sunt chiar extrem capitaliste, de-a-dreptul rentiere. Nu are însă activitatea febrilă a marelui capitalist, creatoare şi utilă societăţii. Nici tenacitatea şi disciplina de muncă proletară. Micul burghez e leneş, pretenţios şi mărginit. Stadionul muncii vremii noastre are două capete: capitalişti şi proletari. Pe acest stadion se află amândoi zilnic. De obiceiu tovarăşi harnici şi câteodată în certuri

sângeroase. Işi măsoară forţele, se cunosc, se apreciază după criterii precise.

Micul burghez se ruşinează de veniturile restrânse. Se desparte cu oroare de proletari. Trăieşte pe picior larg cu buget umflat. Visul lui e opulenţa burgheză, sufletul burghez văzut prin nostalgia depărtării. De multe ori stilul de viaţă — număr de ore active, oboseală, necesităţi — al marilor căpitalişti se identifică cu al proletarilor calificaţi. Micul burghez văzând aparenţele roze la pildele de sus îşi mobilizează sufletul şi casa cu camelotă, care aduce cât de departe cu aceea a adevăratului capitalist. Nimeni nu e mai elegant, mai «rafinat»! (un rafinament de prost gust) şi mai pretenţios decât micul burghez.

Mărginit, îngâmfat, incapabil de a organiza şi gândi tehnic-modern: acesta e portretul micului burghez. Se suprapune şi neaderenţa organică la structura capitalist-proletară a vremii noastre. Deci nu poate învăţa nimic. Işi permite gesturi de nobleţă rentieră. Micii burghezi au fost deseori antibolşevici. Cu toată farsa presei mondiale care educa şi incita pe mic burghez în acest sens, capitaliştii apuseni au făcut afaceri admirabile cu Sovietele. Le-au furnizat mărfuri, maşine, materii prime. Au cumpărat excedentele economiei sovietice cu plăcere când erau oferite, volens nolens, pe preţuri de «dumping». Petrolul ieftin are miros de trandafir şi grâul cu preţuri derizorii gust de cozonac. Absolut fără nicio deosebire şi în ciuda campaniei de presă toţi capitaliştii lumii au participat la schimbul internaţional şi la comerţul sovietic. Germania a început din 1922 dela tratatul dela Rappallo. America

a ajutat la electrificarea teritoriilor imense Sovietice. Italia a avut cele mai strânse relaţii comerciale şi a încheiat tratate pentru credite pe termen lung. Anglia a făcut la un moment dat toate comenzile sale pentru lemn la Moscova. Marina de războiu a sublimei noastre aliate Franţa a cumpărat petrol dela Bacu în valoare de aproape 2 miliarde lei anual şi a refuzat petrolul românesc, într'un moment când petrolul nostru n'avea căutare pe piaţa nternaţională. Singură, România, cu concepţii mărginite mic-burgheze, a căzut în capcana presei ipocrite şi a refuzat galoşii ieftini ruşi, precum şi alte specialităţi sovietice, plătind biruri intermediarilor apuseni pe marfă luată dela vecini. Schimburile comerciale dintre România şi Uniunea Sovietică în epoca 1919—1945 au fost ca şi inexistente.

Potenţialul şi practica etapei capitaliste din România este potenţialul şi practica micei burghezii, adică la limită scandaloasă. In termeni profesorali am spune: anul şcolar cu nota 5 şi prin graţia conferinţei milostive. Adică în termeni concreţi: cu o mizerie generală şi desorganizare crescândă, culcându-se pe perna speranţelor venirii capitalului strălin, când va curge lapte şi miere pe toate drumurile. Va fi o nouă şi ultimă desiluzie şi poate ceva mai amară.

Capitalul străin nu va veni, fiindcă actualul sistem de proprietate morcelată nu e rentabil. Zadarnic se trimit emisari în străinătate. Ce om serios poate garanta capitalului străin procente de 10% anual pentru a face învestiţiuni în agricultura românească atâta timp cât se păstrează tipul de mică proprietate? Mai întâiu, mica

proprietate nu poate face şi nici nu simte nevoia — din lipsă de orizont — de a face investiţiuni.

Investiţiuni de capital străin în industria noastră nu se pot face până când nu se asigură piaţa internă de desfacere, adică până când nu se ridică la nivel european capacitatea de cumpărare a masselor populaţiei, adică în ultimă analiză a celor 80% a massei ţărăneşti. Ţăranul se ţine strâns legat de lotul lui de pământ, care îi asigură cel mult alimentaţia pentru sine şi familia sa. Cum a încercat să cumpere ceva mărfuri industriale, rentabilitatea tipului de agricultură l-a aruncat în braţele rapace ale creditului cămătăresc.

Din « etapa capitalistă » am ales forma cea mai nerentabilă: sistemul de a creşte necontenit « mica burghezie ». Potenţialul ei în cadrul tehnicei şi lumii contemporane este dezastruos şi falimentul lesne explicabil.

Generalizarea « micei burghezii » într'o ţară nu dă voie acumulării de capitaluri pentru a se întreprinde investiţiuni de mare format. Mica burghezie este egalitate în sărăcie şi pierderea oricărei speranţe de a se ridica vreodată standardul general. Atât potenţialul capitalist cu mare burghezie, cât şi cel pur colectivist îngăduie strângerea de mari capitaluri pentru construcţie. Potenţialul economic al micei burghezii nu îngăduie aşa ceva. Ea consumă imediat. Analiza bugetului românesc, a conversiunii, a celor două reforme agrare, a aparatului administrativ român, a politicei financiare sub acest unghiu « mic burghez », dă cheia falimentului economiei româneşti, incapabilă de a organiza producţia cu toate bogăţiile naturale pe care le posedăm.

VI. CONTROVERSA ASUPRA STATULUI ROMÂN MODERN

a) *Statul — între organon și contractualism*

O încercare de clasificare a atitudinii intelectuale și afective de tip sec. XIX față de atitudinea modernă de tip sec. XX se poate reprezenta sinoptic prin următoarele două scheme descriptive, care arată drumul parcurs interior de individ pentru acomodarea și determinarea poziției lui față de existențialitate și cosmos:

I. Nescio.
II. Tragicomedia raporturilor cu comunitatea.
III Atomizare { *a)* oportunism, *b)* psihologism, *c)* agnosticism estetizant.

I. Căutare.
II. Disperare.
III. Dogmatism { *a)* simulat, *b)* din disperare, *c)* veritabil.

Punctele de plecare sunt felurite, dar structural identice, prin modul de punere al problemei și prin

fatalitatea continuităţii şi înglobării în aceeaşi epocă. Diferenţele sunt şi ele radicale. Primul grup are un punct de reazim în afară. Lupta şi datele problemei sunt în legătură totdeauna cu exteriorul. Peripeţiile luptelor şi rezultatele păstrează pecetea acestui dualism permanent: eul şi raporturile lui cu externul. Cercetarea biografiei vechi sufleteşti este o neîntreruptă ofensivă-defensivă cu realitatea imediată, pe când tipul nou se caracterizează printr'un monism interior de-o exasperantă monotonie, de o intensitate şi aplecare spre lăuntric necunoscută şi complet străină primului tip.

Istoria sufletească a celui plecat dela *nescio* şi trecut prin tragicomedia raporturilor cu comunitatea se caracterizează prin importanţa acordată exteriorului. Imperiul lui intim este dominat de această obsesie sub formele cele mai felurite: fie ca datorie de conştiinţă a poziţiei lui individuale faţă de conceptul « popor », fie pornind dela concluziile unei cercetări scientiste a morfologiei sociale. In Apusul tradiţiei şi conştiinţei religioase evoluate se adaugă pitorescul crizei imortalizate de figura lui Renan, adică trăirea probabil insuficientă a valorilor absolute sau neputinţa acceptării radicalismului lor şi intrarea în real printr'o aruncare peste bord a absolutului. Dela această treaptă se păşeşte conform temperamentului şi întâmplării — sau presiunii sociale — în oportunism, psihologism ori agnosticism estetizant.

Este de prisos să spunem, că tipurile deosebite nu se întâlnesc în ideala lor puritate (inteligenţa românească nu posedă public tipul dogmaticului absolut, nici politic şi nici religios), ci sunt în general imperfecte, se amestecă

şi se întâlnesc pe linii comune. De exemplu, agnosticismul estetizant şi dogmatismul disperării sunt fraţi gemeni, aflaţi în vrăjmăşie de moarte. Linia lor familială este criticismul, adică nemulţumirea radicală faţă de stările prezente. In atmosfera agnostică, criticismul, pe lângă o lipsă de robusteţe mai prezintă stigmatul ciudat al credinţei îndreptăţirii sale teoretice definitive (oareşicum dela sine înţeles) şi lipsa de îndoială asupra eficacităţii implicate totuşi în poziţia luată. Cel plecat dela căutare şi ajuns la dogmatismul disperării (expresia este just neclară, îmbrăţişând cele două ramuri: dogmatism din disperare şi dogmatismul necesarităţii, al inevitabilului disperării) mânueşte armele criticismului cunoscând inanitatea lor. In primele faze ale căutării, îndoielii şi disperării, spiritul lui are discrepanţe şi o lipsă totală de naivitate şi pros peţime. Figura lui Medardus (eroul lui Hoffmann din romanul *Elixirul Diavolului*) — repetată în ediţii numeroase de intelectuali europeni şi unii români de formaţiune germanică — este interiorizată şi străbătută de un spirit care nu mai are încredere în sine şi în nimic. El trăieşte fără umbra unei speranţe printre ruine totale. Lipsit de ultimele esenţe şi de o axă este — în mod fatal —, critic, fiindcă fără esenţe şi fără un principiu ultim nu se poate nimic organiza şi nimic clădi. Imposibilitatea de a ajunge până la recunoaşterea esenţelor primordiale creează conflictul şi desaxarea. Critica se îndreaptă nu numai înafară, ci mai ales către sine însuşi. Exerciţiul hipercritic dintr'o neîncredere în armele şi posibilităţile sale de cunoaştere ocoleşte lupta dreaptă cu lumea exterioară şi instituţiile ei pentru a se reîntoarce

asupră-şi cu furie şi resentimente condensate şi acide. Leit-motivele se plimbă dela tonul minor şi deprimant, uneori apatic, până la violenţa nitzscheană sau soreliană — pe un fundal de tristeţe, bunătate şi delicateţe. Furiile dogmatismului din disperare sunt scurte circuituri, capabile să provoace uneori mari incendii, alteori fulgere impresionante, dar trecătoare. Atmosfera generală este melancolia, o melancolie care este — în fond — tandreţe desabuzată.

Acestei categorii se poate aplica epitetul de « *cant* », epitet peiorativ aplicat de polemica sau incomprehesiunea continentală « perfidului » Albion. Dintre cele patru caractere ale spiritului englez: obiectivitate, cavalerism, umanitate şi iraţionalitate, magistral analizate de Kantorowicz, cavalerismul, umanitatea şi iraţionalitatea sunt bunuri revendicabile şi categoriei dogmatismului din disperare. « *Cant* », noţiune care oscilează între ipocrizie şi autoînşelăciune, convine parţial acestei categorii: imposibilitatea de cunoaştere unitară şi de renunţare la anumite valori duce la luarea unei poziţii unde ipocrizia rece şi silit calculată este însoţită de naivitate improbabilă cu auto-înşelăciune febrilă şi convulsionată. Amestecul de naivitate avântată şi luciditate perfectă (negativism radical convertit) găsit în acest domeniu, dă impresia de mozaic şi naşte suspiciune — perfect explicabilă — în spiritele clare, geometrizante şi necomplicate.

Nu trebue luat drept monetă bună tot ceea ce se exprimă public şi numai ce se dă la iveală. Subteranele intime sunt cu mult mai interesante, mai variate şi mai pline de o încântătoare umanitate. Odată, profesorul

Petru Andrei a făcut declarația senzațională, că raționalismul românesc este un refugiu al desrădăcinării. Se observă înrudirea — cu tot războiul — dintre dogmatismul disperării și agnosticismul estetizant, drapat uneori în raționalism criticist.

In trecutul ambelor tipuri se poate da peste o perioadă de nihilism total. Forțele de afirmație fiind stinse, în viață nefiind decât afirmație, pentru ieșirea din acest cumplit impas, se ivesc formule de tranziție sau de disperare rece, unde se concretizează, ca în puroiul unei răni adânci, lupta unui organism atins mortal, sacrificarea celor mai pure componențe ale sângelui și slăbirea lui.

Motivele acestui aparent jos de-a-v'ați-ascunselea și refugiul într'o serie de valori sunt, pentru filistin, ciudate, dar pentru omul liber, rareori compromițătoare. In lumea extrem de pitorească dela noi, presiunea socială este minimă, iar opinia publică inexistentă. Călcarea normelor este la ordinea zilei și evadarea dintr'un tipar nu are nimic din tragismul altor lumi. Naturi artiste — Românul e născut poet ! — construcția personalității este lăsată la buna dispoziție a celui aflat în cauză. Conștiința omului anonim — omul public are sau două morale sau niciuna —, a celui dintr'o imensă masă, fiind inexistentă (și aici este sursa discrepanței și a neadecvatului românesc), formularea pe anumite laturi a individului este, în deobște, datorită hazardului, jocului și a spleenului.

Cercetarea motivelor care duc la inventarea artificiilor eliminatorii și a formulelor tranzitorii dă peste problema deciziei, marea piatră de încercare a acestor construcții mai mult sau mai puțin artificial-individualiste, cu con-

ţinut sufletesc mai mult sau mai puţin veritabil (raporturile reale de forţă, continuându-şi sbuciumul şi lupta lor).

Poziţia criticistă în faţa problemei deciziei e clară, exclude pe *aut-aut* în sens kirkegaardian. Multiformă şi analitică cochetăria criticistă (alimentată în forma românească de problematica morală a lui André Gide) exclude chiar problematica lui *aut-aut*. Vom recunoaşte dificultăţile aproape insurmontabile în trasarea consecventă a liniei. Curba şi mixtura, formele insinuante ale noutăţii şi sensualitatea heterogenului pun bariere şi deschid totdeodată ispititoare drumuri lăturalnice. Dar ceea ce uimeşte este incapacitatea de a vedea aici problema, tragicul şi acuitatea ei. Vina o poartă în părţi egale capacitatea primară şi lipsa de complexitate lăuntrică a reprezentanţilor criticismului pe de o parte, iar pe de altă parte dogmatismul disperării analizat, care a prezentat până acum rezultate parţiale şi nu a descris drumul parcurs până a ajuns acolo. Intoleranţa şi lipsa de efort (poate pauperismul) şi-au dat mâna, desfigurând datele problemei.

Epicureismul estetizant şi agnostic al criticismului mai exclude din structura sa formele noi şi fecunde de viaţă, poate însăşi fluidul orfic al vieţii, rezervându-şi o lume de păpuşi mecanice.

Mecanicismul criticist este în legătură cu transportarea metodei şi criteriilor naturaliste în lumea intelectului. Distincţia de o importanţă capitală a două domenii antagonice prin structura lor fiind neglijată, se ajunge la o confuziune ce nu putea fi evitată. Explicare cauzală şi lege pe de o parte; înţelegere, extaz artistic şi inefabil sentimental pe de altă parte; descriere din afara obiectului;

trăire în interioritatea lui; adversităţi ireductibile, fără puncte de contact şi fără o posibilitate chiar a aruncării unor punţi de comunicaţie. Intr'un domeniu: agregate mecanice. Dincolo: individualităţi şi intelect. Concepţiunei aditive a lucrurilor s'a mai adăugat un «newtonism» teoretic cu aplicaţiuni în vieaţa socială şi a creaţiunilor noologice. Nu s'a observat că unei cauzalităţi şi aditivului dintr'un domeniu se opune o teorie a totalităţii, unice în apariţiunea ei. O contemplare a substanţei ultime înlocueşte explicaţia naturalistă cu caracter aditiv, împrumutată din arsenalul metodologic al ştiinţelor mecanice. *Primum spectare deinde cogitare.* Contemplarea şi trăirea interioară dă posibilitatea unei explicări complete şi viziunea apariţiunilor intelectuale în specificitatea lor (Husserl). Numai astfel se poate explica esenţa suveranităţii statale, raporturile dintre libertate individuală şi limitele autorităţii, dozajul de drepturi şi datorii ale eului faţă de stat.

Problema pusă aditiv duce la o opoziţie ireală de valori. Reciprocitatea de influenţe şi identitatea lor structurală este negată, ajungându-se la atomizare şi ireductibil, în locul unei evidente lărgiri a conţinutului lor intim.

Capul Horn unde se sfărâmă nava interiorismului rămâne întotdeauna (ca o ironie şi insultă faţă de esenţa lui) atitudinea faţă de fenomenul gregar: aici se surprinde nobila sa panică, veritatea şi mascarea. Este interesant de observat tendinţa formaţiei de sectă: învăluiţi în splendidă izolare, în atitudini hieratice, cufundaţi în cultul forţei sau alte culturi ezoterice se declară gata să

năvălească la volan, condiţionând lovitura de păstrarea distanţei şi a splendidei izolări; e ceva copilăresc şi grav, ca în faptele şi gândurile eroilor lui Cocteau şi ai falsificatorilor de monete din marele roman al lui André Gide.

Forţele de integrare ale ordinei sociale şi juridice (integrare: expresie simptomatică a problematicei actuale statale din care Rudolf Smend a bătut monetă cu circulaţie întinsă) sunt la un nivel ridicat în epocele închise şi nesbuciumate. In cele de tranziţie scad până la zero: atunci apar « *copiii teribili* » ai lui Cocteau, Gide şi Medardus, ca « păsările furtunii » prevestitoare ale cataclismului şi ale nopţii-de-pomină, răpitoarele şi viermii cadavrelor, instinctele de fiară şi sutaşii forţei. Ei sunt exponenţii acţiunii directe. Seria de valori incluse în linia trasată energic şi drept este trăită până în ultimele ei consecinţe. Antiteza ascuţită şi radicalismul atitudinii are un ritm fascinant, având şi o bărbătească frumuseţe de paradă. Un simţimânt indescriptibil de forţă, de accelerată circulaţie şi siguranţă, animă şi iluminează. Omul acţiunii directe a făcut din inima sa peşteră de tâlhari. Nimic nu poate fi mai înfiorător şi mai dezolant, decât abdicarea totală şi conştientă dela idealurile de dreptate şi bunătate în folosul unei cauze lumeşti şi temporare pe care omul violenţei o ia asupră-şi cu autocruzime pentru a căpăta dreptul cruzimii şi al faptei neînfrânate. In această îngenunchiere pentru obţinerea dreptului victoriei şi al acţiunii ilimitate, spiritul contemporan îşi serbează alianţa cu Lucifer, prinţul întunerecului şi « tainicul lui stăpân » (Clémentel), mărturisind totodată disperarea

lui definitivă de cunoaştere şi renunţare la afirmaţia elementară, pură şi veritabilă.

Justificarea filosofică a acţiunii directe (expresia a fost răspândită mai ales de Sorel) se află într'o filosofie a iraţionalismului. Tactica ei politică este un monolitism dinamic, având preferinţă pentru exploatarea forţelor infernale ale instinctelor şi tendinţei înnăscute de agresiune (Freud). Convingerea pe latură raţională şi pe baze discuţioniste este subvalorificată şi chiar dispreţuită. In orice caz, entuziasmul veacului luminilor, prelungit până azi, pentru puterea şi posibilitatea convingerii şi în necesitatea luptei politicoase şi amabile, apare ridicolă. Acţiunea directă are credinţa violenţei creatoare şi urăşte sistemul reprezentativ, care este pacific şi ornamental. Intr'un sistem de drept public, decizia iniţială (vezi Carl Schmitt) are de optat între acţiunea directă (formulele proconsulare) şi reprezentare (împărţirea puterilor). Conţinutul ideologic se polarizează şi el tot pe două baze diferite. Exponenţii acţiunii directe sunt aliaţii forţelor demonice şi cu adevărat creatoare ale comunităţii ce pândesc în umbră şi-şi continuă jocul lor de fiare. Din când în când corectează jocul păpuşilor reprezentative, le şuieră în ureche o arie obsedantă (lege de aramă, interes naţional), îi hipnotizează cu priviri de şarpe sau le dictează ordine cu pumni de oţel în sărmane maxilare de porţelan. Acţiunea directă preferă tinereţea pentru realizarea ţelurilor sale. Sistemul reprezentativ apelează la octogenari nepericuloşi. Imaculata Marianne îşi culcă în fiecare seară în patul împodobit de trandafiri, păpuşi obeze cu mustăţi de vată.

Deosebirile dintre cele două tipuri sunt fără îndoială mari. Dar există între ele multiple linii comune. In primul rând sunt analogii de construcţii pe fundaluri identice de prăbuşiri interioare. Regăsim pretutindeni acel dogmatism din disperare şi formularea dilatorie a deciziei, construcţii ale tristeţeii şi ale falimentului lăuntric în luptă cu anarhia iminentă. Apropierea este şi mai frapantă, atunci, când se face comparaţie cu vechea lume patriarhală, a stadiului de idilă şi organon. Mihail Sadoveanu este în această privinţă ultimul reprezentant al ethosului comunitar organic şi istoric românesc. Acolo se găseşte substanţa lui intelectuală. El e omul pădurii, al foşnetului şi al apei: de aceea rolul imens jucat de apele Siretului, dumbrăvile minunate şi înţelegerea lui adâncă pentru omul simplu şi evocarea neîntrecută a copilăriei armonice. Corabia cu comori şi minuni a lui Sadoveanu se plimbă sub steaua polară a organicului românesc. El formează culmea şi totodată sfârşitul organicului pur şi absolut apărut în România. Pe această linie nu va mai fi, probabil, îngăduit de lucrat în stil aşa mare. Cele două linii: atomism şi universalism, mecanicism şi organon, unic şi total, se vor împleti şi sintetiza, se vor combate şi se vor amesteca, dar niciodată nu va mai fi posibilă construcţia lină şi pură, ieşind din adâncuri, neturburată şi ireflexivă, elementară ca la început de veacuri, definitivă şi complicată ca o vietate a naturii. Impăcarea dintre intenţie şi faptă, curgerea neîntreruptă între mădularele aceluiaşi tot, sudura perfectă a părţii închegată fără fisură, lipsa discrepanţelor şi a concluziunilor — este o podoabă fără repetiţie şi o *via regia* închisă pentru totdeauna unor

noui drumeţi, rămasă doar ca amintirea unei lumi fericite şi armonice. Această lume planează actualmente fantomatic în depărtări, trezind doar nostalgii fierbinţi şi doruri ce nu vor mai fi îndeplinite.

Atitudinea faţă de lumea organicului (nu faţă de literatura lui) în perioada de secularizare a fost sau de dispreţ profund şi stupidă incomprehensiune, sau de încăpăţânată rămânere pe vechi poziţii şi inactualitate sau — o a treia atitudine şi cea mai obişnuită dela Eminescu — de elegie romantică. A patra atitudine de înţelegere a fenomenului, de descripţie a resorturilor lui şi de plasare într'un complex de împrejurări este cea mai adecvată şi o încercăm în aceste pagine.

Legăturile dintre indivizi în lumea aflată sub steaua origanicului se făceau pe baze charismatice (Max Weber). Pe planul întâiu al vieţii comunitare se află tipul patriarhului şi al ctitorului. El era conducătorul: omul liniei şi al atitudinii, omul cu fast şi solemnitate sacerdotală, cu înţelepciune, blândeţe şi la momentul oportun — mânie şi judecată solomonică. Trecerea s'a făcut dela ctitorie la contractualism modern. Legătura dintre ctitor — conducător şi condus — se întemeia pe fidelitate şi iubire. In locul fidelităţii, care îşi are origini în viaţa religioasă, a luat locul conştiinţa comunitară — de grup restrâns sau larg — rămânând ca relaţiile să se întemeieze charismatic prin iubire şi orfism. Trebue accentuat că forţele emoţionale şi dinamice ale sufletului uman n'au dispărut, fiind substanţe. Tehnicizarea lumii moderne a adus cu sine nu o schimbare de substanţă, ci numai de forme. Problema nu e de conţinut, ci exclusiv o problemă

a formelor: expresii variate ale unui conţinut identic. Reprezentanţa supremă a unei comunităţi a fost cândva colorată teologal, iar până în preajma veacurilor noastre a fost gândită în persoana Principelui (rege, domnitor, voievod, împărat), care era posesorul puterii maxime a suveranităţii. Acum comunitatea gândeşte ceva mai des în naţiune şi în viitor, probabil, pentru o epocă, în state organizate. Dar în toate stadiile, apropierile sufleteşti sub formele de conducere nu sunt influenţe şi comandamente, ci regăsiri de suflete.

Inţelepciunea orientală a caracterizat nostalgic, sub forma unui basm simbolic, goana sufletelor de-a-lungul a şapte vieţi până la regăsirea şi uniunea lor definitivă, la capătul unui drum al durerii şi al bucuriei efemere, regăsire într'o lume orfică care este amintirea paradisului pierdut, fiorul eternităţii şi al misterului cosmic.

Ctitoria în lumea organicului era operă individuală şi fapt de conducător social. In contractualismul modern devine operă socială şi obiectivare, în sensul despersonalizării. Ctitoria era filantropie socială colorată biblic şi datorie de conştiinţă a conducătorului. Azi nu mai e filantropie, ci obligaţie contractuală a comunităţii faţă de individ sub forma restituţiei unor bunuri percepute. Filantropul şi ctitorul clădeau o fântână — de pildă — pe propria lor socoteală şi o inaugurau cu solemnitate religioasă, impresionantă şi mişcătoare. In acest gest se exprima simbolic cultul morţilor, solidaritatea dintre eu şi comunitate, destinul ctitorului de a face legătura dintre veşnicie şi actual. El plasticiza printr'un gest aceste trei fenomene de vieaţă. Aici este taina prestigiului de care

se bucură ctitorul şi exponentul (exponentul maselor poate fi socotit aproximativa traducere modernă a ctitorului): el renunţă de a avea o viaţă proprie, devenind o interferenţă de destine şi un focar unde se centralizează forţele magnetice comunitare. In ctitor, se întrevede esenţa exponentului (cuvântul modern şi-a pierdut din patos): aceea de a fi un îndreptar de suflete şi de a se îngriji de orientarea şi de mântuirea lor. El este refugiul estropiaţilor sociali, iar poarta lui este continuu deschisă durerii şi perplexităţii.

In ctitoria de fântâni, aşa de răspândită în viaţa noastră socială, avem un caz tipic, unde se ilustrează trecerea dela lumea organicului, la contractualismul modern, arătându-se în acelaşi timp modul de păstrare a elementelor vii şi eterne. In lumea veche, sleirea, adică inaugurarea unei fântâni, era cult religios şi aclamaţie socială. Atmosfera generală era de iubire şi confianţă reciprocă. Era o desfundare a izvoarelor orfice din sufletul omenesc, înfrăţire şi îmbrăţişare. Un astfel de prilej era prilejul sărbătoresc al iubirii universale, care în ultimă analiză e fundamental şi *divina necessitas* a apropierii dintre oameni. Ctitoria era operă de conducător social. In contractualismul modern devine operă comună. Caracterul personal dispare. Dar exponentul reapare sub forma de organ executiv şi reprezentativ statal. Atmosfera orfică, problemă eternă şi element primordial în procesul de formaţie al comunităţii, reapare şi ea sub alte forme şi alte denumiri. Inaugurarea unui an judecătoresc, a unei judecăţi, a unei conducte de apă sau a unui pod peste un râu poate fi — greşit — făcută fără nicio solemnitate şi atunci

este lipsită de simbol şi semnificaţie socială. In loc să devină prilejul reînnoirii conştiinţei comunitare şi imbold pentru fapte nouă, trece cenuşiu şi neobservat pentru comunitate, ca un fapt divers. Exponentul de azi, adică urmaşul ctitorului de ieri, a presimţit acest fenomen etern de viaţă socială şi ştie să-i dea proporţiile şi perspectiva necesară.

Tipul ctitorului la începutul epocei contractualismului modern în România, păstrându-şi patosul ctitoricesc şi nepierzând obiectivitatea neutrală a contractualismului se află reprezentat în figura Regelui Carol I. El a contribuit hotărîtor la fundarea statului român modern.

In România, prin Regele Carol I se pune pentru prima oară problema Statului, ca problemă de ordine şi de delimitare a raporturilor dintre eu şi fenomenul gregar, după ce mai înainte fusese pusă social prin prima expropriere de Kogălniceanu şi Cuza-Vodă. Pentru o dozare exactă a problemei şi găsirea elementelor actuale şi inactuale nu trebue pierdut din vedere acest factor.

b) *Filosofia Statului la Vasile Pârvan*

Cu deosebire în timpul războiului şi în epocile turburi postbelice — ideea de Stat are parte de toate: dela sacrificiile cele mai mişcătoare ale Eului până la cele mai îndrăzneţe şi nedrepte molestări ale lui. Statul ajunge în orice caz un concept polemic. Din această furtună se îndepărtează indiferenţa faţă de realităţile vii pe care le reprezintă ideea de Stat, nu numai în lumea din afară,

ci şi în viaţa interioară a individului. Această idee face apel la mecanismul intim al sufletului, la sentimente, la instincte (instinctul de conservare şi de apărare a familiei, precum şi al grupărei din care Eul e o părticică indisolubilă), la subconştientul şi iraţionalul care formează structura primară şi dă direcţiile fundamentale ale Eului. Fenomenele conştientului sunt dirijate de viaţa obscură şi formidabilă a subteranelor interne unde zac experienţele ancestrale, memoria speciei, afinităţilor şi repulsiile fără motivare conştientă, astăzi, dar care se bazează pe evenimente anterioare. Aceste realităţi secrete sunt, în fond, singurele orientări ale activităţii individului şi îi formează comorile ascunse pe care o lampă a lui Aladin din povestea arabă a celor «O mie şi una de nopţui» i le poate da oricând la iveală.

Vieaţa individului se desvoltă şi trăieşte determinată de conceptul de Stat, de ideia pe care şi-o face despre obşte şi de emoţia trezită. După o exactă comparaţie anatomică a lui Paul Harms, tot aşa cum inima bate înfăşurată de coastele pieptului, iar creerul poate funcţiona numai în oasele craniene. Legătura între Eu şi Stat nu este dela adversar la adversar şi nici dela prieten la prieten, ci dela organ viu la organ viu ale căror relaţii sunt o condiţie subînţeleasă de reciprocă existenţă. Dacă facem analiza Eului vedem că e compus în cea mai mare parte din elemente sociale, iar componentele exclusiv individuale sunt excepţii la regulă. Familia, şcoala, biserica, armata, politica, meseria, cutumele, aruncă rând pe rând seminţele lor în grădina Eului. Elementele sociale covârşesc viaţa individuală, hrănindu-i conştiinţa şi

dându-i directivele. Cultul Statului în ultima substanţă nu face decât să întroneze o regulă normală şi sănătoasă a colectivităţilor organizate.

Printre gânditorii români, Vasile Pârvan ocupă un loc strălucit în această serie. Chinuit de îndoeli şi de conştiinţa tragică a singurătăţei totale — un echilibru sau harul deciziei i-au fost până la sfârşit necunoscute, autorul «Memorialelor» a avut totuşi luciditatea necesară pentru a zări lanţurile binefăcătoare care leagă pe individ de societate, pe singuratec de semenii lui. Naivul orgoliu al izolării definitive şi ignorarea mândră a fratelui strivit de durere sau transfigurat de bucurie n'a intrat în incinta sufletului august a acestui Scit drapat cu mantii greceşti şi întunecate vestminte de pastor protestant. Din studiile lui istorice a căpătat obişnuinţa perspectivelor, valorificarea evenimentelor şi a indivizilor sub unghiul veacurilor, iar nu sub aspectul clipei fugare. «In formele lor străvechi, familia, Statul şi dreptul sunt simple prelungiri ale vieţii biologice», spune Pârvan în cartea de *Idei şi forme istorice* (pag. 91), pentru ca aceste instituţii să ajungă mai târziu entităţi în sine, personalităţi cu atribute de sine stătătoare. Această evoluţie «alcătueşte pentru cercetătorul istoriei universale, un obiect în sine, o devenire totală, care valorifică total fenomenele de vieaţă conexe ei şi poate constitui un punct de vedere superior de regrupare a tuturor faptelor de aspect istoric împrejurul acestei axe, astfel încât să se poată căpăta o linie de devenire completă al cărei capăt anterior să se piardă în vieaţa animalică, iar cel posterior în taina viitorului» (*Idei şi forme istorice*, pg. 92).

Nu există, deci, în concepţia lui Pârvan, rupturi sau salturi, ci lente deveniri înlăuntrul aceluiaşi complex însufleţit de un spirit identic. O astfel de concepţie e realistă, istorică şi organică.

Recunoaşterea permanenţelor din vieaţa socială şi individuală duce la conştiinţa Statului istoric. Intre cultul exagerat al Eului — cum se practică în cultura românească contimporană — cu pericolele aferente: anarhism, egotism, criticism disolvant, dezorganizare metafizică şi între cultul desfiinţării Statului este totdeauna prietenie. Apologia suveranităţii populare de tip Rousseau şi a individualismului liberalist duce la desfrâul normelor (implicit la nerespectarea legilor). Lege şi Stat sunt armonice. Libertate individuală şi Lege (adică normă restrictivă) sunt antinomice. Poziţia lui Pârvan se deosebeşte în această privinţă de constituţionalismul lui C. Stere, care se reclamă dela constituţionalismul englez (în particular dela Dicey). Se deosebeşte şi de legalismul junimist, care a luat în braţe Constituţia «importată» la 1866 şi «copiată» după pactul fundamental belgian din 25 Februarie 1835. Concepţia lui Vasile Pârvan derivă din tradiţiile istorice române asupra Statului şi pune accentul asupra elementelor anterioare din vieaţa unui popor. După această concepţia, Statul este organism vechi, deasupra noţiunilor şi ordinei juridice, care pot fi schimbătoare, pe când Statul are o durată lungă şi cu perspective infinite. Dreptul este creiat de Stat ca instrument pentru organizarea sa interioară, schimbat după contigenţele istorice şi stadiul evolutiv. Se poate ca acest instrument, precum şi conducerea să cadă în

mâna unei caste şi a unei seminţii străine (epoca fanariotă, drept binzantin), sau să fie sub conducere şi indicaţie din afară (Poarta păgână). Ideea de Stat, care se împleteşte în tradiţia românească în primul rând cu «legea», rămâne intactă, un patrimoniu neînstrăinabil, ascuns ca o comoară în zicători, în balade, în poveşti, în moravuri, în concepţia generală asupra vieţii şi vizibil, mai ales în comportarea din vremuri grele şi dela mari răspântii. Moştenirea romană a lăsat în această privinţă urme indelebile. O analiză subtilă a instituţiilor şi obiceiurilor juridice romane, transmise în vechiul drept românesc şi în folklorul naţional se poate găsi în C. Stoicescu (La magie dans l'encien droit roumain — Rapprochements avec le droit roumain, Paris, 1926) unde se demonstrează încă o continuitate pe lângă cea linguistică continuitatea cutumelor juridice romane în Dacia, până în vremurile noui. Tradiţia instituţiilor juridice lăsate de Roma se oglindesc în vechi obiceiuri de drept românesc, în magia şi poetica populară.

Savigny, care a avut numeroşi elevi în România, (Kogălniceanu, Simeon Bărnuţiu şi în unele privinţe *Junimea*), vorbea de un anumit «*Volksgeist*», de un spirit particular al popoarelor. Acest spirit specific este creator al Dreptului şi al normelor sociale. Inlănţuirea şi desvoltarea elementelor componente se fac organic şi pe baze istorice.

Această concepţie organicistă, istorică şi realistă, împărtăşită şi de Pârvan, se deosebeşte profund de doctrina libertară şi paşoptistă, cu rădăcini în filosofia iluminismului şi în ideologia Revoluţiei burgheze dela 1789.

După o asemenea doctrină, Statul nu creiază Dreptul, ci-l constatăm sau cum spune Kelsen, este un suport al Dreptului, iar nu creatorul său.

Plecând dela faimoasa afirmaţie că Statul este un raport de forţe, un efect al echilibrului temporar dintre grupările sociale, doctrina libertară, care vede sub unghiul efemerului, iar nu *sub specie aeternitatis*, face disjuncţie între Stat (aflat în mâna guvernanţilor uzurpatori) şi Drept, o realitate suprasensibilă, solidaritatea în sensul etico-social, care este deasupra ideii de Stat. Disjuncţia operată este făcută în vederea purificării conceptului juridic, pentru a-l ţine departe de influenţe secundare şi a-i da independenţa necesară. Principiul se duce până la ultimele lui consecinţe, combătându-se actele zise de guvernământ, doctrina dreptului de conservare a Statului, ca un privilegiu luat asupra dreptului pozitiv şi ideal, opunându-se principiul juridic pur. Cu toate avantagiile teoretice incontestabile, încălcarea realităţei e frapantă şi confuzia metodelor semnificativă. Disjuncţia între Drept şi Stat nu e posibllă, fiindcă ambele formează o unitate, un organ indivizibil, Statul creiând Dreptul pentru reglementarea sa interioară şi modificându-l după legile proprii de creştere, după necestităţile sale ca organism independent, aflat în vecinătate amicală sau inamicală cu alte organisme analoage. Chiar în gospodăria proprie a Statului există elemente care sunt predestinate sacrificiului într'o anumită fază a istoriei naţionale sau la o răspântie decisivă. Injustiţia pentru acele categorii sociale poate fi strigătoare şi favorizarea altora suspectă. (Un exemplu obicinuit în exproprierile de toate nuanţele, începând cu

cele agrare făcute în stil mare şi sfârşind cu cele citadine de simplă utilitate publică). Legiuitorul şi guvernantul s'ar afla în mare încurcătură, dacă ar ţine cont de interese antinomice şi nu ar avea criteriul decisiv al intereselor permanente sintetizate în noţiunea de Stat. Pentru problema specific românească, circumstanţa închegărei de-acum înainte în forme stabilite şi a unificării politico-juridice agravează pericolul tendinţelor centrifugale şi luminează calea spre un cult exclusiv al organismului denumit Stat în defavoarea individului şi a claselor exploatatoare.

Concepţia istorică asupra Statului a lui Vasile Pârvan are ca opoziţie concepţia raţională a Statului (reprezentată la noi cu tot aparatul ştiinţific de C. Stere), teoretizată de enciclopediştii francezi, răspândită de Revoluţia burgheză dela 1879 şi cristalizată în teoria kantiană asupra Statului: «der Staat ist die Vereinigung einer Menge von Menschen unter Rechtsgesetzen» (*Kant*, Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, paragraf 45). Urmaşii lui Kant au accentuat şi mai mult corelaţia intimă şi definitivă dintre ideea de Stat şi ideea de Drept. Neokantianul Felix Somlo — ultimul din serie în ordine cronologică — după ce defineşte Statul «als eine Gesellschaft, die durch die Befolgung der Normen einer Rechtsmacht gebildet ist» (*Juristiche Grundlehre*, 1927, pg. 251), adaogă: «der Staatbegriff führt also auf den Rechtsbegriff zurück und lasst sich ohne ihn gar nicht erfassen» (op. cit. pg. 251) deşi au existat şi există mereu State, care într'o elocventă quasi-unanimitate n'au ţinut niciodată socoteală de principii juridice derivate dintr'o filosofie a raţionalismului, ci de substanţiale interese ale

colectivităţii, considerată ca unitate de sine stătătoare în timp şi spaţiu. Prin concepţia sa asupra Statului, Vasile Pârvan ia poziţia împotrive spiritului raţionalist şi critic din cultura vremii şi în special din ţara românescă (Junimea kantiană cu Titu Maiorescu-Carageale-Carp şi poporanismul) pentru a se înscrie în curentele realiste, care încearcă desfundarea isvoarelor vitale şi valorificarea potenţelor primare şi specifice. Pârvan a avut comprehensiune şi intimă aderenţă cu problematica Răsăritului semi-colonial, precum şi intuiţia relaţiilor religiei cu sufletul şi fenomenul românesc. S'a gândit cândva la o Istorie a Bisericii româneşte «pornită în spirit larg, cu luarea în considerare a tuturor fenomenelor de vieaţă creştin-ortodoxă din părţile noastre, care cere nu numai o cultură bogată de erudit multilateral, dar şi un anume dar de divinaţie şi de reconstrucţie »: această « istorie a bisericei noastre e până în amănuntele ei dependentă de istoria generală a bisericei răsăritene »; « în sfârşit mai toată cultura noastră veche, ştiinţa şi arta e o formă de vieaţă a bisericei noastre: a scrie istoria bisericei înseamnă, în bună parte, a scrie istoria culturei noastre » (*Memoriale*, pag. 73 et passim în panegiricul pentru C. Erbiceanu).

Din gândul fundamental despre inexorabilul Statului istoric, Pârvan a tras toate consecinţele şi concluziile inevitabile. Dispreţul lui pentru regimul, stilul de vieaţă şi mentalitatea libertară era imens. « Oamenii de sută » era o expresie favorită pentru prea obicinuita duzină, iar pentru « sistemul de industrializare şi multiplicare mecanică a ideilor nouă şi de dresaj filosofic — în massă —

al animalului uman » (Idei şi forme istorice, pag. 12) nu găsea — după cum se vede — decât ironii şi sarcasme. « Democraţiile internaţionale: elenistică, imperial-romană, actuală, au încercat, toate, posibilităţile de înmulţire pe cale mecanică a sufletelor superioare » (op. cit. pag. 12). Metoda modernă îmbrăţişată se dovedeşte greşită: « încep să recunoască monumentalii şefi de şcoale filosofice, artistice, ştiinţifice, că şcoala, ca instituţie educativă a mulţimilor, nu are rostul mecanic, militarist şi trivial al uniformizării gândului şi al reglementării creării, ci datoria mult mai modestă a desanimalizării capetelor de sută şi al procurării repezi a mijloacelor tehnice de lucru pentru capetele geniale» (op. cit. pag. 13). Rolul educaţiei în vieaţa unui Stat a fost accentuat de Vasile Pârvan şi aici e, sigur, motivul secret al grijei lui continue pentru echipele de elevi, care l-au înconjurat cu o pasiune şi un devotament fără egal în analele şcoalei româneşti. Nu educaţia — şablon, inevitabilă regimului, în vigoare pe timpul său, ci educaţia-nuanţă, schimbată dela individ la individ, după conformaţia lui specifică şi după posibilităţile închise în rezervoriile de energie iniţială. Prima lecţie inaugurală din cele patru (1. Datoria vieţii noastre, 2. Despre valorile istorice. 3. Despre ritmul istoric. 4. Anaxandros), care formează « *Idei şi forme istorice* », se ocupă în deosebi cu problema învăţământului superior, conceput ca un laboratoriu de metode creatoare. In îndrumarea vieţii publice româneşti, şcoala are rolul esenţial. Pârvan a pus accentul pe Creaţie. In orientarea pentru o generală trivializare a regimului contimporan, personalităţile de elită, precursorii, cei agitaţi de demonul

neliniştei lăuntrice şi creiatoare sunt stingheriţi în mod constant. Principiul selectiv fiind înlocuit cu cel electiv, numărul amorf domină şi înăbuşe valoarea pură: «ca Diogene din Sinope, profesorul contimporan are a căuta, în şcoală, ca şi în lumea largă, cu lampa aprinsă şi ziua oameni: oameni întregi, noui, în care pâlpâie flacăra ideei». *(Idei şi forme istorice, pag. 13)*,. Nu o schematică egalitate a indivizilor este legea de căpetenie, ci inegalitatea funciară structurală, pe care colectivitatea trebue s'o discearnă prin reprezentaţii ei eminenţi şi s'o îndemne la dsfăşurarea şi înflorirea maximă a minunatelor însuşiri. Cerinţa inevitabilă a echipelor de exponenţi în vieaţa unui Stat (un teoretician democrat ca Alain îi numeşte «*Les Importants*», iar Jean de Pierrefeu «*La Confrérie de Puissants*», deşi se află pe versantul opus al baricadei cu Pârvan) întâmpină dificultăţi inutile din pricina superstiţiei «numărului» hotărîtor. Disciplina colectivităţei şi a vieţei interioare se bazează pe diferenţele calităţilor ierarhic organizate şi pe aptitudinile naturale, neglijate în societatea modernă şi în societatea românească. Pârvan a scăpat de această generală superstiţie.

Este interesant de analizat contrastul care există în această privinţă între marele istoric şi diferiţi teoreticieni progresişti. (Cel mai strălucit şi mai reprezentativ din serie, C. Stere). Primul, afmiliarizat cu legile fundamentale ale desvoltărei neamului nostru în trecut, cu atmosfera specifică a poporului în concertul european, având intuiţia exactă a nevoilor sale în perioada prezentă, determinată şi aflată în legătură cauzală directă cu evenimentele anterioare, nu are nici un respect pentru ideologia ilu-

minismului burghez. Era un revoluţionar conservator. Al doilea, purtând în inimă şi minte un decalog ideal caută să aranjeze realitatea românească după şabloane date. Nu interesează discuţia asupra valoarei în sine a decalogului, ci întrucât regulile lui sunt extrase din aspiraţiile spre ideal ale poporului respectiv şi-i pot forma îndreptarul. Stere era un revoluţionar convertit la evoluţionism liberal — şi aici a fost drama lui şi a ţării româneşti.

Nu trebuie uitată, din nefericire, o împărţire a lui Eminescu: pătura suprapusă orăşenească şi Românul dela ţară. Sunt două neamuri deosebite, uneori, în cele mai mici amănunte. Definirea tipului românesc prin orăşean — după cum se face — e o greşeală iniţială, aproape o calomnie.

Orăşeanul român scânteiază de inteligenţă şireată, de spirit viclean şi de panglicarism. Nu-l interesează în nici un fel problema morală. Din această lipsă — religia şi morala constituesc frâne în comportarea socială — provine desmăţul clasei noastre diriguitoare. Scandalul şi infamiile de tot felul sunt corolare ale acestui indiferentism.

Ţăranul în exemplarele de elită din opera lui Creangă sau Sadoveanu nu are scânteierea unui erou al lui Carageale, Ionel Teodoreanu sau Papadat-Bengescu. E, însă, de o egală fineţe şi posedă un echilibru, un ax central, o măsură care nu se găseşte la tipul orăşenesc. In Parentalia avem o splendidă şi exactă descripţie pe care o face Pârvan ţăranului român:

« ţăranul: cu boiul drept, cu figura rezervată, cu ochii sfredelitori, cu glasul crescut ca pentru vorba dela dis-

tanţă mare, cu mişcările rare, potolite, pentru a ţine mult la oboseală, cu sufletul senin întru aşteptarea ca ceva firesc nu numai a binelui, ci mai ales a răului, cu legea cuvântului dat, cu legătura până dincolo de mormânt, cu delicata ascundere a durerii ori bucuriei prea mari, cu domneasca ospitalitate dela egal la egal, cu bunacuviinţă distinsă faţă de feţele luminate, dar şi cu adânca ironie şi nobila încredere în sine, pentru cei ce nu-i simt cuviinţa lui» (*Memoriale*, pag. 185).

Intelectual cu atitudine «Caragiale» iubeşte fronda iresponsabilă. paradoxul ieftin, irespectul valorilor absolute, o stearpă logică, o presupusă claritate ce mutilează realitatea, un criticism până la absurd şi nu are conştiinţa responsabilităţii scrisului şi a activităţei publice. Un Pârvan-Motru-Iorga-Creangă-Eminescu formează o familie literară distinctă. Tipul prim e familiar până la insuportabil şi disolvant până la anarhie. Un Vasile Pârvan e grav, profetic şi orgolios. Cineva, l-a definit odată: instincte de hoţ de cai, drapate cu mantie de cardinal, definiţie caracteristică pentru incomprehensiunea organică şi oroarea nemărturisită care le-o insufla. Un curet e critic: junimism, caragialism, poporanism. Altul e creiator: Kogălniceanu, Eminescu, Bărnuţiu, Iorga, Pârvan, Motru, Brâncuşi, Arghezi. Unul e voltairian, uscat şi zâmbitor, celălalt curent poartă blestemul neliniştei lăuntrice. Cele două linii comparative pot fi continuate şi numai rareori se întâlnesc.

Deosebirile sunt în primul rând de atitudine în faţa problemei metafizice şi a situaţiei omului în cosmos: apoi de concepţie sociologică asupra lumei; asupra vieţii;

asupra sensului istoriei; asupra rostului popoarelor şi a ţelurilor pe care le urmăresc.

* * *

In rezolvarea problemei «individ şi mediul înconjurător» se ţin în socoteală, în mod firesc, antecedentele istorice şi momentul în care se găseşte societatea respecttivă. Pârvan spunea: «oameni noui, înflorind în marea lumină a vieţii, se pleacă cu reculegere spre pământul unde dorm oamenii vechi, din tăria cărora au crescut ei, oamenii noui, ca florile nouă din pulberea florilor vechi». *(Memoriale*, pag. 164*)*. Soluţia acestei probleme individ-mediu (în speţă individ-Stat) variază după stadiul evolutiv al naţiunei şi după tendinţele centrale din cultura şi economia vremii. In epoca modernă antinomia precedentă poartă o altă coloratură. Cei doi termeni se confundă în noţiunea mai precisă şi mai puternică de Stat pentru închegarea şi stabilirea normelor şi alibiilor definitive. Din două realităţi înguste şi informe se organizează armonic în jurul unui ax central, forme şi gânduri ritmuri şi permanenţe, care se transformă ulterior sub punctul de vedere al istoriei — definită de Pârvan ca o atitudine în faţa vieţii, ca şi alte discipline înrudite *(Idei şi forme istorice*, pag. 47*)* — în valori pur istorice.

Pârvan împarte valorile istorice în trei categorii: biologic-utilitare, ritmic vitale şi spirituale. In ultima categorie de valori sau deveniri istorice, intră: *a)* naşterea şi devenirea atitudinei filosofice şi istorice, cuprinzând evoluţia metafizicei, artei comemorative, a tradiţiilor familiare, sociale şi politice; *b)* perfecţionarea ritmului vital

până la conştiinţa de sine creatoare a artei de conţinut (deosebită de arta intuiţiei simple), *c)* atitudinea cercetătoare, care se aplică peste direcţiuni: teoria cunoştinţei şi ştiinţa luând critic înţelegere şi posesiune de fenomenologia exterioară; *d)* introducerea controlului în vieaţa religioasă ducând la o sistematizare logică, etică şi metafizică; *e)* eticizarea vieţii sociale prin crearea unor drepturi şi datorii ideale; *f)* existenţa lumei idealismului şi a ideilor pure. «Astfel se spiritualizează conceptele despre familie, drept şi Stat, se creiază idealismul social-politic, robindu-se atât individul cât şi colectivitatea unor idei supra-utilitare, individuale sau sociale; se nasc ideile demnităţei, onoarei/ consecvenţei istorice, se deplasează spre ideal cauzele luptelor între oameni» *(Idei şi forme istorice*, pag. 87*)*.

Această definire a conceptelor de drept şi Stat în sistemul lui Pârvan nu mai este banala concepţie a statului-jandarm liberal, ci Statul e o unitate organică în care sunt sistematizate generaţiile trecute, prezente şi aspiraţiile unei armonice continuări şi înfloriri în viitor. In recunoaşrteea acestei comunităţi nu se poate vedea o aservire a individului, ci adevărata împlinire a personalităţii omeneşti, cum spune democratul Wilhelm Mommssen. *(Individuum und demokratischer Staat*, Berlin, 1922, pag. 31*)*.

Pentru memontul istoric în care se află poporul român, criticismul şi concepţia iluministă asupra Statului constituie un impediment de creaţie. La întemeierea unei culturi a existat totdeauna un *Sturm und Drang*, o deslănţuire a energiilor şi posibilităţilor, un entusiasm, o încre-

dere aproape nemărginită în darurile poporului respectiv. Exagerarea criticistă e acid aruncat la rădăcina unui pom de curând plantat. Ideologia raţionalistă nu favorizează închegarea în forme unitare a Statului. Acordarea unor libertăţi fără margini şi apologia individualismului anarhic sunt menite să împiedice fundarea unui organism statal românesc în toată întinderea şi splendoarea pe care drepturile sacre istorice şi drepturile derivate din demografie le confirmă.

Avem o moştenire într'adevăr grea în sânul culturei noastre, pe lângă aceia a dificultăţilor din afară. Junimismul a lăsat nefastul dispreţ faţă de realităţile locale, analizate cu lupa diformantă a scepticismului, iar nu cu dragostea şi înţelegerea pentru dureri scumpe. Caragiale a dat arme noui zeflemiselei şi zâmbetului facil din arsenalul unui formidabil talent. Junimismul prin câţiva din membrii săi importnaţi poartă, deci, marea vină. Strânşi în club de oameni înăcriţi şi intim nenorociţi, că sunt aruncaţi în ţara Papuaşilor, în loc să facă politică la Londra, cum ar fi dorit dictatorul Petrache Carp, egoişti şi spirituali gen Popor, convinşi că «nu rezistă celula românescă» ca Titu Maiorescu — ciudată figură de poliţist cultural —, lipsiţi de generozitate şi curiozitate pentru peisagele natale, acest club formează cel mai trist capitol din istoria culturei şi moralei româneşti. Strălucirea talentului nu diminuează întru nimic responsabilitatea în faţa istoriei şi a urmaşilor care trebue să ducă o acerbă luptă de eliberare din cătuşele pregătite şi care au de îndurat nenumăratele obstacole puse în calea unei normale desvoltări a geniului românesc.

Această critică, deşi continuată cu relativ succes până în zilele noastre se va stinge treptat, treptat, reducându-se la o supraveghere necesară a instituţiilor şi vieţei publice. O altă concepţie istorică, realistă şi creiatoare, totdeodată un imn adus destinelor supreme, care aşteaptă Statul român şi cu conştiinţa marginilor în cari se poate desvolta, normal, individul, se află în opera lui Vasile Pârvan.

* * *

Comparând în « *Gânduri despre lume şi viaţă la Greco-Romanii din Pontul stâng* » stela funerară a lui Anaxandros cu scenele de pe friza Parthenonului, Pârvan găseşte « aceiaşi deplină linişte, venind din aceiaşi armonie între lupta vieţii şi scopul vieţii: consacrată toată Statului; aceiaşi împăcare întru odihna de veci după o vieaţă de jertfe şi de glorie întru binele public » (*Memoriale*, pag. 13). Din această cauză şi « reprezentarea celui mort, pe monumentul funerar, n'are de ce să fie amărâtă; dimpotrivă cu cât e mai senină, cu atât răspunde mai deplin sentimentului de mulţumire de sine, cu care cel răposat e pus să vorbească despre vieaţa sa armonios sfârşită: vieaţa lui e doară un dar al zeilor cari ocrotesc Statul: şi întrucât Statul continuă a înflori, moartea nu e pentru cetăţean decât o senină odihnă binemeritată. « (*Memoriale*, pp. 13—14). Taina extraordinarei desvoltări şi a puterei Romei este după Pârvan în faptul, că, « se crea acel măreţ concept al Statului-Zeu, cu teribila voinţă a unei divinităţi abstracte, Roma, căreia împăratul însuşi nu era decât un acolyt divin şi dela care proceda toată maestatea, toată puterea, toată gloria — acea religie politică, în care

fiece credincios admis la mysterii era un membru cetăţean cu depline puteri egale, chiar celor ale împăratului-zeu, asemenea căruia era în dreptul său de a deveni oricând prin singură devotarea lui întreagă cultului Zânei-Mame ». *Memoriale*, pg. 186). Acest măreţ concept al Statului-Zeu era « un nou fel de religiune » (op. cit,. pg. 186). Şi dacă cultul religios al Statului-Zeu, Roma, cu templele, preoţii şi colegiile ei de slujitori atrăgea fără putinţă de opunere pe toţi cei ce-i veneau aproape, făcându-i credincioşi ai nouei religii, apoi vieaţa romană, în formele ei concrete, era o unică clădire de piatră, un templu unic, cât însuşi imperiul de mare» (op. cit., pag. 187). Acest « imperiu al Romei era o răbdătoare, simetrică, armonioasă, uriaşă construcţie a unui singur divin arhitect: cu drumuri, oraşe, graniţe, poduri, cetăţi, apeducte, băi, amfiteatre, zidite ca pentru vecie, zidite deodată, legate între ele, ca o singură neasemănată reţea, din care nu scăpau marei strângeri, între firele ei nesfârşite, nici naţiunile, nici indivizii odată cuceriţi » (op. cit. pg. 188). Nu forţa era, deci, secretul Romei, ci noua religie a Statului pe care au insfituit-o. Rândurile de mai sus ale *Memorialelor* fac parte din activitatea de după războiu. Anume « în 1919 la pomenirea Impăratului Traian de către Academia Română, profesorul Pârvan ţine cuvântarea festivă care începe cu... sunt Parentalia (Parentalia, Analele Academiei Române, 1922) şi cuprinde pagini de adânc impresionantă poezie. E un imn închinat naturei şi puterilor omului, Daciei, lumii, soarelui, Romei, Statului-Zeu, Impăratului, lui Decebal, — cu multe reflecţii lăturalnice, pline de adevăr şi de concentrată sim-

ţire, plastic redată» (I. Andrieşescu, Vasile Pârvan, 1927, pg. 14).

In aceste imnuri şi elegii (Parentalia, Rosalia, Anaxandros, Algenor, In memoriam) în care iese la iveală talentul unui mare poet, Pârvan apare în ipostaza unui *vates*, a unui herold inspirat, cuvântând poporului în nenorocire şi dând glas bucuriei victoriei. Poate fi asemănat cu Fichte, fiindcă a avut în România rolul hotărîtor pe care marele filosof l-a jucat în conştiinţa tinerimei germane din epoca nenorocită postnapoleoniană. Cine a avut fericirea să trăiască emoţiile şi tragedia cumplită a generaţiei imediat următoare primului răsboiu mondial îşi aminteşte fascinaţia extraordinară pe care o exercita autorul *Memorialelor*, chemarea profetică întru idealism a acestui sever pastor şi blând îndrumător. Torturat şi grav, cu incantaţii de vechi balade în stil, cu presimţirea misterului cosmic pe care opacitatea sufletească a altora o lăsase în uitare, opera lui Pârvan a fost fântâna cu apă vie a tineretului. Dialogul platonic, Parentalia, Datoria vieţii noastre, erau recitate de inimi noui, de minţi proaspete, incapabile de a mai primi trista învăţătură a scepticilor şi pozitiviştilor mecanicişti.

* * *

In prima lecţie inaugurală din *Idei şi forme istorice* ţinută la 3 Noemvrie 1919 în Universitatea Clujului, Vasile Pârvan înţelege rostul popoarelor şi al Statelor ca pe un rost de cultură. E un gând care apare de nenumărate ori sub condeiul lui şi poate nu-i străin de curentul german de Filosofie a Statului şi Dreptului care vede

în bunurile culturale supremele valori şi criterii. (Cpr. Kohler, Moderne Rechtsprobleme, 1907; Radbruch, Grundzüge der Rechtsphilosophie, 1914; Fritz Münch, Kultur und Recht, Sauer, Grundlagen des Strafrechts, 1921 şi mai ales Max Ernst Mayer... «unser ganzes System darauf angelegt ist, den höchsten Kulturwert als soziales Ideal zu begreifen» (Rechtsphilosophie, pg. 48). Influenţa lui Kohler, ca şi a lui Fichte, este indubitabilă. Pârvan n'a fost un simplu istoric, lipsit de posibilitatea unei viziuni generale asupra fenomenelor de vieaţă ale trecutului ceea ce presupune o largă pregătire şi serioasă vocaţie filosofică — în România îşi găseşte perechea numai în marele A. D. Xenoppol —, ci şi un cugetător de mâna întâia cu o sistematică pregătire. Câteva date biografice din broşura d-lui I. Andrieşescu sunt extrem de semnificative în această privinţă. După anii obişnuiţi de pregătire în ţară — a avut ca profesori pe Dimitrie Onciul, N. Iorga, Ion Bogdan, Mehedinţi, D. Evolceanu, Grigore Tocilescu, — V. Pârvan a plecat în Germania la Jena, cinci semestre la Berlin şi a trecut doctoratul la Breslau cu C. Cichorius, tratând despre «Die historisch-epigraphische Untersuchung», 1909, 132 pg. în 8⁰). In studiul din 1909 asupra împăratului filosof Marc Aureliu («Marcus Aurelius Verus şi L. Aurelius Commodus» A. D. 138—161, 239, p. în 8⁰) are «o amănunţită parte introductivă de tălmăcire şi istorie al stoicismului, rod al preocupărilor sale filosofice, din vremea cât a studiat la Berlin, paralele cu acelea de economie politică, ce se reflectează în teza sa de doctorat». (I. Andrieşescu, op. cit. pg. 10). Deci, la Berlin a avut, desigur, ocazia în cele

cinci semestre să studieze pe Joseph Kohler, vestit comparatist al facultăţii juridice berlineze, centru de atracţie al întregei tinerimi studioase din acea vreme. Dintre Români, Profesorul de Enciclopedia şi Filosofia Dreptului dela Cernăuţi, George Drăgănescu, e unul dintre elevii lui Kohler (v. în « Zeitschrift f. vergl. Rechtswissenschaft », condusă de Kohler « Rumänische Hochzeitsgebräuche », Bd. 23 şi « Quellen des rumänischen Rechts », Bd. 24, 1910), în afară de Pârvan, aflat cam în aceiaşi epocă la Berlin.

Se poate vorbi la problema scopurilor Statului român de:

a) scop de cultură (Pârvan),

b) scop de putere (conservatorii reacţionari sau imperialiştii),

c) scop de drept (Stere).

Să însemnăm că, întrebarea despre ţelurile Statului primeşte răspunsuri felurite, după cum problema discutată este « Sollproblem » sau « Seinsproblem », adică o problemă despre ceea ce trebue să fie Statul şi despre ceeea ce este într'adevăr. In prima categorie despre ceea ce trebuie să fie Statul, ţelurile sunt nenumărate şi subiective. Fiecare concepţie generală asupra lumei şi asupra Istoriei, aproape fiecare individ în parte, are pregătită o soluţie specială, care nu concordă cu alta.

In a doua categorie, problema Statului este privită dintr'un punct de vedere descriptiv. E un fel de topografie a mecanismului şi a posibilităţilor pe care le închide. Acest mod de a defini problema e sub unghiul obiectivităţei, sub unghiul neamestecului dintre fapt şi ideal.

Atât Statul-Cultură cât şi Statul-putere nu pot fi realizate, decât în marginile unor anumite norme, după ce în prealabil şi-au stabilit o ordine interioară în liniile sale principale de natură juridico-administrativă. Formele sociale inferioare sau pe treaptă înaltă de desvoltare sunt obligate pentru o bună funcţionare să se supună la reguli precise şi prestabilite. Organizarea pe bază de legi este indispensabilă mersului normal al societăţii. Componentele ordinei juridice modelează la rândul lor datele primare. Dar aceste componente nu pot fi, pentru o sănătoasă îndrumare şi armonioasă conlucrare, esenţial deosebite pe materialul modelat, ci trebuie să fie în concordanţă cu direcţiile virtuale şi cu proprietăţile lor particulare. Introducerea unei instituţii juridice într'o atmosferă nepropice nu va da rezultatele aşteptate. Poate fi chiar periculoasă. Tot astfel este inexactă asumarea unei misiuni exclusive, fie de cultură, fie de finanţe, fie de războiu, fie de dreptate. (Altceva e ordinea juridică şi altceva misiunea de echitate, de dorit ca regulă în distribuţia interioară, dar care nu poate fi luată în seamă, când interesele de conservare şi mărire o cer). Aici e una din erorile lui Pârvan, care a optat pentru Statul-cultură, după cum C. Stere a preferat Statul-dreptate. Statul nu are nici o misiune în afară de aceeia de a trăi şi de a da membrilor săi posibilitatea unei desvoltări maxime. Instrumentul juridic,. cultural, financiar, războinic, sunt, rând pe rând, întrebuinţate şi la momente oportune, pentru apărare, putere şi propăşire.

Ordinea juridică a unui Stat e decretată uneori ca o valoare absolută, un ideal în sine, în loc să i se recunoască

— aşa cum sunt faptele — calitatea-i principală de regulator al relaţiilor dintre individ şi comunitate, dintre individ şi individ. Temeiuri protivnice se găsesc în facilele sacrificări ale acestui ordini din deceniu în deceniu, deoarece mobilitatea e strâns legată de structura sa, apoi în încetarea aproape definitivă în momentele excepţionale, de ex. războiul. Aşa numitele «drepturi» de necesitate sunt mijloace formale comode pentru îndeplinirea datoriilor supreme de apărare prin orice mjiloace permise de posibilităţi şi de orgoliu naţional.

* * *

«Ideea naţională fiind o stare de conştiinţă, înainte de toate culturală, iar geografia umană demonstrând nu după oameni, ci după pământul pe care se aşează, adevărate autohtonii culturale nu ajungem oare la marea realitate istorică, aşa de neînţeleasă atâta vreme, aşa de combătută şi de contestată, a autohtoniilor naţionale ?» (Memoriale, pg. 173). Ideea localismelor şi a autohtonismului e o idee scumpă lui Pârvan. Ea apare sub diverse forme mai ales în acele imnuri pentru cei căzuţi pentru libertate (Rosalia) sau în închinarea Impăratului Traian la XVIII veacuri după moarte (Parentalia). «Popoarele modelate de pământul pe care prind rădăcini se supun legilor lui. Şi nu va fi putere pe lume să le împiedice a tinde mereu să împlinească, veac după veac şi mileniu după mileniu, poruncile legilor pământului lor». *(Memoriale,* pg. 173*).* La baza noţiunei de Stat e naţiunea, iar conştiinţa autohtoniei naţionale e elementul unificator, identic în concepţia lui Pârvan cu conştiinţa culturală.

c) *Raţionalism şi curente contrarii în problematica Statului*

In problema aşa de gingaşe a Statului care este, în ultimă analiză, moralism (în sensul cuvântului francez), confesiune şi luarea unei poziţii — rămâne un mic spaţiu pentru cercetătorul care nu vrea, n'are dreptul, nu poate sau încă nu s'a decis. Sub lupa lui apar rând pe rând formele confesiunii şi ale deciziei, căutând să le surprindă tehnica formaţiei, să evoace patosul lor prin iubire sau ură, în orice caz prin extreme, fiindcă numai în extreme se poate ajunge până la ultima esenţă a lucrurilor. Pentru a gândi atitudinea până la ultimele ei consecinţe, problema Statului fiind legată de cultură şi confesiune, cea mai cuprinzătoare şi mai fecundă atitudine faţă de acest fenomen este cea de « căutător de suflete ». Disciplinele juridice, tratate până acum ca discipline independente, sunt readuse în centrul culturii contemporane. Ele nu au decât o valoare funcţională. Impotriva direcţiei puriste a dreptului, care reprezintă un hermetism faţă de viaţă şi formele ei, se ridică noua direcţie în tratarea fenomenelor juridice ca fenomene de cultură şi expresie a reglementării raporturilor dintre individ şi comunitate, dintre individ şi individ. Distincţia fenomenului juridic faţă de alte fenomene de viaţă şi cultură nu poate fi făcută fără a ţine seamă de aceste fenomene. Intre cele două domenii este o curgere continuă de fluid. In structura juridicului sunt incluşi fermenţii fenomenului de unde-şi trage substanţa proprie. O explicare şi o înţelegere este posibilă numai ţinând cont de această totalitate.

Din punct de vedere metodologic, trebue pornit dela premisa, că nu este posibilă o disciplină rodnică în cadrele noțiunii și problemei Statului prin aplicarea criteriilor naturaliste (de obiceiu un simplu analogon din științele anorganice), ci trebuesc aplicate metode din științele culturii, în a căror totalitate intră problema Statului. Această metodă nu poate fi pur juridică — în sensul dualismului kelsenian —, nici empiric pozitivistă, în genul lui Duguit. Eroarea construcției lui Duguit — fiindcă doctrina sa este tot o construcție cu tot pozitivismul intențional excesiv și nerealizabil — constă în aceea, că deduce dreptul dintr'un raport de forț^e, în intenție, nu ca explicare și descripție istorică, ci ca expunere a unui principiu regulativ. De notat ar fi discrepanța, cum dintr'o situație de fapt și dintr'un raport de forțe (guvernați — guvernanți) se scot concluziile unui normativism. Apoi, cum ar fi posibil, ca titlurile de forță să se transforme brusc în titluri juridice, așa cum este cazul organelor statale? Complexitatea fenomenelor disciplinei nu poate fi acoperită de simplismul empirico-naturalist, după cum purismul juridic neo-kantian al lui Kelsen nu poate cuprinde forțele iraționale incluse în domeniul său. Instituțiile disciplinei Statului nu sunt agregate mecanice — acest mod de a gândi poate fi caracterizat newtonism juridic irelevant —, ele fiind mai de grabă unități noologice cu aparițiuni variate în viața socială. Acest atomism teoretic aplicat problemei duce la concluzia, că suma unităților adiționate nu poate fi egală — exact ca în științele matematice — decât cu unitățile, care intră în adiție, totalitatea lor nedând naștere niciunui factor nou.

Gândirea naturalisto-pozitivistă consideră fenomenul « Stat » din viaţa popoarelor, sub al cărui unghiu se explică modul de organizare şi integrare, regularea funcţiunilor şi determinarea forţelor sale, sau ca pe o prejudecată, tăgăduindu-i existenţa de totalitate şi realitate în vieaţa intelectului sau ca pe o tehnică a uzurpatorilor. Dacă ultimul punct de vedere este încărcat cu elemente polemice şi de luptă socială (substanţialitatea fenomenului nefiind negată decât temporar) şi luându-se în consideraţiune tendinţele-i melioriste, negativismul radical cu fundamente împrumutate din complexul ştiinţelor exacte şi naturale este definitiv şi în punctul de plecare (mai ales) lipsit de îndreptăţire.

In concepţia raţională a Statului (dominantă în teoria românească) restrângerea puterilor lui faţă de individ se făcea printr'un artificiu subtil şi ingenios de provenienţă engleză, răspândit pe continent de Montesquieu: împărţirea tripartită a puterilor, balansarea lor pentru limitarea fiecăreia în parte şi totodată delimitarea forţelor statale. Puterea executivă, legislativă şi judecătorească forma un triunghiu a cărui bază şi greutate în forma constituţional-parlamentară cădea pe cea legislativă. Deplasarea centrului s'a făcut în urma complexităţii vieţii moderne, a necesităţii introducerii diviziunii travaliului şi a salvării principiului de autoritate şi decizie în sensul predominanţei executivei.

Organizarea puterii legislative nu cuprinde decât indirect şi imperfect conceptul de responsabilitate. Atâta vreme cât conducerea se află în mâinile unui grup cu interese unitare şi convergente (grupul burghezo-liberal)

defectul originar nu ieşea la iveală. Forţa executivă, în funcţie de cea legiuitoare, primeşte ordine şi indicaţiuni omogene să-şi împlinească menirea. Când discrepanţele sociale au dus la o reprezentanţă eterogenă, puterea executivă a sucombat şi desorganizarea întregului mecanism ajunge fatală.

Impărţirea tripartită a puterilor este momentul cel mai caracteristic al constituţionalismului propriu zis. Balansarea forţelor, oroarea predominării unui factor ce ia asupră-şi decizia, amânarea până la nesfârşit a hotărîrii, sunt simptome ale unui punct de vedere unde datele esenţiale în problema Statului sunt dilatoriu tratate. Dar vremurile moderne presupun o cât mai întinsă şi o precisă ordonare a poziţiei individului faţă de colectivitate. Schimbarea înfăptuită până astăzi se află în conştiinţa clară a raporturilor din ce în ce mai desvoltate dintre termenii: individ, ordine juridică şi Stat. In ideologia românească schimbarea nu e vizibilă suficient. Legăturile sunt învăluite în negură şi o datorie a gândirii mai noi este tocmai definitiva elucidare a acestor chestiuni. Poziţiile vechi mai vor continua să existe, dar, ceea ce trebue să li se răpească, este exclusivitatea. Conceptul de Stat în acest sens e formă de vieaţă şi procedeu tehnic de organizare a energiilor sub un punct de vedere unitar. Forme de vieaţă şi tehnică a vieţii moderne: acest dublu aspect este menit să desfiinţeze conflictul individ-totalitate, comunitate-societate.

Teza şi antiteza se fuzionează organic în sinteză dând o cale pe care Eul îşi poate jalona sau învinge destinul lui interior şi unic în corelaţie cu alte forme de vieaţă dinafară. Nu e nici rob, nici despot, ci cetăţean liber în

sânul unei comunităţi: comunitate bazată pe afinităţi elective, iar nu un agregat mecanic şi înnăbuşitor. Nu se mai gândeşte atomist în noţiuni desarticulate şi antagonice, ci universalist în State, reprezentante ale unor popoare cu interese analoge şi dominate de o solidaritate supranaţională. Dela perioada individualului s'a trecut în perioada universalului. Prin această depăşire, în epoca noastră, nu mai pot trăi instituţii şi curente atinse de virusul otrăvitor al atomismului. Atmosfera nu le mai este prielnică. Dimpotrivă instituţiuni şi curente a căror existenţă se află sub steaua antiindividualismului înfloresc şi dau fructe. Apologia Statului însemnează trecerea dela atomism la universalism statal cu privire planetară, iar nu « neoobscurantism ». Antinomia originară Stat-individ se rezolvă dela sine prin mersul vremii în sensul absorbţiunii individului în comunitate, elementele constitutive ale Eului fiind luate din constelaţiuni comunitare. In criza de azi soluţia nu poate fi prezentată decât de o construcţie cu elemente actuale. Criticismul ca şi dogmatismul au fost expresii ale desaxării.

Rezumând avem următoarele: pe planul *eticei sociale*, rezervele patosului comunitar şi agresivitate împotriva haosului libertar-criticist; pe planul *politic*, plecându-se dela raţional şi dela criza naţionalului depăşit, intrarea în ritmul vieţii europene moderne prin portalul obiectiv şi tehnic al ideii de Stat: criteriu impersonal, colectiv şi metodă de organizare a creaţiei.

Pentru un observator perspicace trecerea dela naţionalism (metoda de ieri prin care se organizau exlusiv popoarele) la cultul Statului, însemnează trecerea dela par-

ticular la general, dela individual la universal, dela orizont îngust la perspectiva lumii, dela omogen la heterogen şi dela stare natural-statică la dinamism creator şi tehnic.

Formulele de evoluţionism, progres, regres (sive obscurantism) incomode şi inexacte în disciplinele noologice nu-şi pot găsi aplicare. In aceste domenii sunt exclusiv transformări şi arabescuri pe care duhul popoarelor le parcurge în decursul veacurilor. Sunt diverse tipuri pe care devenirea istorică le însufleţeşte şi le iluminează temporar cu suflul misterios al vieţii pentru a le părăsi şi a-şi căuta realizarea în alte forme. Autarhic, împărţire tripartită a puterilor, predominarea executivă a puterii legislative, integrare unitar-autoritativă sau de grup, constituţionalism absolut sau moderat — sunt tipuri variate unde se toarnă conţinutul politic. Prejudecata secolului XIX a descoperit legea celor trei stadii colorând peiorativ începutul şi lilial sfârşitul — monument grotesc de suficienţă, punându-se, astfel, în circulaţie un vocabular factice. In ţesătura aceluiaşi vocabular se vorbeşte de neo-obscurantismul în problematică şi apologetica Statului Obscurantism? Hotărît, nu. Este numai o luptă împotriva unei nefericite direcţii a culturii româneşti, care duce în creaţia de valori la sterilitate şi negaţie, în viaţa interioară la desagregare şi anarhie, în viaţa politică la iresponsabilitate. Plecarea dela mit (mitul grevei generale, mitul suveranităţii statale) duce la iubirea poporului. Deasupra Statului se află dreptatea şi mai presus de dreptate se află iubirea, fiindcă dacă există un criteriu de valorificare al unei acţiuni ce tinde la exprimarea unor adevăruri şi

simţiminte ale comunităţii, acesta nu poate fi decât al maximului de iubire.

* * *

In cercetarea izvoarelor, ideologia veacului XIX din România, liberalismul francez şi romantica germană, formează sursele principale: spiritul revoluţionar-burghez şi opoziţia conservatoare a Sfintei Alianţe — reacţionară, religioasă, monarhică şi poliţistă (ultima formă în regimul lui Metternich sau în unele stătuleţe germane).

Inainte de transformarea definitivă a structurii feudal-agrare cu economie naturală a ţărilor europene în societate burghez-capitalistă cu economie de schimb, au avut loc câteva întâlniri polemice răsunătoare din care s'au alimentat şi curentele analoge din România. In Franţa, lupta s'a dat între spiritul clasic şi spiritul nou romatic. In Germania, din împrejurări specifice care ţin şi de faptul, că marile personalităţi ale clasicismului — grupate la Weimar — au trăit în tinereţe experienţa romantică, cum este cazul Goethe şi Schiller, clasicismul lor având o notă de pronunţat universalism humanist, romantica a devenit pur conservatoare, contribuind la deşteptarea sentimentului naţional şi la formaţia Statului naţional. Istoria franceză şi centralismul Regelui-Soare pregătise militar şi administrativ Statul modern francez pe baze naţionale, ceea ce în Germania va fi menirea intelectualilor şi a universităţilor. Apoi, Prusia cu geniul ei militar şi organizator, a definitivat. Statul naţional german îşi are originea în romantică — prin luptă sgomotoasă a acoperit temporar influenţa universalismului lui Goethe sau uma-

nismul gen Wilhelm von Humbold — şi în prusianismul unificator. După cum se vede ideea romantică a făcut dublu oficiu în istoria statelor europene: de promovare a vremurilor noi în Franţa şi de opoziţie a lor în Germania. Rousseau şi Adam Müller-Schlegel sunt căpetenii la curente contrarii. Aceasta e urmarea naturală a structurii personalităţii romantice. Antidecizionismul, nostalgia elegiacă şi aspiraţia ridicată la rangul de principiu îi dau elasticitatea de a apăra poziţii variate, de a renunţa la necesitatea deciziei şi a-şi îndeplini destinul de eternă aspiraţie. Caracterul de Janus al romanticei pus în lumină de către Carl Schmitt într'o carte de mare senzaţie şi de polemică din punctul de vedere al doctrinei catolice (*Politische Romantik*, 1919), care a dat cheia şi a pus ordine în manifestările romantismului, îşi are o verificare exemplară în istoria literară românească şi în apariţiile romantice din ideologia secolului al XIX-lea din România (în deosebi, junimismul).

Intre protestantism şi romantică sunt relaţii de cauză la efect. Libera determinare a eului în problemele centrale ale existenţei, fără luare în consideraţie a forţelor şi legilor exterioare, îşi găseşte ecoul natural în capriciul, excesivitatea şi cultul egotismului romantic. Problemele ordinei şi înscrierea în colectivitate, conştiinţa de organon şi pasiunea lămuririi raporturilor Eului cu realităţile ultime, dozajul subtil al subiectului faţă de obiect, ieşeau din sfera preocupărilor romantice. De aici evadarea spre 1400 a lui Mihail Eminescu sau poziţia de radical negativism maiorescian. Este eronată opinia despre tradiţionalismul naţional junimist. După cum paşoptismul mun-

tean importa ideologia iluministă franceză, rousseau-ismul şi tot bagajul marei Revoluţii, tot aşa junimismul — din motive de castă socială — se aproviziona din romantica reacţionară germană. Dovada elocventă o oferă poziţia acestui psudo-tradiţionalism faţă de ortodoxie. Intre capriciul romantic (ridicat la rangul de dogmă absolută) şi auto-determinarea protestantă (subiectivistă, atomizantă), fiind înrudiri structurale, junimismul romantico-protestant n'a putut primi valorile religioase româneşti şi nici n'a avut înţelegere pentru ele, nici măcar n'a putut să-şi pună problema.

Benjamin Constant şi Burke (citat aşa de des de Maiorescu, după cum anglo-mania lordului Carp coincide cu anglo-mania grupului romantic reacţionar german Schlegel-Adam Müller) precum şi toată romantica europeană a fost preocupată intens de fenomenul politic şi de noile aşezăminte. Caracterul ei este eminamente dialectic şi capul lui Ianus surâzător şi încruntat, îi este blazonul. Dacă a adus contribuţii hotărîtoare şi aproape definitive în arhitectura organicului a fost mai mult din resentiment şi dispută împotriva iluminismului. Caracterul discuţionist al curentului advers era o armă aflată şi în arsenalul său. Ea convenea ocazionalismului originar. Intâlnirea pe un stadion construit după norme comune uşura ireductibilitatea poziţiilor şi da posibilitatea duelului. Lupta era necesitate primară, de vreme ce părăsirea existenţialului şi desrădăcinarea din valorile absolute aduce cu sine golul şi atomizarea. Afirmarea şi trăirea în sine ne mai fiind posibile din cauza amalgamării şi a lipsei de contact cu matricea realului, lupta şi adversitatea —

chiar numai pe baze discuţioniste — însufleţeşte aparent, dând sugestia fluidului infernal al existenţialului.

Paralel cu filosofia politică şi atitudinea faţă de lume şi viaţă a junimismului avem de înregistrat în istoria cugetării naturalisto-pozitiviste în România, ilustrată de cercul lui Gherea, de aripa stângă a liberalismului de dinainte de războiu şi de anumite direcţii fundamentale ale Iaşului criticist, care prezintă trei complexe înrudite raportate la influenţe variate: boema franceză, socialismul german şi inteligenţa rusă filtrată prin narodnicism (cabaretul, tribuna şi taverna nihilistă). Din aceste cetăţui au pornit caravanele de aprovizionare ale sufletului românesc şi e remarcabil, că niciuna nu se integrează în peisajul « specificului român » cântat totuşi uneori cu entuziasm de cercurile respective. Avem, în fond, de-a-face, cu creaţiuni vagamente simpatice de literaţi exclusivi şi capricioşi. Unul dintre ei, a încercat să justifice cu exemple ilustrissime palidele încercări de amestecuri intelectuale, agregatele mecanice unde elementele constitutive sunt lipite cu pap între ele, încrucişerile hibride şi monstruoase, dovedind incomprehensiunea pentru tainele subtile ale creaţiei şi gândirii. Durkheim aplicat morofologiei româneşti de asemenea sociologi ieftini, nu e Durkheim în tendinţa lui ultimă spre universalism, care îl înrudeşte cu Othmar Spann, marele cugetător catolic, şi care face pe Leopold von Wiese să spuie că « ambii autori tind să facă o egalitate din conceptul de Dumnezeu şi conceptul de societate », ci etnologia durkheimă, fără metafizică şi fără concluziile ultime ale sistemului. Avem de-a-face cu o

încercare balcanică de tipic năuc intelectual sau de debil mintal.

Sociologismul amintit este atomizant şi mecanicist. Sociologia juridică română a pus punctul de greutate nu pe transpersonalism, ci pe drepturile exclusive ale individului burghez. Apologia libertăţilor Eului, considerarea indivizilor drept agregate unde adeziunea nu se face interior prin iubire (comunitate), supunere (convingere şi charisma), ideal (credinţă) este privită mai mult sub unghiul raporturilor de forţă ducând astfel la robinsonism doctrinar şi exaltare egotistă. Distingem două fascicole în sociologia juridică română. Una este de atitudine fără a duce până la sfârşit concluziile transpersonaliste, bunuri comune ale structurii oricărui Stat modern. Transpersonalismul în problema Statului are identităţi finaliste cu concepţia catolică şi cu oricare concepţie unde problema religioasă sau autoritatea în raport cu Eul este pusă în centrul rezolvării acestei chestiuni. Transpersonalismul este refuzat în sociologia juridică pe care o discutăm. Deşi porneşte pe un drum şi cu arme unde regalitatea Eului nu se întâlneşte, găsim la mijlocul voiajului rătăcirea pe o cărăruie înflorită. Aici sunt paradisurile Eului, trandafirii bravadei, alcoolul anarhiei absolute, splendoarea albastră a libertăţii nemărginite şi voluptatea enigmatică a singurătăţii.

Modul de rezolvare a desaxării crescânde — provenită pe de o parte interior prin prăbuşirea vechilor valori, iar pe de altă parte prin trecerea dela ctitorie la contractualism şi prin schimbarea formelor charismatice — a fost făcută de junimism în sens de aspiraţie şi nedecizie, de

criticismul poporanist în sensul de tratare dilatorie a deciziei sau de predominare a Eului: două exemple ilustre și două formule infecunde.

d) *Spiritul critic și Statul istoric*

Se pot distinge două atitudini în fața fenomenului atât de caracteristic vieții moderne, Statul, anume: o atitudine criticistă și de violentare a tiparelor actuale, cealaltă de conservare și fidelitate față de fundamentele și direcțiile prime. Privite din Sirius, ambele sunt egal de îndreptățite și egal de necesare. Din lupta lor reiese un echilibru, pare-se cel mai comod pentru libera desvoltare a individului și pentru ordinea socială.

Spiritul critic — despre care G. Ibrăileanu a compus o carte într'adevăr clasică este reacțiunea spiritului provincial neglijat contra unitarismului sintetizat în noțiunea de Stat. Muntenia a unificat localismele împotriva tendințelor centrifugale. Era clar, deci, că reprezentanții spiritului critic se vor recruta cu deosebire din Moldova. De aici și seria de « cârteli » moldovenești și moldovenizante a lui G. Ibrăileanu (după expresia lui N. Iorga) din studiile post-belice de critică și istorie literară, echivalentul lor politic fiind merele murate aruncate pe vremuri la Iași Domnitorului Carol, simbolul Unității Principatelor.

Criticismul se bazează pe anumite elemente ale sufletului național — așa zisul scepticism și ateism național — pentru a revendica primatul cultural, fiindcă raționalismul filosofic, colorat kantian, nu ar fi de loc un argument

valabil pentru împrejurări româneşti, dacă nu ar corespunde unor elemente locale. Nu se poate vorbi, deci, de un simplu împrumut. Acest împrumut din Germania contractat subit de spiritul critic din cultura românească, a ajuns, sub aspecte de ultima oră, la un fel de seminarhism interior, francez, gen Anatole France-Gide (Paul Zarifopol, G. Ibrăileanu, Ioan Gherea), minus curajul măreţ de a spune tuturor lucrurilor pe nume şi de a exprima fără menajamente, fără refulări, fără censură, o iremediabilă disoluţie internă. Notăm aici numai perplexitatea metafizică, fiindu-ne absolut indiferent materialul cu care se construeşte opera de artă. Vrem numai să accentuăm, că, în Gide şi în France, nu s'au luat în consideraţie, în Moldova şi Muntenia criticistă, exclusiv aceşti artişti francezi cu stilistica lor imperială şi nici raţionalismul lui Immanuel Kant. Semnificaţia socială şi documentul ideologic au fost selectate, convenind tipului de intelectualitate reprezentat de grup. Sau mai precis: nu se poate obiecta că, la apologia lui Anatole France au prezidat criterii pur estetice, ci anumite afinităţi structurale precise de anarhie intelectuală şi de disolvare interioară.

Repetăm că, deşi la urma urmei, nu poate fi absolut indiferentă această psihologie din punctul de vedere al repercusiunilor şi intereselor generale, comprehensiunea contimporană este atât de vastă încât poate cuprinde toate ierburile, mărăcinişurile şi buruienile otrăvite din grădina lumii. Generaţia ultimă de literatori crescută la umbra acestor gânditori şi puternic influenţată de ideologia lor, poartă veninul şi muşcătura disponibilis-

mului, impresia și lipsa lor de linie sufletească și intelectuală.

Dar se poate vorbi de o categorie distinctă a stilurilor de viață din ultimile decenii? Există în orice caz, după războiul din 1919 și în urma crizelor mondiale și naționale o altă atmosferă. Un nou simțământ al vieții a luat loc celui dinainte de 1914. Elanul sentimental, anxietatea metafizică, îndoielile nenumărate ce brăzdează cugetul actual, îndepărtează definitiv noul sti de vechiul stil. La fiecare pas, în fiecare moment ne întâmpină un nou secret sau o nouă problemă de deslegat, o frumusețe sau o urîciune fără asemănare, pe care *burghezii cunoașterii* nu le mai pot intui. Nu pot vedea nici darul regal al vieții, de aceea pesimismul vechiului stil este plin de contingențe, iar optimismul fără frenezie, fără savoare și fără înălțare.

Nu insistăm asupra unor obiecții aduse, ca în incompatibilitatea dintre iraționalism și luciditate, sau mai exact dintre iraționalitate și percepere a realului, când, tocmai printr'o erarhizare a funcțiunilor sufletești, punând cunoașterea prin rațiune la locul cuvenit, se poate obține o funcționare desăvârșită a totalităților psihice. Din echilibrul obținut prin ordinea internă, forțele generale se sublimează mai ușor și cu rezultate maxime. De aceea și marii creatori n'au fost spirite critice, ci furtuni deslănțuite animate de o credință adâncă. Criticismul este de obiceiu la sfârșitul unei culturi și se chiamă alexandrinism. După ce toate posibilitățile au fost epuizate, după ce s'au trăit aproate toate aspectele vieții până la o sleire a lor, începe o perioadă cu scurte circuituri, iar nu cu

trăznetele furtunii rodnice. Comentatorii şi stiliştii, gramaticii şi esteticienii îşi fac apariţia ca viermii pe cadavrele intrate în putrefacţie. Ne mai fiind capabili de sinteză se restrâng la analiză şi pun virgule lui Homer. Lipsiţi de vitalitate urăsc «barbaria» creatoare, iar în compartimentele lor ne mai încăpând apele primăvăratece ale iubirii, credinţei, pasiunii şi nici tumultul lumii, se usucă treptat, treptat, ca mumiile, fără suflul vieţii, fără fiorul divin şi ritmul trepidant al existenţei.

«Creaţia e fatalitate şi mister» (P. Zarifopol), iar nu stilizare şi alexandrinism. Nu prin punerea obstacolelor criticiste în drumul creaţiei româneşti poate ţâşni fondul original. Nicio filosofie a raţionalismului kantian nu este îndrumarea cea mai potrivită.

Antagonismul cultură-civilizaţie, localism-europeism (rezolvat de noi prin apologetica şi doctrina civilizatoare a Statului) a fost antagonism şi dezaxare interioară la o serie de scriitori români dinaintea noastră. Rezolvarea prin absorbiţie a elementelor eterogene şi transformarea în substanţă proprie le-a dat o fizionomie distinctă. In aceşti scriitori vedem precursorii viitoarei sinteze româneşti. Ei au comun cu prezentul sbuciumul şi tendinţa de unitate şi împăcare cu sine. Problematica vieţii interioare rezolvată altădată prin proiecţii exterioare — idealul social, dedicarea unei cauze mai mult sau mai puţin drepte şi mai mult sau mai puţin măreţe — se pune acum pe alt plan şi se defineşte cu alţi termeni. Oamenii prezentului sunt profund neliniştiţi şi agitaţi, neliniştea şi agitaţia formând valori în sine: demiurgi dezaxaţi şi aspirând spre unitate. Dintre poeţii cari au făcut sau

cari numai au încercat sinteza cultură-civilizație, autohtonie-modernism pot fi citați: Tudor Arghezi, Ion Pillat, Mihail Beniuc, Lucian Blaga și Adrian Maniu. Evoluția lor e asemănătoare. Punctul de plecare a fost civilizație, adică modernism, pentru a ajunge la cultură, adică la fondul localist. Tudor Arghezi, acest prinț al verbului, a început cu satanism baudelairian. Ion Pillat cu visări budiste. Lucian Blaga cu expresionism german, cu metrică și atmosferă Arno Holz. Adrian Maniu cu Pierrot al lui Laforgue, cu funambulism și pahare de otravă.

Inceputurile lor sunt firești. Copilăria descoperă pentru întâia oară lumea înconjurătoare. Adolescența face pași sfioși în afară și schițează începuturile aventurii. Tinerețea se avântă în elan nebunesc spre necunoscut. E perioada de strângere. Sensații, sentimente, gânduri, experiențe se adună în hambarele Eului. Dar ele nu se îngrămădesc, ci se depozitează. Structura primară moștenită le direcționează după legi misterioase. Până când la un moment dat vine conștiința de sine, adică stabilirea unei topografii după legi deja date. Se încep: reîntoarcerile și eliminările, purificarea și stilizarea. In mod natural avem trecerea dela satanismul aparent baudelairian la *Duhovnicească*, la *Iosif al Ungro-Vlahiei* și la *Biserica Vie* (Tudor Arghezi). Dela visări budiste la armonia atât de specifică din *Pe Argeș în sus*, la descripția *Satului meu* în cimilituri, ca o epigramă populară aranjată cu gust de Vasile Alecsandri (cu care Ion Pillat are atât de mari asemănări) sau la religiozitatea din *Biserica arsă*, simplă ca o icoană din păretele spre Răsărit al unui gospodar de țară. Dela expresionism la «revolta fondului nostru

nelatin », adică la dacism şi bizantinism, ca în evoluţia lui Lucian Blaga, atât de tipică. Tipică nu numai prin punctul de plecare şi prin punctul de sosire, cât prin roadele aduse, prin patoşul şi prin transformarea ţipătului lui Pan în elegie bizantină. Vegetaţia luxuriantă, miresmele crude şi aspre din primele cânturi se usucă treptat, treptat prin creşterea unui pustiitor foc lăuntric. Acolo, unde greierii, satiri, nimfele, broaştele şi privighetorile scoteau ţipete şi melodii triumfătoare, pasc cerbi ori căprioare iarbă rară printre morminte şi cenuşă. Carnea înflorită de bucurie, Libido deslănţuit, extazul dionisiac, sunt strânse în chingile noţiunii păcatului. In tehnica scrisului se observă stilizare de zugrav din Bizanţ sau de ţăran smălţuitor de ceramică.

Dela simbolismul de inspiraţie franceză, AdrianManiu evoluează îndreptându-se spre ţarina locală. *Lângă pământ* şi *Meşterul Manole* închid în acordurile lor poetice elemente de superstiţie populară, păgânismul getic altoit cu creştinism. Maica Domnului cu pruncul în braţe alături de vrăjitoare, descântece, toată mistica basmelor şi folklorului din Şopârliţa-Romanaţului, unde poetul îşi petrece verile la răzăşia familiară. Acest fond a fost redat cu un arsenal bogat de imagini şi de ritmuri variate, ca să exprime în aceeaşi vreme complexitatea unui suflet neliniştit şi modern.

Trecerea dela Dionysos (Satan baudelairian cântat de Tudor Arghezi, Ion Pillat, Adrian Maniu; Libido cântat în dramele freudiste sau în dionisiacul Zamolxe de Blaga) la Apollo sau Christ, dela desordinea interioară la localisme severe şi ordonate, dela păcat la salvare, a adus cu

sine o serie de probleme în ideologia contemporană și alte metode în tehnica scrisului. Naturi artiste, cei patru precursori ai sintezei românești nu și-au sistematizat problematica. Nici nu e nevoie. Nici nu e posibil. Aflaţi într'o lume de amurg unde se îngână ispitele instinctului cu chemarea transcendentului, ei adună imagini, cântă dezaxarea și profetizează. Din extazul lor, din ritmuri, din notaţii, din revelaţia poetic-religioasă se extrag indicaţiile viitoarelor orientări. Indoiala și indecizia, neliniştea şi aplecarea evlavioasă spre pământ e lotul unei generaţii lirice. Indiferentismul a trecut, lăsând în urmă cantităţi insuportabile de reziduri, care se ard sau se vor cufunda în apele uitării. Dar o continuă ingurgitare în adâncuri turbură și dezaxează. Cei aleși incendiază și purifică patrimoniul. Indoiala dispare. Insă la cei mai mulţi frenezia spre unitate rămâne deziderat, nobilă aspiraţie a unei naturi rănite în tendinţa ei spre armonie și clarificare (excelentul Vasile Băncilă nota ca o caracteristică a filosofiei locale și populare, armonismul). Această luptă de un tragism fără pereche a fost hărăzită omului modern — virtute? viciu? — aducând vijelii, neliniști, elanuri tăiate, chinuri. Criteriile unice și negarea criteriilor, desordinea şi chemarea înfrigurată a ordinei, pasiunea antagonismelor și blestemul lor, sunt otrăvuri necunoscute, apariţii stranii, sfinxi cu înţelesuri tainice pentru ochii miopi.

Tehnica scrisului s'a schimbat și ea. Stilul nervos și torturat, trepidant sau furios, plin de imagini, de neologisme expresive, de repetiţii și de elan, a luat locul formei simpliste de odinioară. Avem apoi, o totală ames-

tecare a genurilor literare — caracteristică eminamente romantică. Impletirea termenului abstract cu concretul adjectival cât de trivial, dar pitoresc. Probleme de înaltă filosofie și filosofie a Istoriei sunt tratate cu o tehnică de poeme subtile, cu elanuri lirice ca neașteptatul *Krinonis* de Sorin Pavel, cu pasiune și elegie ca *Itinerar spiritual* de Mircea Eliade, cu dialectică și stil grațios plin de frăgezime, ca esseurile lui Vasile Băncilă sau ale doctorului Ion Vitner, linear și dogmatic ca Nae Ionescu sau Athanasie Jojea, indiferent de pozițiile lor ideologice atât de variate.

Sinteza antagonismelor înfăptuită în poezie de Tudor Arghezi, Ion Pillat, Blaga și Adrian Maniu își are analogon în proza lui Gib. Mihăescu, Cezar Petrescu, Gala Galaction, Ionel Teodoreanu și Liviu Rebreanu. Exceptând pe Gib. Mihăescu și Gala Galaction a căror sinteză a fost directă, înglobând pe Ionel Teodoreanu în grupul poeților citați cu al căror temperament și evoluție se înrudește (dela modernismul poemelor în proză la tradiționalismul Medelenilor) să ne oprim un moment la Cezar Petrescu și Liviu Rebreanu, pe care îi socotim tipici în această chestie. Ei au pornit dela semănătorism și tradiție *(Ion, Scrisorile unui răzeș)* pentru a ajunge la problematica modernă din *Pădurea spânzuraților*, la *Adam și Eva*, la problema de conștiință și la analiza psihologică, aproape psihiatrică din *Ciuleandra*, la nihilismul și descompunerea din *Intunecare*, la fantasticul *Omului din vis*. Nu se poate prevedea până la ce limite îi va călăuzi demonul lor intim. Sondarea subconștientului din nuvela *Somnul*, imagismul, notația și modernismul acut

cu care exprimă o destrămare sufletească iremediabilă fac din Cezar Petrescu dintr'o anumită fază o figură excelentă cu care se poate ilustra o altă evoluție în rezolvirea antagonismului europeism-tradiție, găsită la Arghezi, Pillat, Blaga și Maniu. Elasticitatea lui perfectă care l-a făcut să pășească dela *Scrisorile unui răzeș* la *Omul din vis* și la nihilismul tragic din *Intunecare*, ironia ușoară, blândețea și înduioșarea care-l apropie structural de Brătecu-Voinești și Mihail Sadoveanu, îi potolește acuitatea dezaxării.

Spiritul critic în literatura română a provocat dezastre și a fost impediment serios al creației, acea creație despre care criticul literar strălucit Paul Zarifopol a spus, în mod just, că este « fatalitate și mister ».

e) *Problematica poporanismului*

Grupul poporanist se caracterizează pe lângă atenția deosebită dată literaturii cu subiect țărănescu (față de care are, însă, o atitudine exclusiv artistică), printr'o largă interpretare uneori materialistă a fenomenelor sociale românești și printr'un constituționalism cu inspirații engleze, în deosebi din A. V. Dicey. Trei influențe se încrucișează în modul cel mai arbitrar: 1) utopismul poporanismului rusesc cu ideea de datorie și sacrificiu a intelectualului pentru ridicarea poporului. De-aici a ieșit regula de estetică literară, că, față de țăran, artistul nu poate avea decât o singură atitudine: simpatia. Introducerea altor sentimente, ca ura sau disprețul, așa cum au întrebuințat Maupassant și Zola sunt menite să

întunece orizontul scriitorului şi să-l împiedece a avea acea atitudine olimpică ce caracterizează creaţia literară. După cum un misogin — argumenta G. Ibrăileanu — nu poate reda obiectiv femeia, tot astfel scriitorul cu sentimente ostile păturii rurale va evoca greşit în opera sa această categorie socială. Aici avem, după cum uşor se poate observa, amestecul a două lucruri clare: judecata de valoare şi judecata de realitate (« pătura agrară nu e formată numai din brute şi chiar dacă ar fi o urmă de adevăr în abrutizarea rurală, cum afirmă Zola şi chiar Gorki, apoi nu sunt ei vinovaţi »), judecăţi care nu au nimic a face cu atitudinea artistică. Teoria formată ad-hoc nu a împiedecat dealtminteri de fel poporanismul în atitudinea specific estetică faţă de fenomenul literar, în aplicaţiile critice ale lui G. Ibrăileanu. Aceste idei fără îndoială salutare şi de o rară ţinută etică nu le împiedecă să fie principial false. Orice categorie umană se pretează la tragic sau la comic, la dramă sau la farsă, la nuvelă sau roman (Titu Maiorescu avea o teorie specială restrictivă a romanului). In clasicismul elen şi francez eroii tragici nu puteau fi aleşi decât dintre regi şi nobilime. Schiller făcuse o revoluţie scriind drame şi tragedii cu subiect burghez, cu toate că negustorul şi micul burghez a fost dela Plaut până la Molière, ţinta satirii din toate literaturile. O interdicţie analoagă era şi interdicţia poporanistă. Exemplul lui Caragiale era interesant şi suggestiv ales — materialul marelui comic e exclusiv format din mitocani şi burghezi, iar despre ţărani n'a scris decât cu înduioşare sau cu revoltă împotriva asupritorilor, ca în faimosul 1907 şi în drama Năpasta — dar Caragiale

forma o frumoasă excepţie. In alte literaturi: germană, scandinavă şi daneză, figurile de ţărani au şi grandoarea tragicului şi pe a comicului. La această restricţie şi interpretare de origină poporanist-rusească se adaogă: 2) concepţia materialistă a Istoriei şi 3) constituţionalismul diceyan, manchesterian, libertar, iluminist şi progresist.

In epoca «Evenimentului Literar» s'a desfăşurat idealismul şi exaltarea «narodnicilor» slavi. Până la deslănţuirea războiului avem un materialism mecanicist acut culminat în «Capitalul vagabond» al lui Constantin Stere, lansat ca o întregire a lui Marx (St. Zeletin a arătat la vreme că e vorba de o pretenţie nefundată). In epoca de după primul războiu mondial, poporanismul a pus accentul pe problema libertăţilor publice şi garantarea lor, înscrisă în «Anteproiectul de Constituţie» făurit de C. Stere.

* * *

Pe la 1840 s'au desvoltat în cultura rusească două curente de idei bine distincte: slavofilismul şi occidentalismul. Unul care credea în originalitatea şi mesianismul slav — precum şi în datoria de a-l purifica şi ţine treaz — al doilea curent a fost occidentalismul, cu privirile îndreptate spre Europa, de unde va trebui să vie salvarea şi după a cărei tipologie va trebui să se modifice sufletul slav. Această discuţie care a ţinut câteva decenii i s'a suprapus alta în jurul calităţilor specifice ale slavismului, Şi fiindcă morfologia societăţii ruseşti era mai ales agrară, în urma unui studiu despre «Stat» al lui P. C. Cervinski din 1875 s'a deslănţuit furtuna poporanistă rusească.

N. K. Mihailovski, părintele spiritual al lui C. Stere — « ...scriitori ca N. K. Mihailovski — adică tocmai acel publicist rus, care a avut cea mai mare influenţă asupra d-lui C. Stere, în tinereţele sale » (V. R. Septemvrie, 1911, p. 447) — a reluat problema « satului » arătând specificităţile slave şi îndepărtarea dela dogma materialist-istorică.

S'a susţinut, atunci, că Rusia nu va mai trece prin faza capitalistă, ci va trece direct în socialism. (Teză susţinută şi la noi, luată *tale quale* din Rusia). Dar ceea ce forma pivotul şi « mitul poporanist » (deşi pozitivismul lor uscat şi mecanicist nu vrea să recunoască forţa propulsivă şi existenţa miturilor) era tocmai atitudinea de exaltare a virtuţilor incluse în sufletul poporului de jos. In Rusia, un Gleb Uspenski, un Zlatobratski, Zasodimiski, Naumov, Nefedov şi mai târziu Leon Nicolajevici Tolstoi ca atitudine generală apologetică a simplicităţii rurale formează grupul « beletristicei ţărăneşti » (v. V. R., Septemvrie, p. 447—448, polemica cu d-l C. Rădulescu-Motru şi articolul reprodus din S. Vengherov). Scriitorii şi intelectualii simt ca o datorie de conştiinţă sacrificarea vieţii şi vocaţiei lor scriitoriceşti pentru cei umiliţi şi ofensaţi, punându-şi pana în slujba durerii celor mici. Virtuţile morale le găsesc în ţărănime. De-acolo se inspirau şi de-acolo scot criteriile de judecată. Acest « mit » poporanist a avut formele cele mai variate: dela întemeierea ca panaceu a cooperativelor (mentalitate obtuză de economist formal utopic) până la exodul fanaticilor din vieaţa citadină şi stabilirea lor la ţară, unde încercau regenerarea forţelor pierdute în oraşele tentaculare şi blestemate prin

candide căsnicii rurale. (Incompatibilitatea dintre metafizicianul sleit şi poporanista viguroasă e descrisă cu mult umor de Kuprin).

Tot în acest « mit » poporanist — colorat cu creştinism evanghelic — îşi are sursa şi reîntoarcerea lui Tolstoi la coarnele plugului. Din interpretarea izvoarelor primare biblice, la care adăuga idealul agrarian al epocei, autorul Anei Karenina leapădă surtucul orăşănesc şi încins cu un curmeiu ţărănesc-monahal răstoarnă brazda ţarinei străbune şi învaţă buchiile pe copiii « satului », sau confecţionează ciubote pentru săracii satului cu aceleaşi degete sacre cu care scrisese paginele de epopee nemuritoare din *Războiu şi Pace.*

Alţi literatori s'au mulţumit numai cu apologia şi idealizarea poporului în scris sau prin viu graiu. Unii au insistat asupra religiei — în speţă ortodoxismul —, alţii au trecut amabil asupra lui — ca poporanismul românesc vechiu din faza Ibrăileanu —, alţii l-au combătut ca pe-o rămăşiţă de obscurantism — poporanismul românesc recent al epigonilor —, cei mai mulţi s'au mulţumit să insiste asupra părţii politice sau economice, organizând bănci populare, zemstve, etc. Aceste forme variate şi variabile sunt manifestări dintr'un *nisus formativus,* apariţii ale unui « mit » central şi al unei lupte cu coloratură politică, pentru a utiliza terminologia soreliană.

f) *Domnia Legii*

In cultura românească a ultimelor două veacuri se pot deosebi două curente: *a)* curentul raţionalist de importaţie

franceză şi *b)* curentul istoric-tradiţionalist şi organicist cu reflexe din romantica germană. Primul e inspirat de progresismul şi iluminismul Marei Revoluţii dela 1789, al doilea are o tendinţă accentuată de desfundare a izvoarelor autohtone şi a localismelor, conform indicaţiei filosofiei istorismului, reprezentată cu o rară strălucire şi durabilă influenţă de către Friedrich-Karl von Savigny (1779—1861).

La eliminarea elementelor reacţionare din atmosfera Principatelor, iluminismul a avut o misiune salutară. Izvoare neomogene sufletului poporului român şi situaţiei obiective social-economice semicoloniale pătrunseseră în cantităţi considerabile, ameninţându-i puritatea şi perspectivele iniţiale. Ritmul civilizaţiei occidentale care se făcea simţit şi pe câmpiile dunărene găsea obstacole în influenţa şi rezidurile turco-fanariote, iar elanul tinerilor bonjurişti însufleţiţi de nobil patriotism se lovea de inerţia vechilor aşezăminte. In cele din urmă, valul disolvant al iluminismului francez, reprezentat ardent de proaspeţi cărturari occidentalizaţi şi ajutat de importante transformări economice, a reuşit să dărâme zidurile chinezeşti. O febră de înnoire cuprinse sufletele anchilozate în nemişcare de veacuri.

In această dramă a Munteniei şi Moldovei din secolul al XIX-lea, progresismul francez a jucat un rol hotărîtor. Argumentele lui ideologice au fost împrumutate în total şi în parte, servind ca arme de luptă contra vechiului spirit. Mirajul intrinsec şi concordanţa cu ritmul vremii a cucerit la un moment dat capetele cele mai luminate, toate speranţele şi toate valorile româneşti dela acea oră.

Rezistența era minoră și greșit organizată. Interese reale și demne au avut apărători mediocri, uitându-se, în mod ciudat, eterna fascinație a intelectului și primatul lui, pentru a se mulțumi cu o pasivitate vecină cu indolența, sau cu o acțiune anarhică și vag oportunistă. (De pildă, activitatea antiunioniștilor dela 1850—1859). Bătălia era definitiv pierdută, iar rezistența ar fi putut numai să întârzie duhul reformator și să-i accentueze tendințele prin contrazicere.

O Reformă este însoțită întotdeauna și de o Rezistență. Oricât de evidentă ar fi cerința ei de noutate, starea lucrurilor intrată în forme definitive nu acceptă ușor violentarea. Aspectul de veșnicie pe care-l capătă în lenta modelare a timpului, încremenirea statuară, refuză mobilismul pe care-l îmbracă teoretic și aparent-obiectiv Reforma. Cei doi termeni: devenirea și permanența din care iese, lupta dialectică, au acum în cele două Principate dunărene o infra-structură precisă.

In Reforma efectuată de Martin Luther în Germania — ca să luăm o pildă — găsim reflexul intelectual a două lumi situate în regiuni diferite. Circumstanțe istorice îngăduiseră infiltrarea lentă, apoi, predominarea romanității catolice într'un peisaj nordic. Alianța feudală cu dreptul roman pentru organizarea instituțiilor care consfințeau o supremație socială în interior, întărise influența dinafară. Aspirația împăraților germani de a fi continuatori ai Romei — pe lângă a doua Romă în Bizanț, a treia a Moscova, ar fi fost a patra în regiunile teutonice, — a deschis larg porțile invaziunii catolice. Codificarea lui Justinian își aflase citadele puternice în Biserică. In fața

acestor fapte ce contraziceau profund esenţa şi interesele acestor regiuni se organizează cea mai grandioasă şi cea mai completă apărare: alianţa deplină dintre materie şi duh. Viziunea lumii se conturează nu în relaţie cu dogma şi exerciţiul religios, ci prin contrast şi frondă. Astfel ia naştere protestantismul. Intre elementul reformator şi elementul retrograd a învins (ca totdeauna) Reforma, atunci când a găsit aderenţe organice şi suferinţa generalizată a mulţimilor.

In morfologia românească a secolului al XIX-lea intră mulţi fermenţi inovatori de origină iluministă, propagaţi de o strălucită pleiadă. Dinamica socială avea în armele sale de luptă generozitatea, abnegaţia, creaţia şi avântul. Statica era formată din vechi instituţii juridice importate din Orient sau dela Romani, o concepţie perimată asupra societăţii şi asupra Statului, care înglobase interese referitoare numai la o parcelă din comunitatea membrilor. Lupta era inevitabilă. Urmărirea acestei lupte, în deosebi a arsenalului ideologic, arată transformări surprinzătoare, uneori devieri dela mişcarea iniţială. Astfel, ideea iluministă şi progresistă menită să descătuşeze forţele puternice, devine la un moment dat oprimantă. Ideea care conţinea absolutul în sine nu a îmbrăcat relativitatea fenomenologiei curente, depăşind ţelul său eliberatoriu. Problematica răspândită de Revoluţia franceză a fost folosită la definirea unei clase sociale — cea de mijloc — şi sub lozinca ei s'au început totdeoată şi luptele de independenţă naţională. Există un antagonism în modul de aplicare al ideii şi realitatea componentelor sale. Naşterea şi desvoltarea ideii se făcuse în leagănul clasei de mijloc, care prin

funcţia ei socială — comerţul — şi prin aspiraţiile ei nu punea accentul pe specificul naţional, emblema din ce în ce mai generalizată a tendinţelor sufletului european. Forţa şi prestigiul ideii, datorită victoriei operate de clasa în ascensiune sunt împrumutate neadecvat şi pentru alte scopuri. Pentru atingerea ţelurilor nu s'a luat în consideraţie incompatibilitatea de substanţă: ideea a servit de două ori. Dar, menirea ei nu se putea deturna. Câştigarea conştiinţei caracterelor naţionale sub egida iluminismului încetează, conţinutul ideii purificându-se şi păstrându-şi structura ei adevărată. Intre iluminism şi caracter specific local nu este nicio relaţie, ci antinomie. O alianţă temporară nu poate înşela asupra formaţiei lor felurite şi a varietăţii de sensuri pe care le reprezintă.

Către sfârşitul veacului XIX şi începutul veacului XX, forţele se grupează în alt mod. Progresismul ameninţă să sugrume localismele şi să înnăbuşe elementele primordiale ale sufletului şi ideologiei regionale. Ca o contra-pondere se înfiripează istorismul şi organicismul filosofic în România cu inspiraţii germane, în deosebi din Savigny. Iluminismul progresist însemnase un punct culminant al influenţei franceze în România. Organicismul şi istorismul sunt reflexe germanice. La desvoltarea lor au prezidat câteva motive favorabile. In primul rând, domnia unui prinţ de Hohenzollern care a organizat administrativ şi militar Principatele dunărene, unificându-le politiceşte şi sufleteşte — tendinţele regionaliste dăinuiau încă — şi ridicându-le la rangul de Stat şi de Regat. Istoria romanticei germane în România înseamnează o mai deplină cunoaştere în sens localist, spre deosebire de influenţa libe-

rală franceză care este sinonimă — în afară de vremea bonjuriştilor — cu diformare sufletească şi desaxare. Cauzele sunt felurite. Poate, în primul rând, faimoasele caractere latine, care aprop ind infiuenţează până la vasalitate. Discrepanţa dintre spiritul germanic şi spiritul latin fiind prea mare, în loc de interpretare sau simplă penetraţiune fără afinitate electivă, se lovesc de obstacole de neîntrecut, rămânând exclusiv metodele şi sugestiile.

Paralel cu aceste două linii de influenţe s'au elaborat şi două doctrine antagonice în ceea ce priveşte explicarea şi poziţia faţă de fenomenul Stat. Avem doctrina Statului juridic (cu ecouri din contractul social al lui Rousseau şi din ideologia Marei Revoluţii franceze dela 1879) şi doctrina Statului istoric a lui Mihail Kogălniceanu, a lui Simeon Bărnuţiu, a Regelui Carol I (îmbibat de filosofie de Stat prusiană, preocupat de Istorie naţională şi de filologie — filologismul fiind o ramură a direcţiei savignyene —), a lui Vasile Pârvan, a lui N. Iorga, etc. etc.

Junismul nu a avut în problema politico-juridică comprehensiunea fenomenelor istorice, deşi făcea istorism filologic şi politic, iar elaborarea ad-hoc a unui constituţionalism bazat pe principiile unui pact fundamental pe care îl negau teoretic şi pe care îl admiteau fără reticenţe în practica parlamentară, este una din numeroasele discrepanţe ideologice ale acestui grup. Din discursurile lui Petre Carp şi ale lui Titu Maiorescu reiese o doctrină în spiritul Constituţiei dela 1866, ca suprem ideal de atins în configuraţia politică a epocei. Aceasta a fost faza ultimă a grupului, adică înscrierea într'un curent iluminist şi părăsirea vechilor poziţii. Dacă prin ramura Lam-

brior-Eminescu-Creangă principiile vitale ale localismului şi istorismului au rămas intacte şi fecunde în desvoltarea ulterioară a culturii noastre, nu se poate spune acelaşi lucru despre constituţionaliştii grupului.

Legalismul junimist (reluat de poporanismul criticist prin reprezentanţii săi eminenţi, ca Stere şi Iancu Botez) nu poate pretinde prioritate în ordine cronologică. Au existat alţi teoreticiani în care se găsesc exprimate aceste idei nu în germene, ci clar şi solid argumentate, cu tot arsenalul necesar. Este anume ardeleanul Simeon Bărnuţiu, profesor de « dereptulu naturale, de dereptulu public alu Românilor » la Universitatea din Iaşi (1856—1863), care în manifestul dela 25/13 Februarie 1842 aduce o serie de argumente (1. de drept natural, 2. de morală, 3. de înţelepciune etatistă — Staatsweisheit — şi 4. de prudenţă) unde se anticipează cu o rară intuiţie toată seria de obiecţii ce a format patrimoniul legalismului român (vezi studiul nostru: *Izvoarele doctrinei lui Bărnuţiu,* în « Revista de Drept Public », Aprilie-Iunie, 1928, p. 370—400). Tot Bărnuţiu este şi primul român care a folosit « *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* » a lui Savigny, carte epocală apărută la 1815, din care Bărnuţiu citează în manifestul dela 25/13 Februarie 1842 şi în discursul de pe Câmpia Libertăţii dela 1848 împotriva Ungurilor aristocraţi şi asupritori.

Teoria Statului juridic în România nu începe, deci, cronologic cu junimismul, ci a fost anexat ulterior şi neorganic doctrinei grupului. Prin vicisitudinile vremii şi contingenţelor politice, dela elanul creator cu date con-

crete al primei faze, s'a trecut (prin directa sugestie a lui Maiorescu) la un criticism acut până la disolvare, continuat cu o rară desinvoltură de neocriticismul poporanist. Dacă în problemele culturale au fost ciocniri între tânărul G. Ibrăileanu şi seniorul Titu Maiorescu (pentru ca primul să ajungă, apoi, la metode şi poziţii înrudite) în problema constituţională, concepţia Statului pur juridic a fost continuată fără nicio corectare apreciabilă de către Constantin Stere. « Statul de Drept » (cu împărţirea tripartită a puterilor — inspiraţie Montesquieu şi surse engleze —) continuă a fi ţel ultim, fără luarea în consideraţie a unei infrastructuri diferite şi a unei teleologii etatiste variate, determinate de un anumit stadiu evolutiv şi de situaţie obiectivă semi-colonială.

Conştiinţa realităţilor incluse în noţiunea de Stat istoric şi local este recentă în cultura românească. Smulgerea ţării noastre din complexul agrar şi îndrumarea spre capitalism a adus — odată cu formarea clasei de mijloc — noi orientări şi noi aspiraţii. Forţa organizatoare şi unificatoare a noţiunii e menită să dea roade bogate şi să modernizeze o structură juridico-politică încă înafara ritmului european.

Dintre oamenii noştri politic, primul care a avut o limpede vedere asupra acestei necesităţi a fost Mihail Kogălniceanu. Tot el a înţeles corelaţia dintre fenomenul Stat în evul modern şi clasa de mijloc (« burghezia, adică starea de mijloc, puterea cea mai de căpetenie a unui Stat, nu avem »), « Gazeta de Moldavia », 1850, Martie 9 apud R. Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, ed. II, 1926, p. 209), inaugurând sistemul protecţionist şi preocupările de for-

mare a unui capital național. Supra-structura doctrinară era cea adecvată, îndepărtându-se dela principiul lui *laissez-faire* și inspirându-se dela Savigny, al cărui elev a fost la Berlin, pentru a fundamenta noua direcție, nu prin Rațiunea absolută, ci prin concretul istoric și limitativ.

Kogălniceanu a fost la un punct de intersecție: îndepărtându-se dela junimismul reacționar (excelent caracterizat de R. Dragnea: « organizare în școală și teoretizarea filosofică a îndătinatului reacționarism moldovenesc, expresie teoretică a rezistenței regimului vechiu în fața alcătuirii noului Stat », *op. cit.*, p. 201—202) și neadmițând importul iluminist. Poziția lui a fost cea mai fecundă în analele culturii românești. Sugestiile sunt până astăzi valabile. De acolo s'au inspirat N. Iorga, Pârvan, R. Dragnea & Co. și formează osatura pe care se clădește doctrina Statului local atât cât se poate construi, adică în simple efemeride sclipitoare. (Poporul spune: capra râioasă ține coada sus, iar orgoliul caprei este înduioșător pentru înțelept).

Finalitățile Statului le-a văzut C. Stere într'o organizare juridică unde « domnia legii » să fie atot puternică. Această concepție se află zadarnic la marea majoritate a constituționaliștilor români moderni și nu poate fi de nimeni contestată, fiindcă altfel s'ar întrona arbitrarul administrativ și judecătoresc în care trăim fără excepție și cu o permanentă suferință dela fundarea României moderne.

Punctul de vedere libertar din care se pune Stere, aduce, însă, o modificare în sensul că raporturile dintre

Drept şi Stat sunt reduse la o simplă relaţie juridică, aşa cum s'a văzut dealtminteri de un întreg curent din Filosofia Statului, începând cu Jean-Jacques Rousseau şi sfârşind cu anarhismul deghizat al lui Léon Duguit, al cărui elev s'a declarat de multe ori C. Stere, cu întreaga sa şcoală. O variantă a acestei teze a fost teza kelseniană unde Statul e un simplu suport al Dreptului, aşa după cum în Evul mediu filosofia era *ancilla theologiae*. Anarhismul deghizat al lui Duguit care neagă realitatea Statului (instrument al uzurpatorilor împotriva uzurpaţilor — guvernanţi şi guvernaţi —) a fost corectat şi lărgit prin constituţionalismul lui A. V. Dicey, întrodus la noi pentru întâia oară de C. Stere, plus contribuţiile totdeauna interesante din cultura engleză aduse de I. Botez. In acest mod s'a dat o anumită coloratură poporanismului criticist. Aşa de pildă în « Viaţa Românească » (Aprilie, 1913, p. 124), găsim, între altele, acest pasaj semnificativ: « cheia de boltă a societăţii engleze este justiţia şi menirea ei supremă e să asigure libertatea personală a cetăţeanului, — aceea *personal freedom*, pe care englezul o pune mai presus de Statul însuşi » (V. şi studiul despre « Supremaţia Legii » al lui C. Stere precum şi Anteproiectul de Constituţie după primul războiu mondial). In această atitudine teoretică a grupului cu răsfrângeri din cele mai variate subsistă mereu punctul de vedere libertar, făcând din individ şi din drepturile lui alfa şi omega activităţii publice. Alte interese nu au fost văzute, reducându-se aspectele aşa de bogate ale problemei raporturilor dintre individ şi Stat la o luptă în care armele au fost date primei părţi, neglijându-se cu desăvârşire realităţile aşa de adânci

pe care le reprezintă în însăşi structura psihologică a individului acele interese ale Trecutului şi chezăşii ale Viitorului, concretizate în noţiunea de Stat. Aici este rădăcina opiniei: s'a neglijat împletirea dintre colectiv şi individual pentru a se da prioritate individului. Când se proclamă « domnia legilor » se are în vedere nu numai combaterea arbitratului administrativ — făptuitorii arbitrariului fiind educaţi în acelaşi subiectivism sunt necesarmente incapabili în a discerna superioritatea colectivului—, ci o tehnică cât mai perfecţionată unde principiile sacrosante ale Marei Revoluţii pentru garantarea drepturilor cetăţeneşti se fie aduse la îndeplinire. Avem în această doctrină o cuadratură a cercului. Ţintind la libertate — bunul suprem al omenirii — asigurarea ei, în loc să se facă printr'o zăgăzuire a personalismului exagerat, se închide calea realizării prin apologia şi desvoltarea fermenţilor disolvanţi. E un cerc din care nu se poate ieşi.

In acest complex se plasează cele trei contradicţii care nu s'au rezolvat şi care nu sunt posibile de îngemănat:

a) antipozitivismul şi democraţia;

b) problema Eului şi garantarea libertăţilor;

c) raţionalismul anti-istoric şi teoria specificului naţional.

Punctul de vedere iluminist-libertar din problema juridică a fost, în domeniul filosofic, kantianism pur. Impletirea iluminism-kantianism nu o găsim la toţi reprezentanţii curentului criticist. Ramura Stere-Ibrăileanu, deşi cu concluzii analoge, a fost adânc influenţată de pozitivismul vremii, de un Auguste Comte, de H. Taine sau de materialismul istoric. Cealaltă ramură a criticis-

mului moldovenesc actual, în frunte cu I. Petrovici, îşi revendică filiaţiunea în filosofia kantiană.

Două lucruri sunt de discutat: *a)* dacă concluziile sistemului kantian sunt iluministe; *b)* dacă aceste concluzii pot avea valoare de îndreptar în cultura şi problemele moderne, aşa cum se pretinde.

Colegul meu de studii berlineze, ieşan de origină, Ştefan George, scria în « Viaţa Românească » (August 1928, p. 66): « Şi apoi, când raţionalismul, începând cu Thales şi trecând prin Platon, Descartes, Kant, Hegel şi şcolile contemporane neocritice, reprezintă criteriul maximului de metafizică atins de un curent, e riscat şi lipsit de spirit filosofic să aduci în discuţie şi să dai cinstea întâietăţii tocmai cazului excepţional din secolul al XVIII-lea » (*loc. cit.*, p. 66). Nu discutăm, însă, vechiul criticism filosofic, nici neocriticismul din filosofia germană contemporană, nici valoarea şcoalei dela Marburg (Hermann Cohen şi continuatorii săi Paul Natorp, Ernst Cassirer) şi nici problema neokantinianilor din Filosofia Dreptului şi Statului, reprezentată de Rudolf Stammler. Cadrele noastre sunt mai restrânse. Sunt, deja, date. Un curent filosofic din România, care se reclamă dela Kant, aduce un îndreptar pentru realităţile noastre specifice: Maiorescu şi Motru în etică şi politică. (Atitudinea în aceste două probleme nu are aderenţe organice cu personalismul energetic şi nici cu silueta lor intelectuală). Iată, că şi elevii acestor doi dascăli continuă vechea direcţie: kantianismul.

In argumentarea pentru demonstrarea raţionalismului kantian fără iluminism se comite o confuzie pe care noi o relevăm cu deosebită plăcere. Această confuzie face

parte din seria de contradicţii de idei luate din complexuri antinomice cu care obişnuiesc a se aproviziona corifeii acestei doctrine lipsite de unitate, infecundă şi neconstructivă. Dacă se ia Kant fără iluminism nu mai este Kant, ci maiorescianism. Maiorescu — orator admirabil şi excelent profesor de filosofie fără vocaţie filosofică, precum sunt atâţia «filosofi» pe cari suntem nevoiţi să-i comentăm aici — găsise secretul unei mixturi ingenioase: aliase raţionalismul kantian cu evoluţionsmul spencerian, şcoală istorică a lui Savigny cu Plato, Constituţia libertară dela 1866 cu teoria reacţionarismului român. (Singura vocaţie autentică în filosofia de atunci, profesorul de drept civil dela Universitatea din Iaşi, Vasile Conta, care era un sistematizant şi se încadra în ritmul vremii, a fost ridiculizat de ilustrul mandarin).

Mixtura maioresciană a fost ceva mai distilată de urmaşi, însă, fără prea mare succes. Când se admite kantianismul fără iluminsm, înlocuindu-l cu alte elemente, găsim lipsă de omogenitate şi spărturi în sistemul introdus. Dacă se admite cu iluminism, atunci concluziile politic-culturale sunt perimate şi inaplicabile în actuala configuraţie. A treia soluţie pe care o întâlnim — contestarea raporturilor kantianism-iluminism — se bazează pe lipsa aprofundării lui Kant, în deosebi a următoarelor opere:

1. Was ist Aufklärung? (1784).
2. Über den Gemeinspruch: das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis (1793).
3. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre (1797).
4. Zum ewigen Friede (1795).

Kant este puternic influenţat de Jean-Jaquesc Rousseau în ceeace priveşte teoria Statului. Concepţia kantiană asupra acestui fenomen este o reducere la jocul unor nòrme: normele de drept conduc aspectele generale şi particulare ale Statului, care e creat pentru siguranţa individului, pentru libertatea morală şi pentru justiţie. Funcţia dreptului este Statul. Imnurile aduse legii sunt printre cele mai impresionante din istoria doctrinelor juridice. Maiestatea legii se concretizează în Stat şi e apărată de către Stat. In vestitul paragraf 45 din « Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre » se defineşte astfel: « der Stat ist die Vereinigung einer Menge von Menschen unter Rechtsgesetzen ». Statul este creat nu pentru fericire sau folosinţă — excluzându-se eudemonismul —, ci pentru libertate morală. Drepturile individului şi respectul personalităţii morale sunt apărate de citadela puternică a Statului. In norma juridică îşi are, deci, obârşia coerciţiunea reprezentată de funcţia etatistă. «Was ist Aufklärung»? — ce este iluminismul? — fundamentează teoretica ceastă atitudine. In « Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht » (1784) şi în « Muthmasslicher Anfang der Menschengeschichte » (1786) reiese şi mai clar în evidenţă. Neothomismul a atacat, încă, la sfârşitul veacului al XIX-lea kantianismul în germenii săi iluminişti, iar legătura dintre Kant şi protestantism este notorie. In cei trei R pe care îi denunţă Charles Maurras ca factori de infestare ai atmosferei culturei romano-catolice, Kant se află în reformă (un) R, după cum în romantism (al doilea R) se află genovezul protestant şi anarhist Rousseau. Bruno Bach (Kant in

neuer ultramontan- und liberalkatholischer Beleuchtung, 1908, pp. 32—56), Fritz Medicus (Zwei Thomisten contra Kant, Kantstudien, 1899, pp. 320—333), Eduard Spranger (Wilhelm von Humbold und Kant, Kantstudien, 1908, pp. 57—129) şi mai ales Harald Höffding (Rousseau Einfluss auf die definitive Form der kantischen Ethik, Kantstudien, 1898, pp. 11—21) au arătat aceste raporturi. Secularizarea evului mediu îşi găseşte punctul culminant în Kant.

Metafizica, etica şi filosofia Statului kantian nu pot fi despărţite de atmosfera iluminismului care a dus la Revoluţia politică şi intelectuală din 1789. Desintegrarea omului din valorile permanente datează din această epocă. Repercusiunile sunt vaste în timp şi în spaţiu. Discuţia problemelor lansate, atunci, sunt de palpitantă actualitate (iar nu perimate cum se crede câteodată) prin durabila lor influenţă şi prin înlocuirea pare-se definitivă şi generală a vechilor valori. Criteriile de reintegrare a individului în comunitate, de împăcare a Eului cu legile Naturii sunt în curs de formaţie. Dacă în problema politică soluţionarea tinde la revenirea pe vechi poziţii, deşi cu teleologie variată, subordonând individul colectivului, unde găseşte atmosfera cea mai propice de desvoltare şi împlinire a destinului, problematica valorilor morale şi metafizice prezintă antimonii irezolvabile. Pentru discuţia în curs din ţară noastră rămâne definitiv criteriul Statului, ca unificator şi creator al valorilor culturale. Criticismul individualist şi centrifugal este în afară de ritmul vremii şi de necesităţile specifice ale societăţii româneşti.

g) *Fondul şi forma codificărilor*

Pentru lărgirea discuţiei să aducem un al treilea exemplu, pe lângă cel francez şi cel englez, în chestia legiuirilor, anume exemplul german, fiindcă există o tehnică germană în ceeace priveşte codificările (în codificări se concretizează modul de a vedea al unui întreg popor), după cum avem o tehnică franceză, una italiană şi a existat cândva, alta romană. Excepţie face — în această chestie — dreptul englez, care nu a cunoscut necesitatea strângerii în coduri unitare şi geometrice a obiceiurilor şi instituţiilor juridice, lăsând o libertate deplină de desvoltare şi de adaptare perfectă a normei de drept la faptul judecat. Ea este în legătură cu empirismul funciar englez, cu lipsa lor totală de sistematizare logică a vieţii pe care o lasă să se desvolte în forme cât mai adecvate şi cât mai nuanţate. Metafizica anglo-saxonă are ramificaţiuni ciudate în lumea fenomenelor juridice şi comprehensiunea juristului continental este pusă nu rareori la grea încercare. O înrudire structurală găsim în bună măsură la legiuirile germane. Lipsa codificărilor generale şi definitive până la 1 Ianuarie 1900, când s'a pus în aplicare codul civil (BGB) pentru întreaga Germanie, votat de Reichstag la 1 Iulie 1896, precum şi păstrarea până azi a două feluri de drept public: dreptul provinciilor şi dreptul general al Reich-ului, ne indică aceeaşi tendinţă de regionalizare şi concretizare a noţiunii de drept pe care o găsim cu prisosinţă în Anglia şi America. Unificarea ar fi întârziat multă vreme cu tot exemplul popoarelor neolatine şi cu tot impulsul dat de codul Napoleon, aplicat cu forţa

pentru puţină vreme de marele corsican în teoriile supuse din dreapta Rinului. Regionalismul şi apolitia germană s'ar fi simţit cu mult mai în voie într'o fărămiţare mixtă a puterii centrale şi în cutumele rezervate pe grupări restrânse. Dar stilul de vieaţă al Prusiei, prin exponenţii ei energici, a luat în antrepriză, curând după Napoleon, haosul teutonic. Oamenii din această provincie, atât de admiraţi de orientalul Rathenau pentru capacitatea lor extraordinară de muncă şi creaţie, fără a fi atraşi în vârtejul şi fără a fi atinşi de anxietatea şi febra ce vine aproape fatal în cortegiul creaţiei — au pus ordine şi sistemă, acolo, unde principial, haosul era tolerat şi desorganizarea admirată. Modul în care s'a înfăptuit această transformare a dispersiunii unei legislaţii într'o unitate perfectă, metodică, precum şi învăţămintele care au rezultat sunt de mare interes pentru codificarea noastră şi pentru problema unificării Statului. Opera de unificare fiind de o importanţă cardinală, va trebui să se considere condiţiunile noui create prin faptul strângerii laolaltă a tuturor ramurilor unei naţiuni, interesele organismului statal, suggestiile trecutului, precum şi metodele care ar putea ajuta mai direct la închegarea definitivă.

Să notăm, însă, mai întâiu, că importanţa codificărilor este negată de un curent întreg de doctrină juridică germană, engleză şi franceză, care cerea libertatea deplină de a hotărî pentru judecător. In locul domniei normelor inerte pun conştiinţa luminată a magistratului şi sentimentul de justiţie sădit în omul veacului XX. Nedreptăţile strigătoare comise zilnic în numele textelor imperative fac să se pună în discuţie valabilitatea însăşi şi

întinderea lor. Critica se îndreaptă asupra fundamentelor şi în numele unei filosofii a mobilismului — nu străină, în Franţa, de bergsonism — se cere, dacă nu eliminarea textelor, cel puţin ridicarea imperativului la interpretare, considerându-le numai ca îndrumări în dozarea coerciţiunii.

Această libertate de interpretare se loveşte în perioada de formaţie a vieţii de Stat de serioase obstacole. O normă juridică cu coercivitatea ei împrumutată dela organul legislativ şi indirect dela suveranitatea naţională urmăreşte anumite scopuri obiective care nu pot fi totdeauna în concordanţă cu subiectivismul judecătorului şi nici în conceptul de justiţie al epocei. Aici avem eterna luptă dintre individ — agravată de faptul, că se află în funcţiune publică — şi interesele colectivităţii. Dacă în ipoteza independenţei principale şi absolute a individului — independenţă formală şi teoretică, fiindcă indirect şi practic atârnă totdeauna — s'ar admite punerea problemei cu ipoteza unui conflict, un organ al ordinei publice nu are decât a aplica maximum şi duce la îndeplinirea intenţiilor colective concretizate în lege. O punere în eşec a dispoziţiunillor legale, fiindcă ar contrazice afecte şi idealuri ale celui care aplică, este inadmisibilă. Specificităţile interzic eventuala largă interpretare a codificărilor viitoare. Concretizându-se în ele necesităţi supreme şi de ultimă oră, urmărindu-se anumite planuri de unificare şi de schimbări structurale, acordarea unor libertăţi de aplicabilitate pe baze subiective n'ar aduce la îndeplinire intenţiile legiuitorului. Dacă mai adăogăm siguranţele cetăţeneşti ce urmează dintr'o fixitate de

norme, precum și ordinea, erarhia și disciplina individuală pe care le implică, regula interpretării restrânse a legilor este și mai concludentă în asemenea etapă istorică.

Siguranțele libertăților nu au loc fără pregătirea disciplinei individuale. Renegarea și irespectul tacit al instituțiilor ce servesc perfecționarea și zăgăzuirea eului, se răzbună prin călcarea idealurilor de libertate și neatârnare a cetățeanului. Restrângerea din proprie inițiativă și obstacolele interioare pe care orice membru le posedă fac posibilă coexistența maximului de libertate cu a maximului de ordine. Pentru atingerea acestui țel trebuesc formate acele obstacole interne prin apologia valorilor educative și absolute. Din știința și arta limitării eului iese libertatea lui. Acest adevăr adânc și elementar poate fi pus la baza oricărei codificări și unificări.

O unitate a dreptului n'a existat decât târziu, din cauză, că unitatea legislativă este o urmare a celei politice și presupune, în general, pe cea economică. Ea ajută formația definitivă și ordonează pe cea politic-economică. Apariția posterioară e aliată cu neputința de a influența armonios, atunci, când e chemată prea de timpuriu și în condițiuni defavorabile. Și dacă, totuși, introducerea ei are loc, discordanțele sunt inevitabile. In acest mod ne explicăm diferențele scandaloase dintre dreptul pozitiv și dreptul aplicat românesc, dela 1866 până astăzi. Adaptarea nefăcându-se în condițiuni normale, imperativele care sunt corolarele normei de drept au desfigurat realitatea aflată în proces de transformare, în loc s'o ajute.

Nesiguranţa şi violentarea principiilor care prezidează la ordinea juridică reală conduc de obiceiu la mefianţă generalizată asupra capacităţii însăşi a ordinei. Deaceea responsabilitatea legiuitorului este dintre cele mai mari şi o greşeală de acest gen are urmări nefaste şi incalculabile. Continua frecătură între infra şi supra structură duce la o indispoziţie permanentă a organismului social. O codificare care nu se face la momentul oportun nu-şi ajunge scopul propus, devenind, dimpotrivă, sursă de nelinişti şi dificultăţi.

In lupta dintre şcoala istorică şi filosofia dreptului natural la codificările europene, pluralitatea şi varietatea manifestărilor juridice ce contrazic presupusa descendenţă dintr'un principiu unitar de origină raţională sunt fundate pe imperfecţiunea firei omeneşti. Rousseau încearcă să demonstreze conruperea omului natural prin şi de către civilizaţie. Filosofia dreptului natural din al cărui spirit a fost inspirat «Contractul social» presupune o unitate iniţială devenită multiplă şi impură prin aplicabilitate. De aici, diversitatea în timp şi spaţiu.

O sinteză a acestor antagonisme ar fi ipoteza unui absolut juridic pentru o epocă şi un ţinut precis, care ar exista virtualmente şi care ar putea fi adus la îndeplinire. Fragmentarea e o dovadă nu a existenţei lui, ci a imperfecţiunii şi subiectivismului uman. Rezolvarea prin contopirea tezei şi antitezei în sinteză se apropie de concluziile şcoalei istorice punând accentul pe specificul din timp şi spaţiu, precum şi de datele dreptului natural care implică perfectibilitatea existentului pentru a-l

ridica — de obiceiu numai parţial — în regiunile absolutului raţional.

In Germania, dintr'un sentiment de independenţă şi dintr'un orgoliu al suveranităţii restrânse care ţine de istoria naţională, s'a format mai întâiu dreptul spiţelor familiare, pentru ca, apoi prin lentă evoluţie şi cu multe greutăţi să se desvolte un drept terirorial. Fiecare principat, fiecare ducat, fiecare oraş independent era gelos de caracteristicele lui juridice, organizându-le prin diferenţiere. Impărţirea în categorii sociale cu demarcaţiuni precise forma alte serii de drepturi. O transformare radicală prin necesităţi lăuntrice nu era posibilă, dacă autoritatea centrală prusiană nu intervenea cu forţa ei.

In dreptul lui Justinian care devenise *usus modernus* se vedea o *ratio scripta*, o afirmaţie prin texte a raţiunii. Pe lângă această *imperio rationis* cu imboldul ei puternic se adăoga o *ratione imperii* a Impăraţilor care se considerau succesorii Romei, plus influenţa Renaşterii cu iubirea ei exclusivă a antichităţii, precum şi dreptul canonic de origină tot latină. Şi după cum în Franţa se formase o «noblesse de robe» pe lângă «noblesse d'épée», în Germania se desvoltă o clasă socială egală în titlu şi funcţiune cu «noblesse de robe», anume «Gelehrtenrichtertum». In dispoziţiunile organizărilor instanţei supreme a Justiţiei dela 1495, se prevede că jumătate din membrii ei vor fi *doctores iuris*. Iar în 1521 se stabileşte că, pe cât va fi posibil, cealaltă jumătate să fie compusă tot din cunoscători în chestiunile de tehnică juridică, ajungându-se la un sistem de specialişti, iar nu la unul de reprezentare al claselor sociale, cum ar fi fost în stilul epocei. Aceşti

specialiști se inspiră și aplică dreptul Pandectelor sau dreptul canonic. Glosatorii cu vestitul Inerius și decretum Gratiani al călugărului bolognez sunt sursele obișnuite.

Această latinitate dădea un fel de unitate multiplelor forme juridice germane. Originea lor comună a înlesnit distrugerea deosebirilor de texte pusă în aplicare de Prusia, care se reclama dela principiul naționalităților. Știința germană prin direcția ei istorică a netezit drumul din punct de vedere doctrinar, recunoscând avantagiile imense ale unei identități de organizare și ușurința circulației de oameni și idei în sânul aceluiași Stat. Mondialismul textelor justinianee este, astfel, transformat în unitarism german și interesele supremației și țelurilor prusiene sunt concomitent și luminat realizate.

Recepțiunea dreptului roman s'a restrâns la adoptarea formală a dreptului lui Justinian aflat în corpus iuris civilis și în modul cum era interpretat de glosatori. Această școală interpretativă adăogase la *Corpus*:

a) *Authenticae*, fragmente din novele, care au fost inserate în paragrafele înrudite, dar care n'au fost recepționate de dreptul german;

b) *Liberi feudorum*, care conțin dispozițiuni de drept feudal, în bună parte lansate de Impărați germani. Datorită acestei împrejurări s'au bucurat de mare trecere și au fost primite în întregime;

c) *Authenticae Fridericianae*, care conțin două legi ale lui Friedrich I și altele ale lui Friedrich II.

Din apendicele adăogat la Corpus iuris civilis de către glosatori s'a aplicat majoritatea lui. Centrul interpretării era la Bologna unde numărul auditorilor vestitei uni-

versităţi a ajuns până la zece mii. La Bologna, Padua, Paris şi Bourges exista un procent însemnat de tineri de naţionalitate germană, care întorşi în ţara lor formau pomenita clasă «Gelehrtenrichtertum».

In general, recepţiunea dreptului roman s'a limitat la dreptul privat, cu puţine ecouri în dreptul public, până în secolul al XVII, când se formează dreptul public autonom, bazat pe dispoziţiuni imperiale şi drepturi stabilite de istoric şi circumstanţe geografice.

A avut loc şi recepţiunea dreptului canonic. Deşi creat de autorităţile bisericeşti, dreptul canonic nu este exclusiv aplicat în evul mediu membrilor congregaţiunilor religioase şi organelor respective, ci are o influenţă covârşitoare asupra dreptului laic. Aşa, de exemplu, dreptul penal, procedura penală şi chiar civilă cu sistemul mărturiilor, în unele privinţe dreptul civil în capitolele referitoare la căsătorie, poartă pecetea dreptului canonic. Autoritatea lui se sprijină tot pe dreptul roman, la care se adaogă aureola religioasă, puterea bisericii catolice, plus prestigiul contemporaneităţii. Când sunt două norme deosebite în textul canonic şi textul roman, aplicabile unui fapt identic, se preferă cel canonic, fiind mai nou. Regula nu e valabilă întotdeauna. Interdicţia bisericească a dobânzilor a fost lăsată la o parte şi s'a recepţionat textul lui Justinian, care se referă la această chestiune. Excepţiile sunt numeroase.

Corpul iuris canonicii conţine:

a) *Decretum Gratiani*, care se situează în secolul al XII-lea. Autorul este călugărul Gratiani, profesor de

drept bisericesc la Universitatea din Bologna, care a strâns hotărîrile conciliilor și ordonanțelor papale, însoțindu-le cu adnotări. A încercat și o « concordantia discordantium canonicum », comentarii ce n'au fost luate în dreptul german (așa numitele « dicta Gratiani »), ci numai izvoarele ce se sprijineau cu exclusivitate pe sacra autoritate papală sau pe concilii;

b) *Decretalele lui Grigore IX*, împărțite în 5 cărți pe cari înaltul pontif le-a înmânat spre vedere universității din Bologna și publicate în 1234;

c) *Liber sextus* este o lărgire a drecretelor de către Bonifaciu VIII. A procedat ca și Grigore IX, recurgând la avizul din Bologna, concomitent cu al Universității din Paris;

d) *Clementinele*, conțin decretale ale Papei Clemens V și hotărîrile conciliului dela Viena (1311). Au fost publicate de Ioan XXII în anul 1317 după ce fusese înmânate specialiștilor din Bologna și Paris. Acest drept de origină străină, deși cu valoare aplicativă ne pusă în discuție a căpătat un colorit local în interpretarea dată. După cum mai înainte la codificarea lui Justinian, dreptul clasic a fost impregnat de bizantinism prin interpolări și adaosul Novelelor, tot astfel dreptul roman în Germania a fost filtrat instinctiv și a căpătat o fizionomie specială. In imitare se știe că intră un procent însemnat de creație. O repetiție fără greș a originalului nu poate avea loc și în redarea lui se strecoară inevitabil elemente neomogene. Interpretarea unui fapt se leagă de materialul aperceptiv, ale cărui componente sunt anterioare și în cazul de față profund deosebite. Privirea cu ochi noui a unei legi venite

din altă lume îi schimbă sensul şi nuanţele. Această faţetă a dreptului roman era determinată şi se lega de dreptul primitiv. Deşi lipsit de unitate şi neturnat în forme definitive, spiritul local realizat parţial în fenomenologia juridică exista de mult şi sabota sistematic importul. Cunoscând odată o perioadă de mare înflorire sub domnia lui Carol Magnus şi a regilor franci, dreptul naţional modela, după directivele sale, elementele noui introduse. Astfel se formează «usus modernus pandectarum» unde intră instituţii de drept roman, canonic şi autohton. Această situaţie va dura până în veacul al XIX-lea, când se va pune în discuţie problema unor codificări pur germane. Realizarea nu se sfârşi, însă, decât la 1 Ianuarie 1900, când s'a pus în aplicare codul civil pentru întreaga Germanie înlăturându-se dispoziţiunile analoge aflate în legiuirile provinciale.

Aceste baze atine ale ordinei juridice germane ne arată şi originile ideii de Stat predominante în cultura şi politica europeană. Ele sunt eminamente romane. Fundamentele elino-latine care se află acolo au dat o fizionomie, care în trăsăturile sale principale sunt general-europene. Ceea ce formează unitatea profundă a ordinei juridice contimporane este tocmai ideea de Stat romană în care se toarnă morfologia societăţii moderne sub pavăza ordinei juridice. Fără ordine juridică nu există organizare, nu există viaţă socială ordonată, nu există posibilitatea de traiu a oricărei cetăţi.

Ordinea juridică şi administrativă codificată realizează în concret ideea de justiţie, iar *justitia est fundamentum regnorum.*

CUPRINS

NICOLAE OȚĂLEA

ALESE FABULE

simi auctoris *(Norimbergae, 1539)*, Aesopi Phrygis et aliorum fabulae *(Gryphium, 1542), la care se adaugă un număr de ediții îngrijite sau prefațate de specialiști europeni recunoscuți ai fabulei esopice, precum I. G. Sam. Schwabe (Paris), Carol Holmi (Leipzig), Giulio Landi (Veneția), Isac Nicolai Neveleti (Frankfurt), François Foppens (Bruxelles), David Hovgstratani (Cluj) etc. Cărțile lor pot fi întîlnite în număr destul de ridicat în fondurile vechilor biblioteci ale Colegiului reformat, ale mănăstirilor unitariene, franciscane și reformate din Cluj sau ale liceului românesc din Blaj.*

Adeseori aceste fabule nu sînt numai în limba latină, ci și în germană, engleză sau franceză, iar uneori chiar în ediții bi-, tri- *sau* pluri-*lingve, cele mai multe însoțite de prefețe, note și adnotații savante și de o iconografie bogată, expresivă și de bună calitate, încît cunoașterea amănunțită a acestora ar merita osteneala unui studiu aparte. Noi ne mărginim să semnalăm aici doar prezența cîtorva remarcabile florilegii de fabule, cum ar fi ediția englezească* Select fables of Aesop and others. *In three parts, Newcastle edition, 1784, cea bilingvă* La vie et les fables d'Esope avec des Reflexions morales en françois et en allemand... *à Strassbourg, chez Armand König Libraire, 1758; cea apărută în două tomuri la Viena, în editura lui Friedr. Müller,* Die Fabeln des Aesopus, *în limbile germană, franceză, italiană și latină sau acel interesant florilegiu* Esope en belle humeur ou dernière traduction et augmentation de ses fables en prose et en vers, *apărută la Bruxelles în 1700. Toate acestea acreditează și pun în circulație versiuni noi ale fabulelor lui Esop, de*

unde ele puteau fi preluate, copiate, difuzate sau prelucrate de alți și alți pasionați de fabule. Unele au intrat în manuale și culegeri pentru învățămîntul școlar și liceal, altele sînt preluate de calendare sau de primele periodice și almanahuri, dîndu-li-se o circulație largă și adeseori în medii foarte diferite. Se pot depista prelucrări sau inserări de fabule în opera unor iluminiști români ca Ioan Molnar Piuariu, Simion Maghiar, Gergely de Ciocotici, Iosif Pașca, Vasile Aaron, Ioan Barac, Grigore Obradovici, Paul Iorgovici, Mihail Roșu Martinovici, Moise Bota, Ioan Tomici, Ioan Teodorovici Nica, iar tipograful și editorul Ion Gött de la Brașov tipărește în 1834 o culegere de istorioare morale cu mare succes la public, ceea ce dovedește vivacitatea și perenitatea genului în epocă, persistența prelungită a interesului pentru el. Istorioara iluministă, din care s-a dezvoltat mai tîrziu anecdota, nu este, de altfel, decît o dezvoltare și o metamorfozare în condiții noi a vechii fabule esopice. Indiferent că aceasta venea direct, prin izvoare pure, nealterate, sau prin intermediul prelucrărilor lui Fedru, Avian, Abstermius, La Fontaine, Dositei Obradovici, Lessing, Gellert sau Krilov, prelucrători în cea mai mare parte a unor motive esopice, prezența marelui fabulist al antichității în traduceri românești timpurii (mergînd la noi în paralel cu copierea și tipărirea cărții populare de tipul Esopiei) *indică un grad ridicat de culturalitate al societății românești din epoca iluministă și pașoptistă, o remarcabilă conștiință de sine. Preocupați să-și ridice mereu nivelul de cunoștințe, să combată practicarea și răspîndirea superstițiilor (așa se explică prezența unei fabule ca* Despre vrăjitoriu

în cea dintîi culegere de fabule românești, cea din 1784), să contribuie la dezvoltarea și perfecționarea sistemului social și administrativ („Binele obștii trebuie mai tare decît cel osebit a să socoti"; „Așa oamenii răi să vîrăsc în țări, dacă înțălepciunea împărățitorilor nu priveghează"), la formarea unui om nou din punct de vedere social și moral („Să scoatem lenea și să lucrăm, că aceasta este comoara noastră nemincinoasă", „Niceodată acelora vina să să bage, care nu știu de zmintealele ce ei fac; ci acelora care pe ei i-au crescut"), învățații români au găsit în fabulă un aliat prețios și deosebit de eficace. Desigur, acest lucru nu s-a înfăptuit numai la noi, ci pretutindeni în Europa. Un mare editor al lui Esop din Țările de Jos, François Foppens din Bruxelles, așeza încă din 1700 în fruntea ediței sale intitulate Esope en belle humeur, *următoarea deviză sugestivă: „Venez à la leçon jeunesse vive et folle, / Esope en belle humeur vous apelle à l'Ecolle. / Les bettes autrefois parloient mieux que les gens, / Et le siècle n'a point de si doctes régens", ceea ce s-ar traduce românește în felul următor: „Vino la lecție tineret înflăcărat și zburdalnic, / Esop cu al său nobil humor te cheamă la școală. / Animalele vorbeau altădată mai bine decît oamenii, / Căci secolul nu are dascăli atît de docți ca-odinioară". Nu altceva scria Țichindeal în prefața* Fabulelor *sale din 1814: „De aici urmează că nemica alta mai cu spornicie a îndulci pre prunci cătră cetire, a-i îndemna spre luarea de seamă, și a-i obicinui cătră socotința gîndirei, și a prejudecărei, decît fabulei adăogînd cuviincioase tîlcueli, nu iaste: că prin aceasta și gîndurile cele tinere, singure de sine, puținel cîte puținel a se*

descurca, dedzvăli, lumina, lăţi şi întinde întru toate cele ce vor auzi şi ceti, şi întru toate minciuna de adevăr a o cunoaşte, şi despre toate înţelepţeşte şi sănătos gîndi şi a judeca obicinuim."

Asemenea îndemnuri au fost puse pe tapet peste tot de către iluminişti. După clasicism şi Renaştere, îmbibate pînă la saturaţie de fabulă (învăţatul german Hamman considera la 1761 fabula drept cea mai veche formă a poeziei: „Esop şi fabula constituie începutul şi afară de asta, nu este nimic decît odă şi cîntec"), iluminismul a reactualizat genul, l-a revigorat şi i-a dat o nouă strălucire printr-o nouă redimensionare a sa în conformitate cu criticismul epocii, cu ideile liberalismului filosofic şi social-politic, filtrate de iosefinism şi de enciclopedismul francez, de anticlericalismul şi antidogmatismul evident al societăţii moderne.

Liberul schimb de idei, combativitatea învederată a gîndirii sociale, lupta împotriva prejudecăţilor şi a unei mentalităţi feudale, preocuparea constantă pentru formarea unui honnête homme *cu largă influenţă socială au creat cadrul favorabil pentru ca fabula să fie redescoperită de sud-estul european şi pusă în valoare pe liniile de forţă de care el avea în acel moment nevoie, în primul rînd pentru necesitatea trezirii conştiinţei naţionale. Fabula apare astfel în mod firesc ca una dintre formulele cele mai apte şi cele mai accesibile publicului larg cititor de a exprima noua mentalitate a epocii. În acest sens, recent, o cercetătoare nota: „Ideile luministe occidentale, noile cerinţe ale dezvoltării istorice şi culturale găsesc în fabulă, la începutul secolului al XIX-lea, nu numai modalitatea cea mai accesibilă nivelului general*